

MAGYARORSZÁGI SÁMÁNPEREK JEGYZŐKÖNYVEI A KASSAI - KÓDEXBEN

KÖZREADJA: FEHÉR M. JENŐ

A KASSAI KÓDEX RÖVID TÖRTÉNETE

A magyar Domonkos-rendiek kultúrtörténetével foglalkozva, az osztrák határszéli kolostorok levéltáraiban, Petau és Krems, majd Kitzbühel szerzetházaiban találkoztam első ízben a titokzatos "Syngrapha Dominicana" középkori kézirat nevével. 1941-ben Kassán, Beregszászot, valamint Sárospatakon a levéltárakban búvárkodva, ismét nyomára akadtam a névnek, most már teljes biztonsággal, hogy egy magyar eredetű kódexről ad hírt a görögös név. A kassai városi levéltár egy 1556-ból eredő elismervénye szerint a jelzett kéziratot Fr. Czeglédi Péter, a kassai Mészáros utcai kolostor Domonkos-rendi perjele és még egyetlen életbenmaradt rendtársa, Székesfejérvári Péter, letétbe helyezték a polgármesternél, mert a kolostor leégése után olyan sanyarú helyzetbe kerültek, hogy továbbmaradásuk lehetetlenné vált. Sajátkezű aláírásával igazolja a két szerzetes, hogy a város polgármestere nagylelkűen 8 forint és 25 tallérral, valamint egy hordócska borral látta el őket útravalóul és szekerükön megindultak nyugat felé.

A gazdátlan kolostor kb. 150 évig városi gabonaraktár, majd kaszánya céljait szolgálta, amikor 1690-ben Hoffman Tamás, fiatal, kassai születésű Domonkos-rendi szerzetes, előljárói megbízásából, a rend visszatelepítéséhez hozzáfogott. Rudolf király rendeletére a város a kolostor egy szárnyát kiürítve vissza is adta a hajdani tulajdonosok jogörökösének. Hoffman Tamás, aki a petai kolostorban őrzött, régi kassai elismervénnyel jelentkezett a városháza, már nem találta meg a jelzett "Syngrapha" köteget, mert az abban felsorolt birtoklevelek, határjárások, a Hernádon levő két vízimalom kiváltságlevele és főképp Szedikerte falura vonatkozó okmányok, az új tulajdonosok kezében voltak. Báró Holló Zsigmond, a nevezett Hoffman Tamás közeli rokona, nyomozta ki szorgos utánjárással, hogy az eredeti kézirat a szepesi Kamara prefektusának, Druheim Vilmos osztrák bárónak, magánkönyvtárába került. Holló Zsigmond kérésére a "Syngrapha" birtokrészét a leleszi hiteshelyi levéltárban lemásoltatta, a szepesi Kamarával hitelesíttette, míg a másik, nagyobb és kultúrtörténeti szempontból fontosabb részt Hoffman Tamás másolta le bizonyos sietséggel, sőt egyes részek "regezsza"-szerű összevonásával, mint saját kezűleg írja "propter brevitatem temporis" - az idő rövidege miatt.

1698. augusztus 11-én a kolostort hivatalosan visszaadták a Domonkos rendnek az egri érsek és a szepesi Kamara prefektusa jelenlétében, amikor is a szerzeteseket a Letmeritz (Csehország) kolostorának főnöke képviselte. A megbízott R. P. Fr. W l a s s a t i Gergely, Rómába küldött jelentésében (Brevis informatio circa desolationem et recuperationem Conventus Cassoviensis Ordinis Praedictorum - conscripta per R. P. Fr. Gregorium Wlassati, primum residentiae Cassoviensis Vicarium in anno 1701.) szerepel a "Syngrapha" neve is, sőt a szerző több ízben citálja is "constat autem ex Syngrapha dictorum duorum Fratrum" formában magát a kódexet. Hogy a jelzett kézirat az eredeti, vagy a Hoffman Tamás-féle másolat volt, ma már nehéz eldönteni, de nagyobb valószínűség szerint az eredetit báró Druheim nem adta ki a kezéből, azért volt sietős a másoló szerzetes munkája és így inkább a másolatról történhetett említés.

Az újjászervezett kolostor nem sokáig örvendhetett nyugalomnak, mert II. József 1785-ben kelt rendeletével feloszlatta a szerzetesrendeket, vagyonukat, könyvtáraikat, ötvösremekeiket elkoboztatva. Így került ismét ebek harmincadjára a kassai kolostor újból összegyűjtött nagy értékű kódex és ősnymtatvány állománya is, és most már nyomtalanul eltűnt. A majdnem egykorú kézirat tartalmának régi volta nem tűnt fel még a "műgyűjtőknek" sem, úgyhogy Batthányi Ignác, gyulafehérvári püspök, aki a kassai kódexek közül többet megvásárolt, nem tulajdoníthatott nagyobb értéket a 16. századi, jellegzetes betűkkel másolt írásnak.

A kassai helytörténet szorgos kutatói, Vick Béla, a Dóm káptalan történésze, valamint Szabó Adorján premontrei kanonok, akik előzetes kutatásaik nyomán tudtak a "Syngrapha" létezéséről, szorgos munkát végeztek az eredeti kézirat megszerzésére. Vick Béla akadt nyomára Kassa város levéltárában az említett 1556-os elismervénynek, míg Szabó Adorján a leleszi hiteshelyi levéltár regesztáiból tudta meg, hogy ott, a jelzett kézirat anyagi természetű, gazdasági részeiről, felsőbb parancsra, másolat készült, amely másolatot később a bécsi k. u. k. levéltárban Szedekerte birtokleveleivel együtt szerencsésen meg is talált. Hiányzott azonban az eredeti, teljes szöveg és a Hoffman-féle másolat, a sokkal fontosabb kultúrtörténeti feljegyzésekkel.

Mikor 1942-ben Madarász István, kassai megyéspüspök bizalmából, Radó Polykárp bencés kódex-szakértő ösztönzésére, reám hárult a feladat, hogy a Dóm plébánia nagy értékű kódex és inkunábulum állományát lajstromozzam és egyesítsem a püspökség régebbi, Récsei Viktor által készített leltárával, feltűnt, hogy nagyszámú kódex és ősnymtatvány hajdanán a Domonkos-rendi kolostor könyvtárához tartozott és még több példány gerincén ott csüngött az egy-két láncszem, amellyel annakidején a pulpitusokhoz voltak rögzítve. A könyvtár legértékesebb darabjai a "Fischer Colbrie-kabinet"-nek nevezett erkélyszobácskában voltak elhelyezve, ahol a könyvtárra vonatkozó iratok között találtam egy "Collectio Dominikana" című feljegyzést és legelső adatot arra, hogy - abban az esetben, ha a "Syngrapha" és a "Collectio" azonosak - a sokat keresett kézirat még a múlt század derekán a kassai püspökség könyvtárában volt. Közel kétéves szorgos munkával - mialatt az egész könyvállományt kétízben is példányonként átvizsgáltam - 1944. október első napjaiban kezembe került egy elismervény, amely szerint "Rev. Rassovszky kivételezte a Collectio Dominicana" kéziratát 1852-ben.

Az új adat felbukkanását sietve közöltem Pfeiffer Miklós nagypréposttal, akitől miután a Domonkos-rendiek történelmével tudományosan és behatóan foglalkozott, bő adatokat kaptam Rassovszky személyéről. Bár magam is tudtam, hogy valamikor a Domonkos-rend tagja volt, sőt tartományfőnöki tisztet is viselt, de a 48-as szabadságharc után, mint Kossuth személyes jóbarátját nemcsak tisztségétől fosztották meg, hanem a rendben is annyit zaklatták, hogy kilépett a szerzet kötelékéből és ideiglenesen a kassai püspökség kancelláriájában írnokoskodott. Pfeiffer Miklós, atyai jóakaró barátom, az új nyomon fellelkesedve mondta el, hogy Rassovszky Mislókéra, egy Kassa melletti falucskába került kegyelemből plébánosnak és ott is halt meg. Pár óra múlva mindketten Mislókéra voltunk és a plébános engedélyével a lomtár egyikládájában egérrágta, penészes, molyette állapotban megtaláltuk a hajdani Domonkos-rendi tartományfőnök, püspöki írnok és miszlókai plébános iratait, jegyzeteit és ami a legfontosabb, a "Collectio" - "Syngrapha" Hoffman Tamás-féle másolatát. A plébános szívesen nekem ajándékozta a kéziratot, amiért is Brezanóczy Pál püspöki kancellár közvetítésével, Madarász püspök tanácsosi címmel tüntette ki.

Ekkor már 1944 október 15-ét írtunk és a városi levéltár, amelynek vezetőjével, Kligl Rudolf barátommal együtt javígtattuk a kézirat szövegromlásait, megkapta a parancsot az értékesebb

oklevélállomány szakszerű mentésére, amelyben magam is részt véve, egy időre abbahagytam a nagy értékű kézirat másolását. Kassa város 1945 január 11-én orosz megszállás, majd cseh fennhatóság alá került, a kiutasító végzést megelőzve, hátizsáknyi poggyásszal Vizsolyra távoztam, magammal vevé a "Syngrapha"-t. Hosszú Odyssea után, február végén érkeztem Budapestre és az ottani Domonkos-rendi kolostorban, P. Böle Kornél segítségét igénybe véve, négy hét alatt sietős munkával befejeztem a másolást. A Hoffman-féle másolat, amelyet "Kassai kódex"-nek neveztem el, a budapesti anyakolostor könyvtárába került. Későbbi sorsa ismeretlen azáltal, hogy a kommunista rezsim 1950-ben a szerzetesrendeket, köztük a Domonkos-rendieket is feloszlatta, könyvtáraikat elkobozta, követve a II. József-féle politikát.

A KASSAI KÓDEX BELSŐ FELOSZTÁSA

A folió nagyságú kézirat egykolumnás, sűrűn és apró betűkkel írt szöveg, amely barnásszínű tintával, durva, fás, mérlegjegyes papíron folyamatosan halad és barokk-cikornyákkal több fejezetre oszlik. Első táblája és a kezdet 18 oldala teljesen, a következők pedig 25. oldalig részben hiányosak, részben olvashatatlanok. A hátsó tábla ép, csak szüette, és egyrészét feloldva belső részéből, Lőcsei kalendárium íves faktúrái kerültek elő. A számozás a már jelzett 25. oldaltól csak a "recto" felületen folyik 145. számig, de az utolsó húsz oldal üres, kivéve a két legutolsó lapot, amelyeken egy későbbi kéztől származó, németnyelvű gazdasági természetű adatok vannak feljegyezve.

A könyv első hiányos része "Monita magistri Pauli" a 29. oldalon bejegyzett kolofon alapján állapítható meg. A töredékszövegek alapján összehasonlítva Magyarországi Pál "Suma Poenitentiae"-jével azonos, sőt bizonyos részek a "Notabiliákra" is hasonlítanak, amelyeket P. Dénes Gergely munkája alapján, a Vatikán levéltárában levő példánnyal egyeztettem.

A "Monita" töredékszöveg ad egyébként magyarázatot a következő nagy fejezetre is, hogy az inkvizíció folyamán elhangzottakat vegyék jegyzőkönyvbe. A kolofon szövegében Hoffman Tamás mint másoló, megnevezi magát.

A második rész nem folytonos, mert "Liber Inquisitorum"-nak van címezve, de a 95. oldal után egy lap üresen marad, és "Exodus Fratrum" címmel, egy rövid eseményeket regesztáló fejezet következik, amely a vándormissziós telepekre vonatkozó adatokat tartalmaz négy oldalon keresztül, majd újból az eredeti fejezetcímmel a perek kivonatai következnek. Ugyancsak betoldott szöveg a "Gesta Fratrum" nagyon vegyes, kultúrtörténeti adatokkal, megjegyzésekkel a Ferenc-rendi inkvizíciós perekről, melyeket a Zsigmond-kori török foglyok ügyének adatai váltanak fel. A valódi "Liber Inquisitorum" 1227-ből egy pápai végzést közöl, amelyben egy kun főnemes házasságát érvényteleníti és 1498-ban, Michael de Oriente francia származású szerzetes vizsgálatával végződik, a perai ferences kolostor könyvtárának kirablása ügyében, amely a pápát személyesen is érdekelte.

Összefoglalva, a Hoffman-féle másolat tehát valójában négy fejezetre oszlik: Pál mester "intelmei"-re, az "Exodus"-ra, az "Inkvizítorok könyvé"-re és a "Gesta Fratrum"-ra, amely utóbbi többször "Miscelanea" címet visel. A jelen munka feldolgozza az "Inkvizítorok könyvé"-nek minden lényeges és kibővíthető adatát, amelyek sokszor évszámmal vannak ellátva, de folytonosságuk nem mindig meggyőző és főként a hitvédelmi biztosok világi karhatalmat jelentő és elnöklő "comesek" tisztségviselés! idejéből lehet a pontos dátumokat meghatározni. Sok adatot felhasználtam a "Monita" és "Exodus" -szövegeiből is.

A "Gesta Fratrum" tartalma nagyon változatos és a rend belső életének jelentősebb eseményeit rögzíti. Megtudjuk belőle, hogy mennyire foglalkoztatta a magyar Domonkos-rendieket a "stigma", Krisztus sebhelyeinek problémája, amelyekről a Ferenc-rendiek, mint rendalapítójuk kizárólagos kiváltságáról vitatkoztak a Domonkos-rendi Sziennai Szent Katalin sebhelyeiről. A nagy pestisjárványról, az olasz és német kereskedők vándorlásairól. Moerbecke flamand tudós görög- és arabnyelvű könyvvásárlásairól, a Nyulak-szigeti kolostor kunok által történt feldúlásáról, III. András király megmérgezéséről, stb. találunk hosszabb-rövidebb értesítéseket. A husziták betöréseiről, a Sárospatak és Kassa környéken viselt dolgaikról, szintén megemlékezik és dicsekedve írja le Csáki Móric kolostorba lépését és küzdelmét családjával szemben, akik elhurcolják; a kolostorból és erőszakkal házasságra akarják kényszeríteni. Kultúrtörténelmi szempontból nagy jelentőségű az első magyar "hebraista", Fekete (Niger) Péter, irányzatai a magyar és a héber nyelv hasonlóságainak kimutatásában, majd művének, a "Clypeus Thomistarum"-nak, velencei kiadásánál, Octaviano Scoto nyomdájával támadt peres ügye, amely évekig tartott. Könyvkereskedőknek is felcsapnak a 15. században és szekérrakomány szám hozzák magyar földre a külföldi könyveket és ebből nagy perük támad a tapolcai Vlach Istvánnal, aki állítólag egy nagyobb szállítmányt elrabolt. A budai Szent Miklós kolostor kőfaragói, ablakfestői, orgonistái is sűrűn szerepelnek, akik az egész országot járják művészetükkel épp úgy, mint a Corvinában szereplő dalmát, olasz és francia szerzetesek mellett dolgozó magyar könyvfestő műhelyek és másolók. A budai kolostorban lezajlott "palotaforradalom" Mátyás király korában Zárai Antal püspöki kinevezése miatt, akit a pápa nem akart elfogadni, mert osztrák jelöltje volt. A magyar király majdnem önálló, nemzeti egyházat szervezett és ebben a Domonkos-rendiek erősen támogatták. Egy gályarabságra ítélt szerzetes különálló pere zárja be a Mátyás-korszakot és a török előretörését tárgyalja a pécsi egyetem sorsán keresztül, majd javarészen Nagyvárad és környékén zajló események csoportosulnak rövid feljegyzések formájában. A kassai kolostorral baráti kapcsolatokat tartó sajládi pálos perjel, Martinuzzi György, a későbbi bíboros, lengyelországi útjain kassai és eperjesi szerzetesek az útítársak és a Zápolya János halálát részletező szövegek után, egy Ágoston nevű szerzetes nyomán, a történelemből sok elsikkadt részlet derül ki Fráter György küzdelmeiről, haláláról és a perről, amelyet a vatikáni megbízottak folytattak Habsburg Ferdinánd ellen. A kassai udvarban Izabella bizalmasai és állásfoglalásuk miatt a magyar ügy mellett, gyűjtötták fel a Ferdinánd-pártiak a kolostort, ami arra kényszerítette a szerzeteseket, hogy 1556-ban elhagyják Kassát, ahol aztán, mint láttuk, letétbe helyezték a "Kassai kódex"-et.

A tanulmány során idézett szövegrészek az egyes évszámok alatt csoportosított teljes, vagy összevont jegyzőkönyvek sorszámaival vannak jelölve és tekintve a szövegromlást, a másolás sietségét, összehasonlító tanulmányok hiányát - mint minden emberi munka - bizonyára nem teljesen hibátlanok, de az esetleges tévedések, apró elírások nem érintik a lényegét. Részletesen tárgyalom a munkában a "Sámán-pereket", amelyek az "Inkvizítorok Könyvének" jókora hányadát képezik bár nem folytatólagos szöveggel szerepelnek, hanem szétszórtan és így a tárgy egységesítése szempontjának figyelembevételével sorakoztatom fel őket.

Itt újból kötelességemnek tartom megjegyezni, hogy a "sámán" név alkalmazása a latin szövegben nem fordul elő, de tekintve, hogy a vallástörténészek ma már véglegesnek tekinthető "terminus technikus"-ként használják ezt a szót, az eredeti "mágus" helyett. Szintén így fordítom abban a biztos tudatban, hogy mindkét szó mezopotámiai eredetű és bár a "mágus" a káldus papi nemzedék vagy osztály keretében szakrális cselekményeket, gyógyításokat, jóslást és írástudást jelesül művelő tagja volt, de időben még messzebbre nyúlik vissza a "sámán" szerepe, a Shamas szumér Napisten szolgáinak tisztségviselő neve. Mindkét név ősi, mezopotámiai eredete egyre valószínűbbé teszi a hipotézis helyességét hogy

az elszíntelenedett ősi magyar mitológia gyökerei, a káldok nemzetségnek Van-tó környéki műveltségéből táplálkoztak, amely viszont szumir örökségnek bizonyul. Ennek a tézisnek igazolása az egyre jobban izmosodó hasonlító nyelvtudomány a szumér-magyar vonalon, amely mellett ma már a megfellebbezhetetlen, legmagasabb nemzetközi tudományos fórumok is lándzsát törnek.

De célszerűség is vezetett a "sámán" név alkalmazásánál, mert a "Kassai kódex" forráskritikai kiadásánál a nemzetközi frazeológia lényegesen megkönnyíti majd munkámat.

Eredetileg az volt a szándék, hogy az "Inkvízitorok könyvé"-ből bőséges szemelvényeket is közölni fogok, de tekintve az idegen szöveget és a szűkreszabott terjedelmet, ettől pillanatnyilag el kellett tekintenem. Ha reményeimben nem csatlakozom, erre valamelyik világnyelven hamarosan sor kerül.

Meg kell jegyezmem, hogy munkáim szintézisében több jeles történészünk eredményei nagyban segítségemre voltak. Ilyen munkák P. Dénes Gergely "I Notabili Paulo Ungaro" doktori tézise, Moravcsik Gyula "Bizánc és a magyarság" c. kis munkája, Harsányi András "A Domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt" c. nagy tanulmánya és Kúr Géza atyai jó barátom több személyes levélbeli közlése. Azt is megemlítem kötelességszerűen, hogy Magyarországi Jakab, franciaországi működéséről, kéziratom első példányában szintén sok szó esett, de miután hajdani tanárom, a Pázmány Egyetemen, Gábrriel Asztrik ezt a titokzatos személyiséget és tevékenységét "Magyarországi Jakab eretneksége" c. munkájában kimerítően kidolgozta és közölte, örömmel kapcsolom ki az erre vonatkozó részt, bővebb teret nyerve eddig fel nem dolgozott adatoknak. Ugyancsak itt említem meg a magyar Domonkos-rendiek nagy személyiségének, P. Böle Kornélnak a nevét is, aki annak idején annyira segítségemre volt a kézirat kiböngészésében és még inkább sokszor igénybe vett munkáját "Árpádházi Boldog Margit szenttéavatásának ügye s a legrégebb Margit-legenda" címmel, amely sokban adott útbaigazítást.

A sámán-részletekkel kapcsolatban nem hagytam figyelmén kívül az otthoni kutatások eredményeit sem és főképp Diószegi Vilmos tanulmányai a "Néprajzi Közleményekben", az "Ethnographiában", valamint nagyszabású munkája „A sámánhit emlékei a magyar hagyományban” győztek meg arról, hogy ázsiai rokonnépeink, a történelmileg legősibb időkben velünk együtt a "világ legrokonszenvesebb népének", a szumérnak, ötezer éves kultúrájából, mint közös forrásból, merítettek.

Végezetül ezúton is kötelességemnek tartom kifejezetten megköszönni a Kiadó, dr. Theész János barátom fáradhatatlan szorgosságát, amellyel - az emigrációs könyvkiadások történetében hallatlan szívóssággal és épp ezért eredménnyel - megjelentette szerény munkámat és egyben a lektori tiszteletet is vállalta. Munkásságának értékét a nehéz idők csak hatványozzák.

A SÁMÁNPEREK JEGYZŐKÖNYVEI

A sámánperek jegyzőkönyveinek teljes értékeléséhez belső tartalmuk, külső formájuk, valamint a közölt fordításuk szempontjából fontosnak tartom a következő, előlegezett magyarázatokat felsorolni.

A.) Tartalom és forma szempontjából: a) a perek lefolyásának ideje sok esetben bizonytalan, mert már eredetileg sem jegyezték fel pontosan, vagy pedig a többszöri másolás alkalmával sikkadt el a szövegből. Sokszor csak az elnöklő ispánok, kúnbírók, comesek stb., tisztségviselésének idejéből, hozzávetőlegesen számíthatjuk ki a jegyzőkönyv megírásának dátumát. De még így is támadhat nehézség, pl. Moys nádor esetében - ezt a nevet és tisztséget apa és fia is viselték több ízben, megszakításokkal. A szereplő orvosok és királyi "fizikusok" szerepe szintén ad némi tájékoztatást, de ez is bizonytalan, b) A per és tanúkihallgatás színhelye is sokszor okoz nehézséget, mert több esetben a "tethelyen" folyik 3 vizsgálat és ezek a helyek torzított formában szerepelnek a Hoffmann-féle másolatban, c) Az ítélet szempontjából is marad sokszor kívánni való: többször egyszerűen elhagyják, gyakran pedig a szinte sablonos szöveg jelzi a végzését "contra fidem nihil", ami nem jelenti egyúttal a vádlott teljes felmentését, hiszen a "világi kar" döntése, amely rendszerint anyagi természetű, már nem tartozott a hitvédelmi bizottsághoz. d) A vádlott sámánok faji származása is sokszor bizonytalan, mert az ősi magyar, besenyő és kun nevek sokszor szerepelnek együtt és így nehéz megállapítani, hogy az általuk képviselt hiedelemvilág a felsorolt népek melyikének őshitéhez tartozott.

B.) Szövegfordítás szempontjából az eredeti latin jegyzőkönyvek sablonos kérdés-formulái felesleges szóhalmazok állandó ismétlését jelentették volna és ez roppant egyhangúvá tette volna a magyar szöveget, úgy, hogy a fordításban igyekeztem ezt elkerülni. Ugyanez a helyzet az állandó esküformákkal, a vádak majdnem mindig azonos szövegével is.

LÁTÓD FIA HANIS SÁMÁN ÉS TÁRSAI ELLEN A GYŐR MELLETTI CSANAK FALUBAN FOLYTATOTT ELJÁRÁS JEGYZŐKÖNYVE

1272 OKTÓBER 23.-ÁN

M o y s ú r, Sopron ispánja, a kománok bírása, Simon mester a budai Szent Miklós kolostor Domonkos-rendi perjele, Magyarországon a hit-tisztaság védője és vizsgálóbiztosa szorgos vizsgálatából és inkvizíciójából leírt adatok, amelyeket a király úr kegyes orvos doktorainak és fizikusainak. Albert és Márkus uraknak jelenlétében Látód fia H a n i s mágus és társai ellen felvettek Csanak faluban, a győri vár közelében, ahol a vádlottak laknak és vádoltatnak elméjük hamissága miatt, amellyel visszaélnék, énekekkel, himnuszokkal akarják visszaadni a betegek testi erejét a hiszékeny emberek lelkeiben babonát terjesztve. Beszélik, hogy a vádlott a falvakban és az említett Győr külvárosaiban és telepein társaival együtt sok súlyos betegséggel küszködött meglátogat, azoknak a vizeletét összegyűjtve, vagy külön-külön megvizsgálja, hasonlóképpen, hogy a betegeknek a testét és tagjait megtapogatja, majd a betegeknek szirupokat ad inni, hogy a gonosz lelkek ellen gyakorolja az ördögűzést, hasonlóképpen, hogy túllép a szeméremérzés határán azzal, hogy a női betegeket ágyaiknál meglátogatja, testüket, melleiket, hasukat megérinti, hogy a betegeknek mondta és mondja:

"Én téged meggyógyítlak H a k i t nevében, ha hiszel nekem...", hasonlóképpen, hogy a betegek gyógyításáért pénzt fogad el. - Királyi megbízásból és kifejezett parancsból, ha a vádak valóban bizonyulnának és Látód fia Hanis, a vádak valódisága alapján elmarasztaltatna, akkor... örök hallgatásra kényszerítetik, eszközei, jelvényei, írásai, ha ilyenek vannak, megégettetik, nehogy a vádlott gyarlósága és merészsége büntetlenül maradjon. Az inkvizíció alatt megnevezett tanúk mindnyájan esküt tettek, hogy sem barátság, sem gyűlölet, sem félelem nem vezeti őket, hanem egyedül az igazság (1).

Első tanú: M ó c s fia Márk, a győri püspök íjásza, megkérdezte, hogy ismeri-e a vádlottat és társait a jelen ügyben, mire ő azt válaszolja, hogy Hanis mágust ismeri, de társait csak látásból. Arra a kérdésre, hogy mit tud a vádlott gyógyításairól, elmondja, hogy a nemrégiben végigszenvedett betegségében, Keresztelő Szent János születésének napja körül, Hanis sámán meglátogatta őt betegágyánál, megnézte és megvizsgálta vizeletét és oly szorgosan gondozta őt, hogy azt hiszi, ha Isten és az említett sámán nem lettek volna segítségére, az említett betegségből nem gyógyult volna ki. A megszűnt betegség szent Vitus (Vid) dühe volt, amelyet veszett kutya harapása okozott. Arra a kérdésre, hogy a gyógyításnak voltak-e jelenlevő tanúi, azt válaszolta, hogy jelen voltak felesége, fia Marcel, leánya Borbála, valamint Harsán, akit a nép nyelve bács (bachus) néven illet és D u r u, az említett Hanis szolgája. A sámán bére felől a tanú azt vallja, hogy a vádlott semmiféle pénzről nem akart tudni, amit ajánlottak neki. A betegségek fajairól, melyeket a sámán gyógyítani szokott, a tanú nem tudta felsorolni, mert nagyon sokféle azok száma. A vádlott gyógyító művészetéről úgy nyilatkozott, hogy a sámán, aki őt nagyon sokszor meglátogatta a vár melletti házában, jobban gyógyít, mint a városban levő orvosok. Az ördögűzésről nem tud semmit, sem nem hallotta H a k i t szellem nevét és természetét senkitől sem említeni. Az orvosságok mineműségéről csak annyit tud, hogy a sámán neki egy italfélét adott, egy világosszínű folyadékot, amelyet népi nyelven somának neveznek. Mielőtt őt megittatták volna, Harsán bács előzőleg megízlelte azokat. A mágus famulusainak a tennivalóiról a tanú azt mondta, hogy egyikük litániákat énekelt, míg a másik, Duru nevezetű, a gyógyfű-keveréket készítette el és minden szükséges készség odanyújtásával segédkezett. A gyógyítás költségére vonatkozólag azt vallotta, hogy sem maga az említett Hanis, sem segédei semmiféle pénzt nem akartak elfogadni. Arra a kérdésre, hogy amiket elmondott barátságból, vagy gyűlöletből, vagy más valami okból mondotta-e el, azt válaszolta, hogy az esküje szerint csak a való igazságért mondotta.

Második tanú: Lőrinc fia Domonkos a várfalon kívülálló faházban, a sertés vásártérhez közel lakó tanút megidéztek, feleskették Szent György katona ünnepéhez közel eső kedden. A vádlottakat ismeri, mert azok - mint mondotta - mindig jót cselekszenek. A vádlottak gyógyításáról és hitéről azt mondta, hogy mikor fejfájással és fülbajjal betegen feküdt a rossz kenyér miatt, Hanis meglátogatta őt, miközben Szent György vesszőit osztogatták szét a népnek a szomszéd falvakban, s ez alkalommal megtapintotta érverését, hogy a betegségének az okát megállapíthassa megvizsgálta a vizeletét is, majd hangos szóval hívta segédeit, akikkel együtt olyan gondosan ápolta őt, hogy italaitól hamarosan visszanyerte egészségét. Arra a kérdésre, hogy milyen italokat adtak neki, válasza az volt, hogy Hanis italt adott neki, amelyet Harsán gyógyfüvek főzetéből kevert, éneket recitálva s amely három színből állott. Az első valami zöldes színű, a második világosabb és a harmadik olyan volt, mint kristálytiszt víz, de hogy mi módon keverték össze őket, nem tudja, csak azt látta, hogy a füvek nevei nyílra voltak feljegyezve, amelyet a tegezében hordott a sámán. Hogy Hanis és társai szoktak-e betegeket látogatni, igenlően válaszolt. Megkérdezte, hogy ismer-e olyan betegeket, akiket a sámán meggyógyított, felsorolta Sebestyén urat, a püspök vérszerinti testvérét, akit "ydropica" betegségétől szabadított meg, amikor az említett úr a kórházból visszatérve, Szent Illés bajának mondott nyavalyában szenvedett, hasonlóképp Orbán katonát,

a királyi udvarnokok falujából, akit "strumosa" betegségéből gyógyított meg. A gyógyításait kísérő szertartásokról azt vallja a tanú, hogy hangos szóval litániákat énekelt, segítségül hívta a szentek neveit, főképpen H a k i t nevét említette. Hogy ki az a Hakit, a tanú biztonsággal nem tudta ugyan, de hallotta, hogy a sötétség szelleme és nagyon gonosz. Megkérdezték tőle, hogy Hanis pénzszerzés szándékával látogatta-e meg, azt válaszolta, hogy az általa felajánlott pénzt a sámán visszautasította.

Harmadik tanú: Ubad fia Jakab szücsmester, aki a városban (Győr) lakik, a Rába-parthoz közelálló "zarándokok kapuja" helyhez. A tanút elővezetik, megesketik és kérdezik, hogy mit tud az említett Hanis gyógyításairól, s azt válaszolja, hogy mikor ő a legutóbbi negyvennapos böjt idején kezdődő és egészen Keresztelő Szent János születésének az ünnepéig tartó időnkig súlyos betegségben szenvedett és végtagjait megmozdítani is képtelen volt, meglátogatta őt Bálint mester, az orvosi tudományok doktora és hasonlóképp Gyárfás és Márton "fizikusok" és mindnyájan odaitélték őt a halálnak. Erre ő elvitette magát az említett H a n i s házába, Csanak faluba, ahol rövidebb ideig maradt, s mint mondja, csodatevő gondossággal és bölcsességgel gyakorolja orvosi művészetét és minden látogatóját különbség nélkül gyógyítja. Később az említett Hanis meglátogatta őt a Rába-parti fürdőház mellett, ahol a sámán és segédje, Harsán, akit a nép nyelvén bács-nak neveznek, csináltak neki különféle szirupokat, betegszobájába fűrésztöttek és "struphakat" (?) alkalmaztak, testét gyakran megkenték kenettel és oly gondosan ápolták, hogy kigyógyult betegségéből. Hanis tisztességére vonatkozó kérdésekre, hogy vajon nem lépte-e át a szeméremérzés határát, amikor beteg asszonyokat látogatott meg, természet által elrejtett szemérmeket szemlélt, amiket férfinek látnia nem szabad, sem azokat megvizsgálni, sem kezeit, melleit, hasát, lábát stb. tapintani, mint ő cselekedte, mire a tanú válasza az, hogy ezelőtt sok asszonyt inkább hagytak meghalni, semhogy betegségeik titkait felfedték volna férfiak előtt, mindezt az asszonyi nem tisztességének és szemérmének védelmére. Emiatt sok asszony pusztult el, nem akarván, hogy orvosok tudomást szerezzenek rejtett betegségeikről, mint erről Győrben már közszájon járó hír volt, hogy egyes dőrök ostobák és a régi sámánok tudományát megvető emberek, akik a betegségeket titokban akarták tartani, behurcolták a városba Szent Lázár nyavalyáját, amelyet a nép nyelvén leprának neveznek. A nevezett mágus gyógyításainak hatásáról kérdezve, a tanú válasza az, hogy Hanis nagyon jártas ebben a művészetben, éppen azért jobb, ha megengedik neki a praktizálást, semhogy a betegek elhaljanak. Arra a kérdésre, hogy a vádlott abban a reményben látogatta-e meg a betegeket, hogy tőlük pénzt szerezzen, a tanú válasza az, hogy erről nem tud, de azt tudja, hogy őtöle sok unszolás után fogadta csak el az adományt a következő szavakkal: "Egyet elfogadok, százat neked adok..." A mágus segédeinek a gyógyítás alatti tevékenységéről a tanú azt mondta, hogy az egyik énekelve és zenélve olyan hatást váltott ki tehetségével, hogy a hallgatóságot észveszejtő izgalomba tudta sodorni, a másik pedig az orvosságok és italok keverésével működött közre.

Negyedik tanú: Gergely sarukészítő, győri polgár, aki az itt létező prédikátor testvérek kolostora közelében lakik, elővezetve, felesketve és megkérdezve, hogy ismeri-e a vádlottakat, mondja, hogy magát Hanist nagyon jól ismeri, de segédeit csak látásból. A vádlott gyógyításairól a tanú azt vallja, hogy amikor ő veséivel beteg volt és a fizikusok kezébe került, a felesége hallotta, beszélni a piacon a püspök katonáját, Gyárfást, hogy őt és másokat az említett Hanis Isten segítségével meggyógyította betegségeikből. Akkor a felesége elhívta a sámánt az ő házába, aki mikor megérkezett, azonnal megvizsgálta vizeletét, megtapintotta érverését (pulzusát). Míg ezek történtek, csináltatott neki valami folyadékot többféle gyógyfűből - mint a "nepita", "ebulo nigra" (?) és más hasonlókból, amelyeket nem ismert fel, - hogy vele megittassák. Amikor az ital készen volt, olyan undort váltott ki belőle, hogy nem akarta azt meginni. Megkérdezték a tanút saját betegségének meggyógyítása felől,

mire ő azt válaszolta, hogy a nevezett Hanis utasítására a felesége tüzet rakott faszénből az ő testhossza és szélessége méretére, amely tűzre aztán sokféle gyógyfüvet szórt s mikor az illatos füvek hamuvá oszlottak, elseperték a parázst és a meleg földre fektették őt, amíg bőséges verejték öntötte el egész testét. Ezekután vászonlepedőbe csavarva ágyába fektették, mialatt a sámán segédje élénk hangon énekelt. Megkérdezték tőle, hogy kötött-e megállapodást a sámánnal, hogy őt ápolja betegségében és házában látogassa, mire a kérdezett nemlegesen válaszolt. Tudakolták tőle azt is, hogy szokott-e a sámán és segédje Győr városában és a környező falvakban betegeket látogatni, mire a tanú azt válaszolta, hogy nagyon sokan hívják őket házaikhoz a betegek, mert szerintük a sámán jártasabb a tudományban, mint az orvos magisterek, vagy a király úr fizikusai.

Ötödik tanú: A Csanak faluban lakozó Orsolya, Dénes özvegye, aki esküje szerint vallva elmondotta, hogy a nemrégiben múlt Szent Kristóf ünnep körül nagy láz öntötte el, betegségében meglátogatták az orvos magisterek, többek között egy fráter a Szent János ispotályosok közül, úgyszintén a boldog emlékű király volt orvosa, Albert mester és még mások, akik azonban nem tudtak rajta segíteni. A betegség annyira hatalmába kerítette, hogy az említett ünnepet követő szerdán már beszélőképességét is elveszítette és az orvosok már halottnak vélték, így is történt volna, ha az említett H a n i s sámán meg nem jelenik házában, aki mihelyt megérkezett, azonnal megvizsgálta a vizeletét, megtapintotta érverését, majd először valami átlátszó folyadékot s utána egy fajta szirupot adott neki inni és ottmaradt alvókamrájában ápolására. Ezekután oly nagy gonddal kezelte őt, hogy Isten segítségével ma egészséges és teljesen elmúlt a láza. A bizottság tudakolta tőle, hogy látta-e, hogy a vádlott sámán és segédje másokat is meglátogatott a városban, vagy a környező falvakban gyógyítás céljából, mire a kérdezett azt válaszolta, hogy ő személyesen nem látta, de másoktól hallotta, hogy sokakat gyógyítottak. A gyógyítás lefolyására vonatkozólag még elmondotta, hogy mikor a sámán betegszobájába lépett, botjával a négy égtáj felé ütött, az élelmiszerekre, ruhákra és mindennemű használati szerekre valami folyadékot hintett, a küszöböt ujjáival tisztelettel érintette, élénk szóval énekelt a gonosz szellemek ellen, mondván: "Hakit, Hakit, távozz ebből a házból, hogy sem föld felett, sem föld alatt ne legyen semmi hatalmad" és más ehhez hasonlókat. Arra a kérdésre, hogy a vádlott sámán pénzért, vagy más anyagi előnyökért látogatta-e őt meg, a tanú válasza az volt, hogy a nevezett Hanis nem kért semmit és a neki felkínált pénzt is visszautasította.

Hatodik tanú: Janka, a királyi íjjászok néhai parancsnokának, Jakab mesternek özvegye, aki szintén Csanak faluban lakik, esküje szerint elmondta, hogy nemrégiben vesebántalmai voltak, miért is Esztergomba szállították az ottani Szent Lázár kórházba, hogy ott keresse a gyógyulást. Tizenegy napig feküdt ott súlyos betegen, hogy a Jánosrendiek mestere és fráterei megállapítsák a baj okát, de semmit sem értek el. Mikor a tizenkettedik napon a sikertelenség miatt türelmetlen lett, visszavitette magát házába és miután sokat hallott a sámán gyógyításai felől beszélni, elhívatta őt magához. Mikor a sámán megérkezett, megnézte őt ágyában, megtapintotta ütőerét, megvizsgálta vizeletét és mihelyt ezzel végzett, azt mondotta, hogy Isten segítségével újra egészséghez juttatja. Ezután több napon át meglátogatta őt és ilyenkor inni adott neki valami csodálatos vízből, amely kristálytisza volt és amelynek erejétől ma újra egészséges. Arra a kérdésre, hogy tudja-e, miből volt a nevezett folyadék, azt válaszolta, hogy szükségétől készítette ő maga is megkérdezte a sámánt egyes gyógyfüvek erejéről és hatásáról, mire az azt felelte, hogy "jobb ha a füvek nem találhatók mindenütt, mert nem mindenkinek adatott hatalom a természet titkos erőinek keverésére, hanem csak azoknak, akiket az "ioltenrim" kiválasztott és akik soha sem tértek el a küszöb árnyékában élő régiek szellemétől". Megkérdezték a tanút, hogy a nevezett sámán a régi pogányok gonoszságait, vagy az elvetemült eretnekek babonáit a betegek között terjeszteni törekedett-e, mire a

kérdézet válasza az volt, hogy előtte a sámán soha hitbéli dolgokat nem említett, sem azt nem vette észre, hogy őt be akarja vonni valamilyen babonába, mert tudja róla, hogy csak mint gyógyító látogatta meg. Ilyenmű szándék felől ugyanis a bizottság szintén érdeklődött, mire a tanú azt válaszolta, hogy a szándékokról csak Isten mondhat ítéletet. Hogy a sámán megállapodott-e a gyógykezelésre vonatkozólag valamilyen összegben, azt a választ adta, hogy semmit sem fogadott el tőle, csak tejet és kenyeret. Arra a kérdésre, hogy látta-e a sámánt más betegekhez menni, vagy jelen volt-e ilyen esetről, azt válaszolta, hogy nem, de hallotta többektől is, akiknek a nevét nem ismeri, hogy H a n i s sok beteget meggyógyított és csodatevő híre közszájon forog. A meggyógyult betegek nevei között megemlítette Jeremiás zsidó nevét, akit a "gutta" nevű bajból kúrálta ki, a patkolókovácsok mesterét is talpra állította, aki már nem tudott járni, ugyancsak meggyógyította Jakab úrnak, a vendéglősnek unokáját, aki fejbántalmakban gyötrődött, és a fiatal Demeter katonát, aki szent Vitus-táncában szenvedett és másokat, akiket nem ismer. Feltették neki a kérdést, hogy a sámán csak mint orvos látogatta-e meg híveit, vagy más minőségben is, azt válaszolta, hogy az említett Hanis mágus házasságkötési szertartást végzett a püspök íjjászainak mostani parancsnoka és Orsolya asszony között a vár közelében és hogy Csanak faluban ő vezette a táncmeneteket (choreis) az új-kenyér ünnepén. Megkérdezték afelől, hogy mit tud H a k i t természetéről, mint rossz szellemről, akinek a nevét a vádlott oly sokszor emlegette, a tanú azt felelte, hogy bizonyosat nem tud, de azt hallotta saját anyjától mesélni, hogy az említett szellem, mihelyt a hold feljön, bizonyos társaival összeállva, meghatározott időben, meghatározott helyen, amelynek a neve "p a t", összejönnek, amely hely parlagon áll és sem apró, sem lábasjóság rajta meg nem él, emberek jelenléte lehetetlen, mert nincs rajta semmi lehetőség az életre, csak a rablásra és harácsolásra. Itt tartják gyűléseiket a gonosz lelkek, - akiknek a feje Hakit, - férfiak, asszonyok és mindkét nembéli gyermekek ellen, az egész emberi nem elvesztésére. Mikor azonban a Hakit nevét kiáltják, annak el kell tűnnie, mert elveszíti hatalmát, miután ereje ördögi nevében van. Megkérdezték a tanút, hogy hisz-e Hakitban, mire ő nemlegesen válaszolt és igazolásul felkínálja, hogy a keresztény vallás szentségére is felesküszik.

Hetedik tanú: Janka, Márkus csanaki patkolókovács felesége, elővezetve, felesküdvén a következőket vallja: ismeri a Hanisnak nevezett sámánt és segédjeit, jó embereknek tartja őket, akik a betegségben szenvedőket segítik. Megkérdezték tőle, hogy mit tud az említett gyógyításokról, mire elmondta, hogy Szent Lukács evangélista ünnepe táján férje súlyos beteg lett és sok orvos meglátogatta, többféle orvossággal kísérletezve, de eredményt nem tudtak elérni. Márkus kovács erre a vádlott sámánt hívatta házához, aki amikor megjelent, megtapogatta a beteg érverését és azt mondotta Márkusnak és a tanúnak: "ha hisztek bennem és ha akarjátok, akkor meggyógyítalak". Mire a házastársak egyetértve, kifejezetten megkérték őt erre és elégséges jutalmat ígértek neki. A nevezett Hanis sámán azonban azt mondotta, hogy ő nem pénzt akar, hanem barátságot. Ezek után tizenkét napon keresztül a beteget állandóan látogatta és oly gondossággal ápolta, hogy Isten segítségével meggyógyult. A gyógyítás módjáról a tanú elmondta, hogy a vádlott személyesen adott a betegnek valami átlátszó, tiszta folyadékot inni és sok "implast?ot rakott mellére, szolgálai (segédei) pedig imádságokat énekelve segédkeztek neki. A sámán babonáiról a tanú nem tudott semmit sem mondani. Arra a kérdésre, hogy a jelzett vádlott Csanakon, vagy más helyeken is szokott-e másokhoz, mint betegekhez járni és hogy személyesen volt-e jelen ilyen gyógyításoknál, a tanú nemlegesen válaszolt.

Nyolcadik tanú: Katalin asszony, Márton úr özvegye szintén Csanak faluból, elmondta, hogy nemrégiben fia, Márk, beteg lett és ő több orvost és fizikust hívott a házhoz és miután, állandó nagy lázban feküdt a beteg, a jelzett orvosok mindent elkövettek, hogy meggyógyítsák, de sikertelenül. Ekkor az anya elküldött a nevezett Hanis sámánért és amikor

ez megérkezett, rögtön érverését tapintotta a betegnek és megígérte, hogy meg fogja őt gyógyítani. Ezek után gondosan ápolta és víztiszta, átlátszó folyadékot adott neki napjában többször inni, amelytől belső részei kitisztultak és a láz, amely eddig hatalmában tartotta, megszűnt, visszanyerte egészségét, amit az összes látogató orvosok nem tudtak visszaadni. A kérdésekre, hogy milyen falvakban, vagy városrészekben szokott az említett vádlott betegeket látogatni, hogy ilyen gyógyításon személyesen vett-e részt, látta-e, hogy a betegek vizeletét vizsgálja, tud-e róla, hogy csak úgy ígért gyógyulást betegeinek, ha bért kapott érte, mindenre azt válaszolta, hogy semmit sem tud, csak azt, amit már előbb elmondott.

Záradék: így folyt le és fejeződött be előttünk H a n i s sámán és társai ellen folytatott inkvizíció Szent Lukács evangélista ünnepét követő szombaton, M o y s gróf mint a törvényszék elnöke és Simon mester, az eretnokségek inkvizitora jelenlétében. A hit ellen nincs panasz. A tömlőctartó őrizete alá utasítatik, hogy rendelkezésre álljon.

VIZSGÁLAT DEGESD SÁMÁN ELLEN SZENT GYÖRGY-FALVÁN (Zala m.)

M o y s nádor, Sopron comese és a kunok bírása, Simon mester és János fráter a kisebb testvérek rendjéből, mint királyi orvos, megidéztek az előírások erejével és törvényes formában D e g e s d sámánt azzal vádolván, hogy a zalai Szent György-falván levő kápolnát lerombolta, megszenteltelenítette, az abban levő szentek ábrázolásait meggyalázta, betegeket gyógyított, magát csodatevőnek hagyta nevezni és "püspökök módjára szertartásokat végzett". Hasonlóképp megidéztek az alább említett tanúkat, akiktől megkövetelték, hogy a szent evangéliumot testileg is érintve megesküdjenek, hogy sem gyűlölet, sem harag, sem barátság nem vezeti őket a tanúságtételben, hanem csak az igazság.

Az első tanú: Kundi fia Simon szücsmester, aki tudomása szerint "talán 75 éves", így vallott, ahogy következik: Kisdéd, gyermek, ifjú és férfi korában mindig Szent György-falván, a makkoltató kondások között élt, neveltetett. Nagyszüleitől és szüleitől hallotta, hogy Degesd családja már emberemlékezet előtti időkben a faluban élt. Azt is vallotta, hogy a nevezett atyja, molnármester volt és egy halastavat birtokolt, amelyben a tanú gyermekkorában sokszor fürdött. Ennek a tónak a balpartján állott a kápolna, benne egy lovas szentnek fából készült szobrával. Hogy ki építette a kápolnát, senkitől sem hallotta, de azt biztonsággal tudja és vallja, hogy az emberemlékezet előtti idők óta fennállt és a falubeliek és molnárok meséiből azt is tudja, hogy itt valamikor fehér lovat szoktak áldozni. Biztonsággal hallotta, azt is a "fatens", hogy az öreg mágus a kápolna padlózatába süllyesztett sírkő angyalainak a szájába köpött és a szenteknek arcára taposott (2). Hallotta a tanú azt is, hogy sok beteget visznek a vádlott házához, még a mai időkben is, és hogy sokan hívatják betegeikhez, különösen a szülő asszonyokhoz, akiket a küszöbre ültet a régi szokása szerint. Hallotta és látta is, hogy lovakat is gyógyít és ha azok nem fogamzanak, akkor farkuk alját varázsfüvel szél irányából megdörzsölte, hogy szüljenek, a teheneknek alfelébe "flauta"-val fújatott, hogy azok megduzzadva több tejet adjanak és hasonló varázslattal élt, a méheknek is énekelvén. Azt is hallotta, hogy a vádlottat "thaumaturgos"-nak (csodatevő) nevezték, és hogy falujába visszatérve a megégett templomocská romjait látta, de a tűz szerzőjét, vagy okát nem ismeri.

A második tanú: Márkus "subulcus" (makkoltató kondás) 80 év körüli, Szent György falujában élő öreg, így vallott, ahogy következik: Volt egy nagyon öregkoráig élő nagyapja, akitől azt hallotta, mintha a kápolnát valami "remete presbiter" építette volna, vagy legalább is mellette lakott és iskolát tartott a gyermekeknek, amíg a tatárok nyilától meg nem halt. Utána

sokáig senki sem látogatta a helyet, amíg az öreg molnármester, a mostani Degesd apja, a helyet meg nem váltotta a halastóval együtt, amelynek a partján van ma is a kápolna. Hallotta nagypjától azt is, hogy a kápolnában egy szent lovas szobra állott, amelyet a népek nyelvén "zenlow"-nak neveztek és, hogy a falakon sok szokatlan dolog volt festve "harcoló katonák, muzsikáló vadászok, négy lábú szörnyetegek kigyó farkkal, halak, négy lábú állatok fejeivel és egyéb állatok", a padlón pedig épp úgy, mint Szent Márton monostorában, szenteknek a képei voltak vésvé, amelyeken lábbal tapostak az emberek. Hallotta a tanú azt is, hogy a népek "thamaturgos"-nak nevezték az öreget. Arra a kérdésre, hogy a vádlott gyógyított-e betegeket, vagy legalább is megkísérelt-e ilyesmit velük, a tanú igenlőleg válaszolt. Feltették a kérdést, hogy ismer-e személyeket, akiket a sámán kezelt és hogy azokat fel tudná-e sorolni, a "fatens" a következőket mondta: ismerek ilyeneket, mint az öreg katona, akit Sebestyénnek hívnak és akinek tumorja volt, Degesdhez ment gyógyulást keresni, aki jeleket rajzolt a beteg hasára, amíg a daganatot megtalálta, majd éjjel-nappal tejet itatott vele (3) és a nevezett beteg még ma is él a házában. Egy bizonyos Borbála nevezetű asszonyt Veszprém vidékéről hoztak hozzá bénasággal (paralisi morbo contracta) és mivel járni nem tudott (carens pedum officii), faluról falura segítettek vonszolni őt a falvak lakói, épp úgy, mint a tanú is, aki a mocsaras vidéken szolgálóival együtt átsegítette a nevezett beteg asszonyt. Negyven napig lakott egyedül, egy kis kamrácskában, ahol csak egy személy látogatta meg övéiből, hogy étellel-itallal ellássa és a sámán forrázott füveivel a beteg asszony testét naponta háromszor lemosta (herba decocta corpum infirmae abluere). A füvek nevét egy régi botról olvasta le és negyven nap múltán az asszony gyógyultan távozott saját lábán. Ugyancsak hallotta és tudja, hogy Gergely comesnek egy szolgálója (ancilla), aki sokáig vak volt és testvérei szokták vezetgetni, visszanyerte látását a sámántól aki szeméről "le mosott" egy fátyolt és a mai napig egészen egyedül és vezető nélkül megy ahova ura parancsolja (küldi). Arra a kérdésre, hogy tud-e róla, hogy a vádlott elfogadott-e, vagy kért-e valamiféle javadalmazást vagy ajándékot azoktól, akiket kezelt, a tanú azzal válaszolt, hogy nem tudja.

A harmadik tanú: Tar fia Gyárfás, körülbelül ötven éves, úgy vallott, amint következik: Gyermekkorában sokat járt a kápolna melletti házba, amelyet iskolának is neveztek, ünnepeken sok gyermek (fiúk és lányok) gyülekeztek a kápolna körül, ahol az öreg sámán tanította őket énekekre és amire a papok szokták tanítani a gyermekeket. Megkérdezték, hogy emlékszik-e, hogy a vádlott szidalmazta volna-e a szenteket, mire a tanú nemlegesén válaszolt, csak annyit említett még, hogy a "lovas szenteket" (4) tisztelte, akiknek ünnepei a kápolnában kiváltságos napok voltak. Nem tudott a tanú semmit sem a templom leégetésének az okáról sem és csak gyengén emlékszik, hogy szörnyetegek és harcoló katonák voltak a falra festve. János fráter kérdésére a gyógyításokra vonatkozólag, ugyanannyit tudott, mint az előbbi tanú.

A negyedik tanú: Parjadi Jakab, úgy vallott, mint az első tanú, annyit mondott hozzá, hogy nagyon jól tudja és hallotta öregkort élt szüleitől, hogy a kápolnát valami remete építette, aki ott is lakott a környéken és "az énekes gyermekek iskoláját" igazgatta és ugyanakkor, mint szerpap segédkezett Degesdnek a betegeknel és más szertartásoknál. Hogy honnét tudja, hogy az énekeseket a remete tanította, azt válaszolta, hogy mikor gyerek volt és Szent György napján a "vesszőket" szétoztották a házaknál és énekeltek, akkor ő is járt egy csoportban tizedmagával a kondásokkal. A gyógyításról annyit tudott, hogy Degesd mondta meg, hogy mikor és hol kell az illatos füveket gyűjteni, mert volt neki egy varázsbotja, amelyre fel voltak róva a titokzatos füvek nevei. Ama kérdésre, hogy a sámánnak járt-e fizetség a gyógyításért vagy az orvosszerekért, a kérdező azt vallotta, hogy senkitől sem hallotta, hogy a vádlott valamit is elfogadott volna.

Ötödik tanú: Dominus Marcus de Kemen ugyanúgy vallott, mint az első tanú és még elmondotta, hogy a sámán sok kárt hártott el azzal, hogy az állatokat is kezelte. Az állatállományból ugyanis tavasszal nagyon sok elpusztult, különösen tehének, amelyeknek a bőrét a sámán lehúzatta, belsőrészeit vizsgálta és csontjait a kápolnához közelálló "százhalomnak nevezett berekben" elásatta. A tanú még megtoldotta vallomását azzal, hogy a sámán "püspök módján" szertartásokat végzett, madártollas ruhába öltözött, lábán madárkörmös lábbelit viselt, süveget hordott és ha betegek házához hívták, sőt hintett a küszöbre és a szögletekbe, azokat kitisztítva, vizet loccsantott. A tanú, mikor állatdögvész volt a falujában, magához hívatta a sámánt, aki fenyőgyantával dörzsölte be a beteg állatok orrát, ivóvizükbe faszemet dobott és amely állatot így kezelte, az nem is pusztult el. A bizottság kérdésére, hogy a nevezett vádlott a járványból jutott-e anyagi előnyökhöz, a tanú azt válaszolta, hogy tudomása szerint csak az elhullott állatok szarvát kérte és fogadta el.

Hatodik tanú: Miskei B e n e d e k, királyi katona a sümegi várból látogatóban lévén Szent György falujában lakozó rokonainál, a bizottság előtt önkéntes akaratából megjelenve, a jelenlevő inkvizíció tagjait kérte, hogy Degesd mestertől cseppeket kérhessen, amelyekkel eddig szeméit hatásosan gyógyította és amiért valójában ily messzire jött házatól. Elmondotta, hogy a vádlott sámánt ismeri és rokonai izenetéből értesült, hogy a nevezett sikeresen gyógyítja a beteg szemeket. Kérdezték tőle, hogy hittetl-e, hogy a sámánnak csodálatos gyógyító ereje van, mire a tanú válasza az volt, hogy nemcsak hiszi, hanem sajátmagán tapasztalta is, mert mióta a sámán cseppeivel gyógyítja szeméit, "visszanyerte látását és a dolgok formái világos fényvel rajzolódnak ki előtte" (receptisque visibus formás rerum luce lustrat clarissima). Hogy milyen cseppeket használt a vádlott, a tanú biztosan nem tudta, de hallotta, hogy az egyik rokonasszony a nép nyelvén "zentazonveragh"-nak nevezte. Arra a kérdésre, hogy a vádlott kért-e fizetést a gyógyításért, a tanú nemlegesén válaszolt mondván, hogy a mágus csak "Isten szerelméért" gyógyította.

VIZSGÁLAT CHELE FIA GOGÁN SÁMÁN ELLEN ALMÁS VÁRÁBAN, 1245-BEN

Hegun comes, János szebeni prépost és Wolfgang, Erdély inkvizítora hallgatják ki a megidézett tanúkat Oculi vasárnapját követő hétfőn.

Daruk Benedek, almási várjobbágy: vallotta, hogy ismeri a sámánt, aki nagyobb ünnepeken megjelenik a várban. Az erdőben bujkáló pogányoknak papja, s áldozatokat mutat be, vannak ruhái, amiket a régi valláson lévő papok viseltek és sok toll van rajta. Ama kérdésre: kikkel szokott érintkezni, azt felelte, hogy a várba sereglő szegény nép között társalog. A kérdésre, hogy hol lakik a vádlott, a tanú nem tud választ adni. Hogy a régi pogány szokásokat gyakorolja-e a vádlott, a tanú azt válaszolta, hogy a "nyárósz ünnepen" (festo Narews), amikor az új kenyeret ünneplik, szokott a várba hozni egyeseknek egy-egy új kenyeret (tortam panis novi). Arra a kérdésre, hogy szokott-e ezért pénzt kérni, azt a választ adta, hogy nem tudja. Hogy a vádlott a köteles papi tizedek ellen beszélt volna, a tanú csak azt hallotta tőle, hogy a szebeni prépost, a kerci apát és a fejérvári püspök is kér tizedet, de legjobb egyiknek sem adni, nem hogy háromnak. A kérdésre, hogy ki előtt mondotta ezeket, a válasza az volt, hogy sokak előtt, akik küldöttséget menesztettek a gyulafehérvári püspökhöz, hogy nem tudják kinek kell fizetniök. Arról, hogy mezítelen lányokkal gyűjtet gyógyfüvet az erdőn, nem hallott és nem is tud semmit.

Kérdezték tőle, hogy a vádlott használ-e írott varázsjeleket, mire a tanú azt vallotta, hogy a sámán a régiék írását ismeri és hosszú botocskára írja dolgait. Hogy látott-e a vádlottnál ilyen botokat, a tanú igenlően válaszolt. Hogy miket tartalmaznak az írott botocskák, a tanú azt válaszolta, hogy nem ismeri az írás művészetét. Arra a kérdésre, hogy hova szokta rejteni az írott botokat a vádlott, a tanú válasza az, hogy tegezébe a nyilai mellé. Hogy hallotta-e a vádlotról, hogy részeges és sokszor hányik, a tanú válasza: mikor ő látta és beszélt vele, mindig józan volt.

Ecel Márton tövisi plébános vallja, hogy ismeri a vádlottat, tudja róla, hogy az erdei szegény emberek pogány papja, szertartásaiknál szerepel és hallotta róla, hogy mindenféle pogány cselekményekben része van. Ismeri családját, szüleit és testvéreit is, tudja, hogy a család hetedik gyermekeként született és éppen ezért a pristaldus hozta a keresztelőre a tövisi plébánia templomába. A bizottság feltette a kérdést, hogyan lett mégis újból pogánnyá, sőt a pogányok papjává, mire a tanú elmondotta, hogy a vádlott körülbelül húsz éves korában megszökött a szülői háztól és amikor pár év múlva visszatért, mindenki tudta róla, hogy sámánna lett, bár figyelmes keresztény nevelést kapott és a szentségeket, melyekkel az egyház a lelkeket igyekszik menteni, ő, a tanú, személyesen szolgáltatta ki neki. A tanú tudott az írásokról is, amelyeket a vádlott mindig magánál hordott és ő, a tanú, egy alkalommal a kezébe is vette ezeket a botocskákat, de nem tudta értelmüket megfejteni, mert a régiék írásával voltak feljegyezve, amelynek betűit nem ismerte. Megkérdezték a tanút, hogy milyen alkalommal kerültek kezébe az írott botocskák, mire elmondotta, hogy a vádlott idős apja halálos betegségében fia, a sámán is odajött a haldokló ágyához és akkor ő, mint a beteg plébánosa is jelen volt. Ez alkalommal a sámántól elkérte a botocskákat és mikor nem tudta! elolvasni írásukat, kérdezte a vádlottat a jelek tartalma felől és tudakolta tőle, honnét vette, mire a vádlott azt válaszolta, hogy gyógynövények és orvosságok nevei vannak rajta és hogy egy nagyon öreg embertől kapta, akit vándorlásában ismert meg. Kérdezték a tanút, hogy tud-e a vádlott esetleges gyógyításairól, mire a tisztelendő tanú azt válaszolta, hogy tudomása szerint a sámán még nagyon fiatal ahhoz, hogy a gyógyítás művészetét elsajátíthatta volna. A vádlott pogány szertartásai felől vallatva, a tanú válasza az volt, hogy ő csak hallomásból tud róla, aminek nincs nagy értéke. Az egyházi dézsma leadásáról a tanú a következőket mondotta: Az egész környéken zavarban vannak a hívő keresztények, mert a kerci apát, a fejérvári püspök és a szebeni prépostság követeli magának az évi tizedet és senki sem tudja, kinek adja le. Feltették neki a kérdést, hogy szerinte a három vetélytárs közül melyiknek a követelését tartja jogosnak, mire a tisztelendő tanú a következőket válaszolta: "A tisztelendő szebeni prépost jelenlétében erről lelkiismeretem nem enged válaszolni." Hegun comes tiltakozott ilyen természetű kérdések ellen és ő maga kérdezte, hogy vajon igaz-e, hogy a vádlott részeges és részegségében a keresztény egyház ellen lázítja az embereket? A tisztelendő tanú vallomása szerint soha sem látta részegen a sámánt, és soha sem hallotta a keresztény egyház ellen beszélni és hogy őt, mint presbitert mindig tiszteletben tartotta és tartja. Ama felszólításra, hogy óhajt-e lelkiismerete szerint még valamit a kérdeztettekhez hozzátenni, a tisztelendő tanú megemlítette, hogy a vidéken nagyon sokan vannak, akik a háromszoros tized miatt inkább a pogánysághoz húznak és a keresztény ünnepeket csak kényszerűségből és félelemből tartják. János prépost kérdésére, kinek óhajtják a környék keresztényei leadni a dézsmákat, a tanú azt válaszolta, sokaktól hallotta, hogy a szász a szásznak, a magyar a magyarnak. Hegun comes ismét tiltakozott és elbocsájtotta a tanút.

B a l k o almási várjobbágy ismeri a vádlottat, elmondja, hogy együtt gyermekeskedtek vele és rokonok is. Megkérdezik, hogy védeni akarja-e, vagy betartja esküjét, mire a tanú megismétli, hogy lelkiismerete szerint csak az igazságot mondja. Megkérdezték tőle, hogy a vádlott valóban az erdei szegény emberek pogány papja-e, mire a tanú azt válaszolta, hogy

rokona nem pogány, és csak keresztény kötelességét teljesíti, hogy a szegény erdei emberekkel tart, akik elvonulnak az erdőbe, mert nem akarnak és nem tudnak három úrnak dézsmát fizetni, hanem inkább a pogány erkölcsökhöz térnek és az ördög zsákmányai lesznek. Megkérdezik a tanút, hogy kinek fizetnének szívesebben a népek, mire azt válaszolta, hogy a fejérvári püspökségnek, mert az a magyarokat védi. Tisztelendő János prépost kéri, hogy vesszőzzék meg a tanút, de Hegun comes tiltakozik és a tanút elbocsájtják.

A comissió ítélete: a vádlott köteles pogány dolgait elégetni és homlokára a kereszt jelét kell égetni. Ez utóbbi végzés változást szenved, mert az elítélt felesküdt a keresztre ("iuravit ad crucem") saját költségén és élete veszedelmével (5).

UGYANAZON BIZOTTSÁG VIZSGÁLATA DALA FIA

UNDO SÁMÁN ÜGYÉBEN, 1245.

(Feria tertia post Dominicam Oculi.)

Cristianus szászrégeni plébános, aki a vádlottat ismeri, tudja, hogy istentelen szokásokat, pogány erkölcsöket terjeszt és személyesen is hallotta, hogy az egyházi dézsma ellen lázít, buzdítva másokat, hogy a leadásokat megtagadják. Vallotta, hogy a múlt évben, Szent Péter apostol napján, amikor a szászrégeni templomban befejezte a misét, nagy zajt hallott a téren, ahol a nép megtámadta a dézsmaszedő prokurátort, Bithel Jakabot és két társát, Koncz Pétert és Hummel Gáspárt. A tanú szerint a veszekedés elindítója a vádlott volt, aki istentelen káromkodással illette a keresztény egyházat és főképp annak papjait, míg társai betörték a prokurátor fejét és két társát is súlyosan bántalmazták. A nevezett sámánról tudja, hogy követőivel ismeretlen helyeken jönnek össze és pogány szertartásokat végeznek. Nem tudott választ adni, hogy honnét tudja és hogy milyen szertartásokat végez a vádlott. Tisztelendő János prépost kérdésére, hogy vajon adtak-e le neki a vádlott követői a böjti halászatból tizedet, a tisztelendő tanú nemlegesén válaszolt. Hegun comes tiltakozik további kérdések ellen, ha a tanúval nem tétetnek esküt. János prépost tiltakozik, hogy egyházi személyről van szó, mire a comes felfüggeszti a további kihallgatást. - Feria quarta post Octavam Domini. - Tisztelendő János prépost távol tartja magát.

Folken Simon szebeni polgár ismeri a vádlottat, aki a nagy veszekedést szervezte a szászrégeni templom előtt a nagyvásárt követő Szent Péter apostol ünnepén. Megkérdezték, hogy miként zajlott le a veszekedés, mire a tanú elmondta, hogy Jakab mester, a prokurátor mondotta egy tövisi embernek: úgy-e, jobb itt lakni, mint az erdőben? - mire a tövisiek rátámadtak és betörték a fejét, társait pedig megverték. A bizottság kérdezte, hogy gyalázták-e a keresztény egyházat és a papokat, mire a tanú azt válaszolta, hogy az egyházat nem, hanem csak a plébánost, aki a dézsmaszedők segítségére sietett. Emlékszik a tanú arra is, hogy dulakodás közben a vádlottak azt kiabálták Jakab mester és társainak: "ti három gazda kutyái vagytok és háromszor szeretnétek enni.." Megkérdezték a tanútól, van-e tudomása arról, hogy a vádlott arra tanítaná a népet, hogy a házassági eljárás a bessenyők, vagyis kutyák módjára is meg van engedve (coitus per modum canis, more besseniorum) Hegun comes tiltakozik ilyen kérdések feltevése ellen és megtiltja a válaszadást, majd felfüggeszti a vizsgálatot.

Ítélet: A vádlottat és 28 társát, akiket a szebeni prépost kérésére fogtak el, szabadon, bocsájtják (6).

CSÖGÜ TATÁR SÁMÁN ELLENI ELJÁRÁS KÁLD KÖZSÉGBEN, 1245 (?)

Letnik és Hermán ispotályos lovagok, János nagyszzebeni prépost, fráter Wolfgang az erdélyi részek inkvizitora, segesvári perjel folytatják le a vizsgálatot a Deés melletti Káld községben.

Első tanú: Földvári Lázár (de Feltwar) királyi jobbágy a Szent Evangéliumra megesküdvé vallja, hogy ismeri a nevezett C s ö g ü (Chewgu) sámánt, aki a vidéken él, amióta a tatárok elvonultak és, hogy a nevezett vádlott valóban tatár-e, arról csak annyit tud, hogy ezeknek a népeknek a nyelvét beszéli. Arra a kérdésre, hogy honnét tudja, hogy a tatárok nyelvét beszéli a vádlott, elmondja a tanú, hogy őt annakidején a tatárok nem bántották, mert Lázár (bélpoklos) volt és megtanult tőlük valamennyit beszélni és a sámánnal is beszélt már akkor, aki amikor meglátta, hogy a tanú Lázár, felkereste őt faluszéli házában és kenőcsöket adott neki baja, ellen, amely már sebei gyógyulása folytán a kenőcsöktől elmúlt és ma már nem Lázár. Arra a kérdésre, hogy a vádlott igyekszik-e rábeszélni a népet, hogy az egyházi tizedet ne fizessék meg a papoknak, a tanú nemlegesen válaszolt. Feltették neki azt a kérdést, hogy a vádlott valóban megmérgezte-e a Maros és több patak vizét, hogy az állatok elpusztuljanak, mire a tanú azt válaszolta, hogy hallotta másoktól, de azok gyűlöletből beszéltek.

Merse András deési polgár: megesketve a Szent Evangéliumra, azt vallja, hogy ismeri a fogoly vádlottat, akit tatárnak is mondanak, de ő többször beszélt vele és neki azt mondta, hogy nem tatár, csak azok foglya volt és itthagyták, amikor elmentek. Arra a kérdésre, hogy istentelen szokásokra tanította-e a népet a vádlott: a válasza az, hogy nem hallotta, de tudja, hogy magyarul a sámán nehezen beszél. Hogy tudomása szerint lebeszéli-e a népet az egyházi tized leadásáról, azt válaszolta, hogy a vádlottat hallotta emlegetni, hogy az ő népénél ilyen adót nem kell fizetni, mert ott a papok maguk mennek minden nap a nép közé és koldulnak. Hogy hol vannak ezek a népek, a tanú nem tudta megmondani. Megkérdeztetvén, miszerint a vádlott megmérgezte volna a Körös-menti falvak vizeit, hogy az állatállomány elpusztuljon, a tanú nemlegesen válaszolt.

Balás fia Gáspár deési királyi jobbágy (serviens) megesküdvé a Szent Evangéliumra, azt vallotta, hogy ismeri a vádlott tatár sámánt, akivel együtt szöktek meg a tatároktól, amikor azok elvonultak. Arra a kérdésre, hogy hallotta-e, hogy istentelen praktikákra tanítja a népet, a válasz az volt, hogy nem tud róla. Megkérdezték tőle, hogy eljár-e betegekhez, vagy azokat fogadja-e, mire a tanú válasza, hogy sokan mennek hozzá, akiknek tatár betegségük, nyílt sebeik vannak és akiket Lázároknak neveznek. Arra a kérdésre, hogy ezt honnét tudja, mondotta, hogy a segesvári Antonius kórház fráterei mondták, akik sok Lázár-beteget ápoltak, hogy a nevezett sámánnak valami csodálatos erejű kenőcse van, amivel a Szent Lázár-rosszát meg lehet gyógyítani. Arra a kérdésre, hogy hallotta-e hogy a nevezett vádlott valami porral megmérgezi a Körös-menti vizeket és ezzel elpusztítja az állatokat, a tanú azt vallotta, hogy ezt a "calumniát" orvosok terjesztik, akik gyűlölettel vannak irányában, mert ingyen és jól gyógyítja a legsúlyosabb betegeket is.

Ersi Eusták somlói székely vallja, hogy ismeri a fogságban tartott vádlottat, mert többször volt a falujában. Arra a kérdésre, hogy tudja-e róla, hogy istentelenségekről beszél a népnek, a tanú nemleges választ adott, míg a vádra, hogy a tizedelés ellen beszél, azt vallotta, hogy amennyire megértik a nyelvét, nem annyira a tized ellen beszél, hanem arról, hogy a papoknak szegényeknek kellene lenniök és csak annyit szabadna elfogadniok, amennyit megesznek és hogy a néptől kellene minden nap alamizsnát kérniök, mint az ő hazájában.

Arra a kérdésre, tudja-e a tanú a vádlottól, hogy hol van a hazája, azt válaszolta, úgy hallotta tőle, hogy sok hegyen és folyón kell keresztül menni amíg odáig elér az ember. Megkérdezték, tudja-e, vajon a nevezett keresztény-e, vagy sem, a tanú azt vallotta, hogy a somlói papok megkeresztelték, amikor a tatárok elvonultak. Arra a kérdésre, hogy a nevezett sámán gyógyít-e, a tanú azt válaszolta, hogy tudomása szerint sokakat meggyógyít kenőcsével, amelyet ő maga készít. Hogy milyen természetű betegségeket gyógyít, azt válaszolta, hogy főképpen Lázárokat, de minden tatárbajt is gyógyít. A folyó vize megmérgezéséről hasonlóképpen válaszolt, mint a harmadik tanú.

Gata János somlói szabad székely, az Evangéliumra esküdve vallja, hogy ismeri a nevezett sámánt, aki sokszor járt Somlón és a hegyekben, s hogy mindennemű munkát elfogad, amit adnak neki. Arra a kérdésre, hogy beszél-e istentelen dolgokról, vagy a régiek erkölceit akarná visszavezetni, azt válaszolta, hogy nehéz beszédét megérteni, legtöbben kinevetik, a gyermekek kigúnyolják, de sohasem haragszik. Az egyházi tizedekről csak annyit hallott tőle, hogy a mai papok sok gazdagságot gyűjtenek és a népeknek el kell vinni hozzájuk a tizedet, pedig az ő hazájában nagyon szegények és csak annyijuk van, amit aznap megesznek és eledelt mennek kérni a néptől, amely nagyon tiszteli őket. Arra a kérdésre, hogy hol van a vádlott hazája, azt válaszolta, hogy több ízben hallotta tőle, hogy az ő hazájában nincsenek erdők, a hegyek sokkal magasabbak és tetejükön mindig hó van. Tudakolják tőle, hogy igaz-e, hogy a vádlott beteget gyógyít és orvosságokat készít, azt válaszolta, hogy valóban sokféle gyógykenőcse van a vádlottnak, amelyeket magával hord és bár nagyon szegény, nem fogad el semmit a gyógyításért. Arra a kérdésre, hogy a vádlott megmérgezte-e a folyók és patakok vizeit, azt válaszolta, hogy ez a szász orvosok rágalma, akik nagyon sokat kérnek a gyógyításokért és a nagyon szegény népek sokszor meghalnak, de nem tudnak hozzájuk menni, a vádlott sámán pedig ingyen is elmegy házaikhoz, ha hívják. Emlékeztetve esküjére, hogy nem elfogult-e a vádlottal szemben, azt felelte, hogy csak lelkiismerete szerint beszélt és hogy a sámán valójában nem is tatár, hanem csak azoknak szerencsétlen foglya volt akit a tatárok idáig hurcoltak és valamiképpen ittfelejtettek.

JEGYZETEK

1. Ez az esküformula alig változó szavakkal, végigkíséri az összes pereket, mint bevezető szöveg és még a 15. század végefelé sem sokat változott, legfeljebb hozzáteszi, hogy "a Szent Evangéliumot testileg is érintve"- esküszik.

2. Ildomtalannak, ízléstelennek látszik e kifejezés, hogy "a szájába köpött", de ezzel biztos adatot nyerünk afelől, hogy a jelzett templomban egy, vagy több, domborművekkel díszített sírkőlap volt a padozatba építve és a templom látogatói, természetsszerűleg, járásban-kelésben tapodtak rajta. A köpködést pedig talán megbocsájthatjuk, ha pl. megemlítjük, Nagy Péter orosz cár európai körútján a bécsi Hofburg selyembrokát, mennyezetes ágyaiba sarkantyús csizmával együtt feküdt le aludni és ébredéskor az volt a szórakozása, hogy a "plafonra" köpdösött. A magyar sámán és az orosz cár közötti összehasonlítást - főképp időben - az olvasóra bízunk, bár bizonyosak vagyunk az eredmény felől...

3. A "gyomorfekély" népi kúrája még ma is az általános tejfogyasztás.

4. A "lovasszentek" ábrázolása nagyon kedvelt művészi formája középkori miniatúra- és templomfestőinknek, szobrászainknak. Közéjük soroljuk Szent László, György, Márton, sőt

Mihály arkangyal alakját is és, hogy hazánkban oly nagy kultusznak örvendenek, éppen "lovás" mivoltuknak köszönhetik. A lovakban is megkülönböztették a fehér lovat: a Képes Krónika festőjét azért tartjuk vitathatatlanul magyarnak, mert még véletlenül sem festett királyaink alá mást, mint fehér lovat.

5. A középkori "votavit crucem" - fogadalmat tett a keresztviselésére, - vagyis csatlakozik a kereszties hadakhoz a Szent Sír felszabadítására, - minden nagyobb bűntényt követő ítélet alól - kivéve a "crimen laesae maiestatis" - felségsértés - felmentette az elítélteket. A 14. században az Anjou-korban, amikor a zarándoklatok annyira szokásba jöttek, rendszerint Achenbe, vagy Compostellába, vagy még inkább Szent Miklós sírjához, Bariba vándoroltak el gyalogosan a vezeklők.

6. Az erdélyi szász papság majdnem mindig anyagi természetű motívumokat kevert az inkvizíciós perek vádjai közé. A nagyszebeni prépostok különösen sok erőszakosságot követtek el nemcsak a magyar és székely nép rovására, hanem magukat a magyar és székely papokat is állandóan károsították. A székelyudvarhelyi Domonkos-rendi kolostor különösen sok támadásnak volt kitéve, mert ez volt az egyedüli székelyekből álló közösség. 1377-ben már maguk a segesvári szász Domonkos-rendiek is megsokallták székely rendtársaik meghurcolását és Rudolf perjel a kalocsai érsektől kér számukra védelmet, mert a szász részeken egyszerűen lehetetlenné tették a székely barátok számára az átutazást. "Ex Archivo Capituli Atbensis Transsylvaniae". 5. V.

VIZSGÁLATI JEGYZŐKÖNYV KINCŐR SÁMÁN ELLEN SOMBÉKON 1245 (?)

A pert Kókényesrenholt-nembéli Mikód ispán, Gellért fráter inkvizitor és kolozsvári Domonkos-rendi perjel vezetik Kinchewr (Kincőr?), népiesen Korpás nevezetű sámán ellen. A per színhelye "Terra siculorum, rivulo Tir" partján, amelyet a nép Sombékának nevez.

Janka asszony, Venaci Jakab özvegye vallja, hogy ez év Szent András vigiliáján gyermeke torokbajban súlyosan megbetegedett és a szomszédok elhívták hozzá a nevezett sámánt, aki a beteget egy éjszaka folyamán kezelte, de a gyermek reggel felé megfulladt. Arra a kérdésre, hogy miképpen kezelte a beteget a vádlott, az özvegy azt vallotta, hogy miután a gyermek nehezen tudott nyelni és nagy lázzal küszködött, meleg kemencébe tette és hogy ebbe ő, mint anya beleegyezett, mert teljes bizalommal volt a sámánhoz, akinek csodás gyógyító híre van. Elmondotta, hogy nem érez sem bosszút, sem gyűlöletet a nevezettel szemben, mert nem benne látja gyermeke halálának okozóját, mert ezekben a napokban, Szent András ünnepe után a szomszédságban is több gyermek meghalt, akikhez a segesvári orvost hívták. Azelőtt a sámánt nem ismerte, csak amikor a gyermekeket öldöklő fekete angyal megjelent a vidéken, sokan hívták őt házukhoz és ő is, mint szomszédjai, kérték, hogy segítsen rajtuk. Arra a kérdésre, hogy kívánja-e a sámán megbüntetését fia haláláért, a tanú azt válaszolta, hogy nem, mert amikor gyermeke meghalt, a vádlott nagy sírátkozást csapott és Istent hívta segítségül.

Berlag Rufus segesvári polgár, városi kapuőr vallja, hogy a vádlottat ismeri, mert a környéken nagy híre van, remete életet él és csak akkor jön az emberek közé, amikor hívják, vagy pedig a régiek erkölcsi szerinti ünnepeket tartják. A vádlott gyógyításairól azt vallja, hogy erdei házában, ahol lakik, sokan felkeresik betegségeikkel és hogy az eltörött csontokat nagyon jól gyógyítja és őt magát is meggyógyította. Elmondta, hogy mikor a segesvári várhoz egy alkalommal többedmagával követ szállított, feldőlt a szekér, ő alatta maradt és mindkét lába

eltörött. A hospitális fráterekhez került, ahol hosszú ideig feküdt bénán és nem tudta tagjait mozdítani, sem lépéseket tenni. Mikor a fráterek hazaküldtek, mint gyógyíthatatlant, szomszédai említették Korpás sámán nagy hírét, erre elvitette magát lóháton a házához és a sámán újra eltörte a lábát, fábarakva meggyógyította úgy, hogy tud járni és a városnak szolgálni. Arra a kérdésre, hogy mit fizetett a gyógyításért, azt válaszolta, hogy a sámán nem fogadott el semmit. Arra a kérdésre, igaz-e, hogy a sámán a régiek erkölceit hirdette és pogány isteneknek áldoz, a tanú azt vallotta, hogy ő szász ember lévén, nem ismeri a régiek szokásait és nem érti beszédeit, valamint, hogy a magyarok közül sokan tartanak olyan ünnepeket, amiket a kereszténység másképpen tart, például Krisztus születése ünnepén a régi magyarok a sólyom ünnepét tartják. Arra a kérdésre, hogy ezeken az ünnepeken a vádlott részt vett-e, a tanú azt vallotta, hogy azt ő nem tudja, csak azt tudja, hogy ekkor minden régi és idős ember ünnepelni szokott. A tanú megismételte, hogy esküje szerint csak az igazságot vallotta.

Darlási Péter tövisi várjobbágy ismeri a nevezett Kincsőr sámánt és tudja, hogy "csodaszerei vannak", amelyeket a hegyeken, erdőkön és réteken gyűjtöget össze. Hogy ezeket honnét tudja, azt válaszolta, hogy több ízben meglátogatta őt a remeteségében, ahol egyedül él. A kérdésre, hogy a vádlott szokott-e istentelen és régiek erkölceit magasztaló beszélgetéseket folytatni, a tanú nemlegesén válaszolt. Tudakozódtak tőle, hogy hallotta-e, hogy a sámán egy gyermeket megölt azzal, hogy rosszul kezelte, mire azt válaszolta, hogy úgy hallotta, hogy egy gyermek meghalt, de azt is tudja, hogy ugyanabban a betegségben a német orvosok és hospitális fráterek sem tudtak több gyermeket megmenteni, mert a fekete öldöklő angyal járt a vidéken. Hallotta, hogy a szász orvosok sokszor nem mennek el a szegényebb magyar és székely nemzetségbeli betegekhez és ezek a sámánt hívják, akinek jobb híre van, mint a szász orvosoknak. A tanú vallja, hogy a vádlott őt magát is meggyógyította Isten segítségével, pedig már gyermekei és felesége is a halálát várták ágya körül, amikor háza tetejéről leesett. Elmondotta, hogy minden végtagját meghúzta, fejét, amely vérzett, bekötözte és valami italt adott neki, amelytől több napon át aludt és amikor a szász orvos Segesvárról megérkezett, már nem kellett semmit sem tennie. Arra a kérdésre, hogy a gyógyításért mit kért a sámán, a tanú azt válaszolta, hogy családja tagjai kínáltak neki három márkát, de nem fogadta el, míg a szász orvos őt márkát követelt a látogatásért. Hogy esküje ellenére védeni akarja-e a sámánt, vagy sem, azt felelte, hogy nem, de tudja, hogy a sámán remete mindig ingyen segített a betegeken, míg a szász orvos a magyaroktól és szegényektől mindig többet kért, mint a szászoktól és gazdagoktól.

Musna Jakab tövisi várjobbágy vallja, hogy Korpás sámánt már nagyon régen ismeri, amikor még élt a családja, akikre rászakadt a házuk, amikor földrengés volt sok évvel ezelőtt. Ama vádra, hogy a sámán istentelen és pogány szokásokat akar felújítani és ezekről beszél a népeknek, a tanú válasza az, hogy erről mit sem tud, csak azt tudja, hogy több esetben látta őt a remeteségében egy fa alatt imádkozni- Kérdezték tőle, hogy milyen Istenhez imádkozott a vádlott, a keresztény vagy a pogány Istenhez, mire a tanú azt válaszolta, hogy ő nem ismeri a kettő között a különbséget és hogyan kell egyikhez vagy másikhöz imádkozni. Minden bizonyossággal tudja, hogy a vádlott keresztény, mert a kerci Apát urak szolgája volt. Arra a kérdésre, hogy mit tud a nevezett sámán gyógyításairól, azt válaszolta, hogy mint öreg ember, aki sok betegségen ment át, sok tapasztalattal gazdagodott és most segít azokon, akik fájdalmaikat enyhíteni akarják. Megismételve a kérdést, a tanú azt vallja, hogy mikor még fiatalabb volt a sámán, akkor többször járt Tövis várában és többeket gyógyított orvosságával. Megkérdezte a gyógyultak személye felől, a tanú megnevezte dominus Wolfgangot, dominus plebanus de Apold, Jakab tövisi várkatonát és ennek feleségét három gyermekével és sokakat, akiknek a nevére nem emlékszik. Hogy a felsoroltakat milyen

betegségből gyógyította meg, a tanú azt válaszolta, hogy dominus Wolfgang lóról esett le, csontjai kijöttek a helyükről, azokat helyreigazította. Dominus plebanus de Apold súlyos fejfájásban szenvedett és egész haját elveszítette, de a sámán meggyógyította; Jakab katona és családja romlott ételtől majdnem meghaltak, a szomszédok elhívták a sámánt és az megmentette őket. Arra a kérdésre, hogy mindezeket kitől tudja, azt mondotta a tanú, hogy a nevezettek maguk mondották el neki gyógyulásuk történetét. Arra vonatkozólag, hogy esküje szerint vallott-e, vagy akarja-e a sámánt menteni, mondotta, hogy esküje szerint vallott és hogy akarja, hogy a sámánnak ne essék büntetése olyan betegségekért, mint a gyermek halála, mert sok gyermek halt meg ott is, ahova nem a sámánt, hanem szász orvosokat hívták.

ELJÁRÁS ABKARAK "TATÁR" SÁMÁN ELLEN ALMÁS VÁRÁBAN, 1245 (?)

Fráter Gellért, kolozsvári perjel és inkvizitor vezetésével az előbbi bizottság folytatta a vizsgálatot.

Bod János megesketve a Szent Evangéliumra vallja, hogy a vádlott sámánt ismeri, akit a nép "Tewkews tatár"-nak is nevez. Arra a vádra, hogy a nevezett sámán a keresztény egyház ellen beszél, a tanú azt vallja, hogy többször hallotta tőle, hogy a keresztények sokszor gonoszabbak a pogányoknál. Kérdezik tőle; hogy a vádlott milyen istent imád, mire a tanú azt vallja, hogy többször megkérdezte a vádlott sámánt efelől, de soha sem válaszolt kérdésére. Vallatták, hogy a sámán lázít-e a dézsma ellen, a tanú válasza nemleges volt és, hogy nem hallotta tőle ezt soha. Ugyancsak nemlegesen válaszolt arra a kérdésre is, hogy a vádlott szokott-e gyógyítással foglalkozni. Arra a kérdésre, hogy a nevezett vádlott a folyók és források vizeit megmérgezi-e, újból nemlegesen válaszolt. Tudakolván tőle, hogy a vádlott hol lakik és miből él, a tanú szerint: mindenütt és sehol sem és csak alamizsnából él.

Orendt János szász polgár vallja, hogy a vádlottat ismeri, mert többször megjelent házában alamizsnát kérni. Feltették neki a kérdést, hogy ilyen alkalommal a sámán szokott-e beszélni a kereszténység ellen, terjeszt-e istentelen erkölcsöket, mire a tanú azt vallja, hogy ő úgy tudta és tudja, hogy a vádlott néma, mert házában soha egy szót sem szolt h csak kézjelekkel kért valami ennyivalót és távozott. Arra a kérdésre, hogy kiknek a társaságában látta, vagy kinek a házában szokott megszállni, a tanú válasza az, hogy mindig egyedül látta őt és ott szállt meg, ahol engedélyt adtak neki. Tudakolják tőle, hogy a sámán szokott-e betegeket gyógyítani, mire a tanú azt válaszolta, hogy többször látta, itmint az asszonyok hozzá viszik gyermekeiket és a vádlott a kicsinyek fejére tette a kezét, de hogy gyógyítani akarta-e, vagy sem, azt nem tudja, sem azt, hogy a gyermekek betegek voltak-e, vagy sem.

Orsolya, Kremes János özvegye vallja, hogy a vádlottat ismeri, mert házában többször megjelent és eledelt kért. Vallja, hogy nem, tudja, hogy a nevezett sámán valamelyik koldus fraternitáshoz (testvériség, egyesület) tartozik-e vagy sem, mert nem látta mellén a koldusok jelvényét, de egy fatányért szokott magával hordani az ételneműnek. Arra a kérdésre, hogy a vádlott lázít-e a kereszténység ellen, a tanú azt vallotta, hogy ő sokszor óhajtott társalogni vele, de nem értette beszédét. A gyógyításra vonatkozó kérdésre azt válaszolta a tanú, hogy egy alkalommal, amikor tél idején nagyon beteg volt és szomszédai ápolták, a sámán is megjelent házában, de csak vizet hozott a forrásból és rozsét a tűzre, egyébbel nem foglalkozott. Arra a kérdésre, hogy kereszténynek tartja-e a vádlottat, a tanú válasza: "Hitében nem tudom, de erkölceiben biztonssággal tudom, hogy jó keresztény."

Ítélet: Az ispotályos lovagrend birtokába veszi, mint foglyot és megkereszteléséről gondoskodik (1).

VIZSGÁLAT LŐRINC FIA SÁMÁN ÉS FURKUS, VALAMINT BOKSA SEGÉDSÁMÁNOK ELLEN TOPLUCHA (Topolcsány?) VÁRÁBAN, 1273 (?)

A perben M o y s nádor, soproni comes, komán bíró, Ladolfus és Jakab mesterek, mint királyi orvosok, valamint fráter Simon, a budai Szent Miklós kolostor perjele, mint inkvizítor végzik a kihallgatásokat.

O b e l várjobbágy, a következőket mondotta: Ismeri a vádlottakat, akik fogságban vannak. Lakóhelyükön a vár melletti alsó faluban dolgoznak, mint a többi emberek és csak annyit tud róluk, hogy esténként, különösen ünnepnapokon házakhoz járnak, ahová hívják őket. Az összejövetelek célja szerinte az, hogy régi meséket mondanak, amiben különösen Boksának van nagy híre. A tanú szerint sok éneket ismer és megtanítja rá mindkét nembéli fiatalságot. Az ének, és mesék tartalmáról annyit tud, hogy a régi királyok harcairól és vadászatairól szólnak. A sámánok tevékenységéről azt vallotta, hogy Furkus dobbal jár és dobolva táncol ruhájában, amelyen madártoll, lábain pedig vascsőrgők vannak (2). Kérdezték tőle, hogy mikor szoktak ilyen ünnepeket tartani, azt mondotta, hogy az elsőt, amikor a sólymokat vadászatra eresztik és sok nép viszi oda madarait, amiket a sámánok megáldanak; a másodikat, amikor az állatokat legelőre hajtják és a pásztornépek elmennek messze; a harmadik, amikor az új kenyeret adják Szent Péter ünnepe körül; a negyediket pedig, amikor a mezőkön nagy tüzeket raknak és akkor van a nagy ének és tánc és Furkus dobbal táncol. Hallott a tanú a sámánok gyógyításairól is, amikor házhoz hívják őket, akkor Furkus nagy éneklést és lármát csap és nem megy be a házba, csak kívül marad. Boksa segít a "nagy sámánnak", aki gyógyít és adja neki, litániákat mondván az orvosszereket és mindent ami kell, mert az igazi gyógyító Lőrinc fia sámán. Azt is tudja, hogy csak két ember halt meg sok közül, akiket kezeltek. Derke Menyhért, akinek elfogyott a sok lázban a tüdeje és Chinka Péter, aki mérget vett be étellel, sok évekig beteg volt és amikor a sámánok kezelésbe vették, hamarosan meghalt. Azt is tudja, hogy a pogányoknak vannak régi temetőik, ahová a sámánokat temetik még ma is, mert a topolcháni plébános nem engedte őket a templom mellé temetni. Arra a kérdésre, hogy hol van a pogányok temetője, a tanú azt válaszolta, hogy mindenki tudja, hogy "száz sírhalom berkében", (in memore centum cumuli vocato) ahová senkinek sem szabad belépni, csak a sámánoknak és arrafelé mindenki félve jár, csak ők nem.

Katalin, Derke Menyhért özvegye vallja, hogy mind a három nevezettet ismeri. Annyit tud róluk, hogy járnak házakhoz, énekelnek és régi meséket mondanak, amit sokan hallgatnak szívesen. Azt is tudja, hogy Furkus, a dobjával jövendőt tud mondani borsóval, amely ugrál a hártján. Arra a kérdésre, hogy látta-e őt személyesen jósolni, elmondotta, hogy igen, mert amikor férje a téli favágásnál beteg lett és nagyon köhögött, elhívta a sámánt és kérte, hogy mondja meg a jövendőt. Ez meg is jelent és dobjáról a borsóval megmondta, hogy férje nem sokáig él. Azt is mondta, hogy a démon ugat belőle, amely a tüdőt lassan megeszi, amikor szárazon köhög. Elmondotta hogyan gyógyították beteg férjét: sokszor jöttek hozzá és fekete kakas vérével itatták meg a beteggel, húsának levét és máját megetették vele és kiválasztottak egy tehenet, mondván, hogy annak tejét kell innia víz helyett és, hogy nem szabad házastársi közösüléssel élnie. Azt is közölték, hogy a tüdődémon erősen kapaszkodik a betegben és nem tudják kiűzni. Arra a kérdésre, hogyan választották a tehenet, amelynek a tejét itta, azt válaszolta, hogy kinyitották az állat száját és befogták orrlukait és hallgatták a léleklését, s

akkor mondták, hogy a tehénben nincs semmiféle démon, a tejéből az ősök küszöbére is öntöttek és mondták, hogy ennek a tehénnek a tejét igya a beteg. Arra a kérdésre, hogy mit kértek tőle a gyógyításért, ezt felelte: mondták, hogy nekik többjük van és nem fogadtak el semmit. Hogy hol van a sámánok pogány áldozati helye, azt válaszolta, hogy mindenki tudja, hogy a "szent berek"-ben szoktak összegyűlni a vidék sámánjaival, de ő nem ismeri a helyet, mert oda a halandók nem mehetnek be büntetlenül. Arra a kérdésre, hogy van-e benne gyűlölet a sámánok ellen, mert férje meghalt, azt válaszolta, hogy nincs, mert előre mondták, hogy a tüdődémon el fogja vinni a beteget.

Galád Péter várjobbágy, ismeri a nevezett vádlottakat, akik fogságban vannak. Tud arról, hogy a sámánok házakhoz járnak, énekelnek és mesékkal töltik az idejüket, mert a nép maga is hívja őket. Tudja azt is, hogy énekekre tanítják a fiatalságot és amikor ünnepek vannak, mindig megjelennek és Furkus dobol és énekel. Arról is tud, hogy a nevezett Furkus nagyon érti a dobbal jóslást. Arra a kérdésre, hogy ezt honnét tudja, mondotta, hogy ő is kérdezett tőle többször jóvendőt és megmondta neki. A betegségek gyógyításáról mondotta, hogy sokan mennek hozzájuk, hívják őket házukhoz és nem kérnek semmit, csak ennielőt, amíg a házban vannak. Arra a kérdésre, hogyan gyógyítanak azt válaszolta, hogy egyszer jelen volt, amikor Chinka Péter az éretlen gyümölcsel megmérgezte magát és kólikáját volt. Akkor látta, hogy a fűzfaszén porát adták be neki mindenfajta énekel kísérvé. Arra a kérdésre, hogy mit énekeltek, mondotta, hogy amennyire értette a régiek mondását, a fekete port adnak a vörös démonnak, hogy az elmeneküljön a testből. Hogy a beteg a sámánok kezelésében halt-e meg, azt válaszolta, hogy a beteg már a halálán volt és nem tudott rajta senki sem segíteni. Arról is tudott a tanú, hogy a sámánok gyülekezési helye, ahová csak nekik szabad menniök, a Keledi Domokos úrnak az erdeje mellett egy berek, amelyet "száz sírhalom bereknek" nevez a nép és tudja, hogy ott nagyon sok csont van eltemetve. Hallotta, de nem tudja biztonsággal, hogy nagy, őspogány szentek is ott vannak eltemetve és hogy kőszobor is van. Mikor kicsi fiú volt, többet magával ő is járt arra, de a sűrű bokrok és kerítés miatt, nem tudtak és nem mertek bemenni.

Balkó Demeter tapolcsányi várjobbágy: megesketve vallotta, hogy ismeri a nevezett vádlottakat, akik most fogságban vannak. A pogány sámánok berkéről azt vallotta, hogy ott sok nemzedék óta temetkeztek a régiek, most pedig a sámánok, akiket a plébános nem enged a templom mellé temetni. Hogy szoktak-e ott pogány szertartásokat végezni, a tanú nem tudott válaszolni. A gyógyításokról annyit tudott, hogy sokan hívják őket, különösen Lőrinc fiát, akinek nagyon jó híre van.

VIZSGÁLAT GULA FIA PÓKA ÉS FOTAK FIA BOKSA SÁMÁNOK ELLEN SZECSÓDÓN

M o y s nádor, Sopron comese, comán bíró, Landolfus és Jakab királyi fizikusok és Simon fráter, budai Szent Miklós perjele vizsgálata.

Batos Sebestyén jobbágy, aki ismeri a nevezetteket, tud pogány szertartásaikról, tudja, hogy az egész vidéken nagyon tisztelik őket. A tanú szerint gyakorta énekelnek régi történeteket és pogány énekeket, sokszor pedig, mikor híveik énekelnek, Póka sámán fuvolán, Boksa pedig dobbal kíséri őket énekükben. Vallatják, hogy mikor szoktak ilyen énekeket tartani, mire azt válaszolja, hogy főképpen téli estéken és amikor pogány ünnepek vannak. Megkérdezik tőle, hogy való-e, miszerint a vádlottak a régi pogányságra akarják nevelni a fiatalságot, mire a

tanú nem tud választ adni. Érdeklődnek a tanútól, hogy a sámánok valóban tudnak-e esőt csinálni, mire azt válaszolja, hogy mikor a népek gabonájukat malomba viszik és nincs elég víz, akkor a sámánoktól kérik, hogy hozzanak esőt. Megkérdezik tőle, hogy a legutóbbi Szent Cecília szűz és vértanú napját követő kedden a sámánok csinálták-e az esőt a szecsődi molnárok kérésére, mire a tanú azt válaszolja, hogy nem tudja, miszerint maguk a molnárok kérték-e, de tudja, hogy többen említették, hogy kellene eső, mert nem tudnak örölni, nem jön víz a malomra. Vallatják, hogy mit tud a sámánok gyógyítása felől, akik asszonyokat is látogatnak; és a vizsgálatnál a szemérem határát átlépi. A tanú válasza szerint valóban hívják őket szülő asszonyokhoz, sőt ő maga is hívta, amikor felesége nehéz órája elérkezett, de hogy a szemérem határát átlépték volna, nem tudja és nem is hiszi, mert nagyon éltes és jó emberek. Kérdezik tőle, hogy mit műveltek a sámánok a házánál, amikor gyermeke született és a kérdezt elmondotta, hogy az ő házánál Póka sámán jelent meg hívásra és a házat kitisztította, a ház küszöbére tejet öntött, lisztet hintett és letakarta azt fehér gyolccsal és amikor az asszony nehéz órája elérkezett, a küszöbre ültette és ő a ház körül dobját verve futkosott. Hogy mindezeket miért cselekedte, a tanú nem tudott válaszolni, csak annyit mondott, hogy a gyermeke egészséges. Szándéka felől kérdezik, hogy menteni akarja-e a vádlottakat, a tanú azt válaszolta, hogy ő csak a lelkiismerete szerint cselekszik és esküje szerint beszélt. Feltették neki a kérdést, hallotta-e, tudja-e, hogy a nevezett vádlottak egyike, vagy mindegyike szokott-e az új kenyér ünnepén "tortam panis"-t osztani a népnek és ezért fogad-e el pénzt, a tanú azt mondotta, hogy szoktak vinni a szegényeknek az első kenyérből, de hogy pénzt fogadnak el érte, azt nem tudja és nem is hallotta. A vádra, hogy ebben az esztendőben, amikor Szent Péter apostol ünnepe után a nevezettek széthordották a "tortam panis"-t, sokan megbetegedtek, a tanú azt felelte, hogy hallotta, de azt is tudja, hogy ez minden esztendőben van, mert a gyermekek ebben az időben az éretlen gyümölcsöt eszik. A tanú azt állítja, nem hallotta senkitől, hogy a vádlottak mezítelen nőkkel gyűjtetik össze a gyógyfüveket. Kérdezik tőle, hogy a sámánok végeznek-e ördögűzési szertartásokat, a tanú nem tudja, hogy ez mit jelent, nem értve az exorcizmus szót. A megismételt kérdésre azt felelte, hogy a sámánok ha hívják őket beteghez, először mindig, az egész házat tisztára festetik, mosatják és minden zugot kitisztítanak és akkor kezdenek csak a gyógyításhoz, amikor már a beteget is megmosdatták. Hogy ezt miért teszik, a tanú azt mondotta, hogy ezt hallotta és tudja apjától, aki szintén sámán volt, hogy a gonosz démonok a piszkos és undok helyeken rejtőzködnek és lesik, mikor árthatnak az embereknek. Vallatták, hogy baráti viszonyban van-e valamelyik nevezett sámánnal, a tanú igenlőleg válaszolt, mondván, hogy Fotak fia Boksának rokona.

P o u s (Pós) fia Jakab molnár jobbágy vallja, hogy ismeri a nevezett vádlottakat akik fogdában vannak. Arra a kérdésre, hogy tud-e arról, hogy a sámánok esőt csinálnak és ezzel sokszor ártanak a népnek, azt válaszolta, hogy azok tudnak esőt csinálni, mert amikor a küllős malmokra nincsen víz, akkor hozzájuk szoktak fordulni. Kérdezik tőle, hogy a vádlottak előre tudják-e, hogy mikor kell csinálni esőt, mire a tanú nem tud választ adni, csak azt mondja, hogy amikor mondják, hogy jön, akkor biztosan jön eső. Arra sem tud válaszolni, hogy a sámánok kérnek-e az esőcsinálásért pénzt a népektől, de azt hiszi, hogy nem, mert mindig mindent ingyen cselekszenek, ami embertársaik javára van. A tanú nem tud arról sem, hogy a vádlottak pogány szertartásokat végeznének, csak azt tudja, hogy a régi históriákat éneklük és ünnepeken fuvolával és dobbal kísérik a táncokat is. Arról is tud, hogy sok históriát mondanak abból az időből, amikor a népek még mind pogány hiten voltak. Hallott arról, hogy az "új kenyér ünnepén" adott "torta panis"-tól, amit a vádlottak osztottak, többen megbetegedtek, de nem hiszi, hogy ez gonoszságból történt volna. Vallatják a tanút, hogy vajon a Szent Cecília szűz és vértanú napja utáni kedden, amikor a nagy zápor elvitte a szecsődi nagyobbik küllősmalmot, a sámánok csinálták-e az esőt, mire a tanú nem tud választ

adni, csak azt tudja, hogy a molnármester (magister molendini) őket okolja a kárért. A tanú arról sem tud, hogy a sámánok kártérítést ígértek volna a molnárnak. Megtudakolják tőle, hogy kik segítettek a molnárnak a sámánok házát felgyújtani, mire a tanú válaszában a molnár két fiát említi, mint segítőtársakat. Megkérdezték, hogy a sámánok milyen fegyverekkel védekeztek támadóik ellen, mire a tanú kést és lándzsát nevez meg. A tanú nem tudta megmondani, ki ölte meg a molnárt, mert ő (a tanú) közben tüzet oltott. Kérik vallomását, hogy a gyilkosságok miatt a falu népe meg akarta-e ölni a sámánokat, mire a tanú részletesen válaszolt, hogy a falu népe nem, csak a molnár rokonsága. Felszólították, hogy lelkiismerete szerint van-e valami mondanivalója még, mire azt mondotta, kívánva kívánja, hogy győzzön az igazság.

Tana fia S ü kösd (Sixtus) molnár jobbágy tanúsítja, hogy ismeri a vádlottakat, akiknek igaztalanul költik gonosz ember hírét, tudja róluk, hogy szépen énekelnek, fuvoláznak és, hogy minden ünnepen, amikor vígadás van, részt vesznek a pogányok és keresztények között egyformán. A sámánok esőcsináló hatalmáról az a véleménye, hogy azt valójában nem birtokolják, hanem mint nagyon öreg és tudós emberek, megérik előre és megmondják, mikor lesz. Tud a mérgezett "torta panis"-ról is, de tudja, hogy ez a liszt hibája volt, mert abban az évben a sok eső miatt nem érett meg a gabona. A gyilkosságról azt tudja, hogy a sámánok nem voltak otthon, amikor a molnár és két fia kezdték gyűjtogatni a házukat és hallotta, amikor Demeter molnár mester kiabálta: "az én malmomat elvitte a ti vizetek, a ti házatokat vigye el az én tüzem". Kérik, hogy vallja meg, ki gyilkolta meg a molnárt, mire a tanú határozott hangon mondotta, hogy Gula fia Póka sámán, míg Boksa a tűzbe lökte a molnár fiát, Mátét.

T e merd molnár jobbágy vallomása szerint tud a vádlottak pogány üzelmeiről, régi históriás énekekről, melyben a sámánok mesterek, Boksa mondja a szövegeket Szent Lászlóról és a dicsőséges "leuentes" (?) vadászatairól, harcairól. Az esőcsinálásról annyit tud, hogy az öreg Póka sámánt többször látta kitárt karokkal az ég felé fordulva imádkozni, de hogy ilyenkor mit mond, azt nem tudja. Szent Cecília ünnepe után is látta imádkozni a sámánt esőért. A gyilkosságról elmondja, hogy látta a molnárt, amint betörte a sámánok házának ajtaját és gyűjtogatott, miközben kiáltozta, hogy átkozott legyen, aki odamegy tüzet oltani. Nem tudja, ki ölte meg a molnárt, de a fiát, Mátét, Boksa lökte tűzbe.

Ítélet: "Hit ellen semmi", de eljár a világi hatalom karja.

JEGYZŐKÖNYV A BESSENYŐ MOCHA SÁMÁN ÜGYÉRŐL SZENT GÁLOTT

Miklós, a királyi étekhordók comese, komán bíró, Dezső királyi orvos és Gyárfás fráter, esztergomi inkvizitor vizsgálata a nevezett sámán ellen.

Orbán, a királyi agarászok ispánja vallja, hogy a nevezett M o c h a sámánt ismeri, tudja róla, hogy ősi pogány szertartásokat végez. Megkérdezik, hogy ezek a pogány szertartások melyek lennének, mire a tanú felsorolja a pogány keresztelést, házasságkötést, gyógyításokat és halotti gyásztort. Vallatják arról is, hogy vajon látott-e ezeken a szertartásokon a pogányokon kívül keresztényeket is vagy sem, mire a tanú igenlő választ adott. Arra vonatkozólag, hogy látta-e, hogy keresztényekkel is végzett szertartásokat, vagy azok csak mint nézők vettek részt, a tanú azt válaszolta, hogy keresztény ifjakat is megkeresztelt a régi szokások szerint és az ő két fiát is megkeresztelték ezen a módon. A tanú azt állítja, hogy ez a pogány szertartás

azonos a hajnyírással (tonsura). Vallotta, hogy a házasságoknál a bessenyők szokása szerint jártak el. A sámán lándzsával temetett. Azt is mondotta, hogy a sámán terjesztette a hetedik nemzedék vércsókját (osculum sanguinis usque ad septimam generationem). Arra a kérdésre, hogy tud-e a vádlott gyógyításairól, a tanú azt vallotta, hogy Mocha sámán sok betegséget gyógyít és hogy az ördögöket is kiűzi a megszállottakból. Vallatták, hogy az exorcizmust keresztény szokások használatával végzi-e a vádlott, mire azt a választ adta, hogy nem ismeri a keresztény exorcizmus szokását és szertartását. Kérdezték tőle, hogyan űzi ki a nevezett sámán az ördögöket, mire ő azt válaszolta, hogy két lándzsa alatt kell átmennie a betegnek és a lándzsák felett szalmát gyújt, és hogy Mocha sámán minden beteget így kezd gyógyítani. Arra a kérdésre, hogy mit tud a tizedpénz, a két márka létezéséről, amit Mocha sámánnak le kellett volna adnia a királyi adószedőnek, a tanú vallotta, hogy amikor az útonállók megtámadták az! öreg sámánt, akkor nála volt a pénz, amit Szent Márton napján akart leadni az ispánnak. Tudakolták, hogy a sámán fiai jelen voltak-e a rablásnál, mire a tanú azt vallotta, hogy az öregebbik vele dolgozott, de az ifjabbikról nem tudja, hogy apjával volt-e. Arra a kérdésre, hogy az útonállók másokat is kiraboltak a közelmúlt Szent Márton előtti hétfőn, a tanú nemlegesén válaszolt. Azt sem tudta, hogy mást is elvittek a vádlottól az útonállók, mint a tarisznyáját, ruháját és kését (kardját), ruháját is lehúzták és így találta, amikor a bokros helyen járt.

H e r e p fia Máté, a királyi "beszűk" tizedese (decurio) ismeri Mocha sámánt és elmondotta, hogy az előbbi tanúval lóháton mentek Szent Gál- faluba, a Szent Mártonnapi tizedért és egy kis erdőcskében megtalálták a nevezett vádlottat ruha nélkül, mint holtat. A .nevezett sámán pogány tevékenységéről tudja, hogy a régiek szertartásait végzi és népe felett nagy hatalma van. Hogy keresztényeket visszatérít a régi hitre, azt nem tudja, csak azt, hogy a fiatalságot "pilisezi" és, hogy sokan járnak hozzá tanácsért és orvosságért. Hogy a vádlott lebeszélne a pecérek népét, hogy ne adják le a tizedet, a tanú nem hallotta. Arra a feltevésre, hogy nevezett sámán esetleg csak elrejtette a Szent Mártonnapi tizedet, útonállást színlelve, a tanú azt a választ adta, hogy lelkiismerete szerint ezt nem hiszi, mert az öreg sámánt mindenki nagyon tiszteli és becsületes és igaz embernek ismerte ő is. Arra a kérdésre, hogy miért vitte a nevezett sámán a tizedet a pecér jobbágyok tizedesének a házához, a tanú azt vallotta, hogy mindig ez volt a szokás és a sámán a Szent Márton előtti vasárnapon meg is mondotta neki, hogy a hétfői napon vinni fogja a tizedet. Mivel a sámán nem jött, elindultak a nevezett vádlott Szent Gál faluban levő háza felé és útközben találták kirabolva az erdőben. T a n u z bessenyő jobbágy, felesketve azt vallotta, hogy ismeri a nevezett sámánt, aki a nép régi "papja". A közbevetésre, hogy vannak-e még a bessenyőknek papjaik, akik nem keresztények, azt felelte, hogy a nép szokásos mondása szerint nevezte őt papnak, nem a keresztények elnevezése értelmében. Vallatták, hogy tudja-e, hogy a sámán régi szertartások szerint keresztel és más szertartásokat végez, mire a tanú azt felelte, hogy biztosan tudja, hogy a nevezetthez sokan elviszik fiaikat, hogy megáldja és pilisezze őket, de hogy őket régi erkölcsökre tanítaná, arról nem tud. Arra a kérdésre, hogy őt magát is felavatta-e a szokásos szertartásokkal, a tanú igennel válaszolt. Ugyancsak igennel felelt arra a kérdésre is, hogy a sámán szokott-e gyógyítással foglalkozni. Azt is vallja a tanú, hogy a sámánt mindenki elhívja halottja sírjához, hogy a gonosz lelkek lándzsáját a sír mellé földbe tűzze (lanceam demonii), valamint a házasságok kötéséhez is meghívják. A dézsma megtagadására való lázításról a tanú nem tudott. Megkérdezték tőle, hogy esküje ellenére védeni akarja-e a sámánt, mire a tanú tagadólag válaszolt, de elmondotta lelkiismerete szerint, hogy a sámán olyan, mintha mindenki apja lenne a királyi agarászok falvaiba. Megkérdezték tőle, hogy a Szent Márton napi esedékes tizedet újra meg fogják-e fizetni az agarászok, ha azt a dézsmaszedők követelik, mire a tanú azt felelte, hogy minden agarász, akivel beszélt, hajlandó újból fizetni, ha az útonállókat nem találják meg.

Ítélet: "Accusatus liberatur", de megbélyegzés és vagyonvesztés terhe alatt megtiltják neki, hogy pogány szertartásokat végezzen és hogy a veszprémi Domonkos-rendiek saját belátásuk szerint mindenkit újra kereszteljenek.

ELJÁRÁS KUNDU FIA DÉNES, BŐ FIA ZORDON ÉS UBUL SÁMÁNOK ELLEN BÁCSUNATELKÉN

Az eljárást István mester, gömöri comes, komán bíró és Simon fráter vezették a Zemplén-megyei Mád községben, Mád nembéli R y c o l f mester kérésére. Mindhárom vádlott fiatalkorú.

R y c o l f mester vallomása: a nevezettek pogány dolgokat énekeltek, dobbal jósoltak, a szenteket régi néven nevezik, babonás dolgokat cselekszenek, hamuból jövőndőt olvasnak. Tizedet nem neki akarnak fizetni, hanem Simon fia Tamás ispánnak, pedig már szüleik is az ő földjén éltek és élnek már több nemzedék óta, mint "caniferi" (agarászok).

Kelemen, Rycolf mester serviense ugyanazt vallja, mint gazdája. Szerinte erkölcstelen életet élnek, minden vígadásban résztvesznek és pogány énekekre tanítják a fiatalságot, különösen Ubul, aki nagyon érti a fuvolázás művészetét.

E r w n (?), a nevezett Rycolf mester serviense ismeri a vádlottakat, tudja róluk, hogy szombaton nem böjtölnek és látogatják a pogány berkeket. Azt is hallotta róluk, hogy mezei tolvajok.

Pós fia Jakab vallja, hogy öt egy ízben kirabolták, mikor a vásárra ment Patak vára mellett. A bizottság kérdésére, hogy mikor történt ez a rablás, a tanú válasza szerint: körülbelül öt évvel ezelőtt. Megkérdezik tőle, hogy most hány évesnek tartja a vádlottakat, mire a válasz: körülbelül húsz évesek.

Ítélet: "Hit ellen nincs panasz" és mert mindnyájan kiskorúak, megintetnek, hogy éljenek keresztény erkölcsök szerint és miután a tanúk vallomásainak hitelessége kétséges, mindnyájan szabadon bocsáttatnak.

VIZSGÁLAT A HÓDÁSZI WANSA ANÁS ÉS PÓS ELLEN SZARVASKENDEN 1236 (?)

A bizottság tagjai Jak mester, a királyi hírnökök ispánja és kun bíró, István mester, a vasvári Szent Mihály káptalan éneklő kanonokja, fráter László esztergomi perjel, inkvizitor.

J ó l e g i n fia Márton, a hódászok ispánja, esküvel vallja, hogy a nevezettek a hódászfalvi jobbágyok és kivonják magukat minden alól, ami a királyi hódászok keresztény kötelessége. A nagyböjti időkben mellőzik a hód-tized leadását, nem jelennek meg a keresztény ünnepeken sem, de főképpen Szent Péter apostol napján maradnak el a közös istentiszteletről, ezzel szemben tudja, hogy a pogány szertartásokra eljárnak és a régi erkölcsök szerint élnek. W a n s a, a pogányok Rába parti füzeseiben, az "elhagyott puszta hely"-nek hívott részen, amelyet a nép nyelven "Mihályháza tetejé"-nek is neveznek, pogány szertartásokat végez segédeivel.

Wansa-ról állítja, hogy látomásai vannak, amikor a fákhöz támasztott létrákra felmászik, ott Istennel találkozik, aki vele titkos dolgokat közöl. A jövődőt hamuba írja a pogányok jeleivel. Látomásaival a keresztény lakosságban olyan hiedelmeket kelt, amelyek ellenkezésben állanak a keresztény szokásokkal és a szentek tiszteletével. Azt is tudja, hogy a vádlott Wansa és társai látják Szűz Máriát és üzeneteket vesznek át tőle a népnek.

Pele Péter, szarvaskendi jobbágy vallja, hogy a nevezett vádlottakat személy szerint ismeri és tudja róluk, hogy a régiek szokásai szerint élnek, hajukat pogánymódra nyírják. Tudja azt is, hogy Wansa sámán, A n a s pedig az ő harsánya, aki segít neki a pogány szertartásoknál. Elmondja, hogy a vádlottak keresztény szertartásokon nem vesznek részt, templomba nem járnak és, hogy a hódászok plébánosa már a nevezett Wansa apját sem engedte a templom mellé temetni, mert ő is sámán volt. A nevezettek tizedet nem fizetnek, bár ők is fognak hódákat a királyi hódászok birtokán.

Bozod Lóránt szarvaskendi jobbágy vallja, hogy ismeri a vádlottakat, tudja róluk, hogy a régi erkölcs hívei és arra is tanítják a népet. Keresztény szertartásoktól távolmaradnak és Wansa sámán a Rába-parti-berekben a füzések között levő "Mihályházateteje" nevű helyen létrával a fűzfák tetejére mászik, ott magával az Istennel beszél és a népnek elmondja az üzenetét.

Ság Menyhért vallja, hogy Wansa a régihitűek papja aki a fiatalságot pogány szertartásokra tanítja, Anas pedig famulusa. Elkerülik a keresztény templomot és pogány berkekben járnak sokadmagukkal.

Teke János jobbágy szerint Wansa a környék legnagyobb pogány papja és híveivel, akik sokan vannak, gyakran összejönnek a pogány berekben, ahol a régiek sírjai vannak és sok csont a fák tövében. Ilyenkor Istennel beszél, a szenteknek visz üzenetet és hamuból megmondja a jövődőt.

Kolke Péter ugyanazt vallja, mint az előbbi tanú és elmondja, hogy a pogány szertartásokon Anas énekel az ősök tiszteletére.

VIZSGÁLAT KÁMÁN FIA MIKÉ, BODOR FIA CHEB ÉS TÁRSAIK ELLEN A CSEPEL-SZIGETEN, 1269 (?)

A vizsgálatot Benedek nádor, V. István udvarbírája, Tódor fráter, királyi orvos és Gellért fráter Domonkos-rendi perjel, mint inkvizitor vezetik.

Felnagy Dénes, a királyi hálósok tisztje, aki az esztergomi érsek parancsára lefogatta a vádlottakat, vallja, hogy egy Dag nevű öreg ember házában találta őket elrejtőzve Pókafalván. Arra a kérdésre, hogy miért kellett elfognia őket, azt válaszolta, hogy az érsek úr citálására elsőízben, az ó-budai káptalan citálására másodízben nem jelentek meg, mire ő fegyvereseivel Virágvasárnapon megjelent a jelzett Pókafalva nevezetű halászfaluban és a templom előtt várta, hogy a vádlottak, ha ott vannak, akkor elővezeti őket. Egyik sem volt jelen a palmaosztáson, hanem többedmagukkal a nevezett Dag öregember házában tartózkodtak, és nem fejtettek ki ellenállást. Kérdezték, hogy a vádlottak ez alkalommal gyalázták-e a tisztelendő érseket, a válasz nemleges volt.

V u b u l a pókafalvi királyi halász-jobbágy vallotta, miszerint ismeri a nevezetteket, akikkel együtt szokott dolgozni. Arra a kérdésre, hogy valamelyik pogány szokásokat vett-e fel és ilyenekre másokat is biztat, a tanú azt válaszolta, hogy Bodor fia C h e b, amikor a kosárhálót kiveti, előbb mindig pogány ceremóniákat végez, de arról nem tud, hogy másokat is arra tanítana. Hogy milyen szertartásokat végez a nevezett Bodor fia Cheb, a tanú ezt válaszolta: "követ dob a vízbe négyfelé és mondja, hogy akié a mindenség, azé a víz, akié a víz azé a hal és te adj nekem haladból, akié a víz, mert megkértem azt, akié a világ, hogy adj az embereknek enni". Arra a kérdésre, hogy ezt a mondást honnét ismeri, a tanú vallotta, hogy ő is mondja, mert apjától így hallotta. Vallatták, hogy a nevezettek valamelyike foglalkozik-e gyógyítással, a tanú azt válaszolta, hogy Kámán fia Mike, aki nagyon öreg, sok gyógyfüvet ismer, amit szívesen ad azoknak, akik kérnek tőle. Arra a kérdésre, hogy eljárnak-e házakhoz betegekhez, a válasz nemleges volt. Hogy a vádlottak szoktak-e a kereszténység ellen beszélni, a tanú nem tud semmit. Hogy a vádlottak a tizedleadás ellen beszéltek volna, nem hallotta. Megkérdezték, hogy nevezettek "famulusai" keresztények-e és hogy hallotta-e, hogy "felavatják" őket, amikor halászni mennek, mire azt válaszolta, hogy a famulusok a legfiatalabb halászok, akik a nevezett öreg sámánok vezetésével tanulják meg a halászat mesterségét, és amikor először mennek a halászatra, akkor megmártják őket a vízben és mondanak valami ceremónia mondásokat, amiket ő nem ismer, mert az a sámánok titka. Vallatták, hogy mikor őt "avatták", milyen szertartásokat végeztek a sámánok, mire válasza az volt, hogy őt nagyon fiatal, majdnem gyermekkorában avatta az öreg Cheb és sokra nem emlékszik, csak arra, hogy hátrafelé kellett vízbe lépnie és hátrafelé kellett onnét kijönnie. Arra a vádra, hogy sokan megbetegedtek az elmúlt időkből azoktól a halaktól, amiket nevezettek vezetésével a pécsi püspök ó-budai házában az utolsó nagybőjtben leadtak, a válasz az, hogy rosszul készíthették a halakat. Arra a kérdésre, hogy esküje ellenére védi-e a sámánokat, a tanú azt válaszolta, hogy esküje szerint beszélt és lelkiismeretében mondja, hogy azok a halak nem voltak megmérgezve, mert családja és sokan mások is ettek belőlük és nem lettek betegek.

L e w c h (Lócs?) a királyi hálós-jobbágy ismeri a vádlottakat, mert velük együtt dolgozik, de hogy nevezettek és famulusaik pogány szokásokat folytatnának, arról nem tud semmit. Arra a kérdésre, hogy amikor a sámánok a fiatal halászokat "avatják", végeznek-e pogány szertartást, a tanú válasza az, hogy szertartást végeznek, de nem tudja, hogy az pogány. Vallatták, hogy amikor őt "felavatták" mit cselekedtek vele, a tanú válasza szerint betekerték hálóval, a fejére kosarat (?) húztak és a vízbe küldték. A vádra, hogy a vádlottak beszéltek a kereszténység ellen, a tanú nemmel felelt. Kérdezik, hogy a sámánok gyógyítanak-e betegeket, mire a tanú válasza, hogy Kámán fia Mike sámán sok betegséget ismer, még több gyógyszert, sokan kérnek is tőle és ő ad mindenkinek. Hogy a vádlott ismeri-e a mérges füveket, a tanú nem tudott választ adni. Arra a kérdésre, hogy mit tud a mérgezett halakról, melyektől a nagybőjtben a Tisztelendő pécsi püspök ó-budai házában sokan megbetegedtek, a tanú csak hallotta, hogy milyen életveszedelemben volt a Tisztelendő püspök úr, de hogy a halaktól, azt nem hallotta.

Karap Lóránt, a királyi hálós-jobbágy ismeri a nevezetteket, mert sokszor dolgozott velük. Nem tudott választ adni arra a kérdésre, hogy a vádlottak vissza akarták-e állítani a régi pogány erkölcsöket, sem arra, hogy végeznek-e pogány szertartásokat a halászat kezdete, vagy végzésekor. A sámánok gyógyításáról annyit tudott, hogy az Öreg K á m á n fia Mike nagyon jókezü és annak idején ő mentette meg a tanú leánykájának életét, aki halszálkát nyelt. Tudott arról, hogy a sámánokat hívják sokan a házukhoz, ha betegek vannak. A Tisztelendő püspök úr házában leadott mérgezett, vagy romlott halakról nem tudott semmit.

K e n d u halászjobbágy vallja, hogy ismeri a vádlottakat, akikkel együtt dolgozott hosszú éveikig. Pogány szertartások végzéséről nem tud. Arra a kérdésre, hogy a jelzett sámán, vagy famulusai szoktak-e gyógyítással foglalkozni, igenlő választ adott. Arról, hogy a vádlottak a szokásos dézsmák leadásának megtagadására bújtotgatták volna a népet, a tanú nem tud és nem is hallott semmit. A mérgezettnek mondott halakról azt vallja, hogy azokat ő vitte szekéren Ó-buda városába és a káptalan prépost-kanonokjának is abból adtak, valamint a kisebb, szegény testvérek és a prédikátorok szerzetének juttattak belőle ajándékot és azok nem betegedtek meg. Felteszik neki a kérdést, hogy védeni akarja-e a sámánokat, vagy hogy lelkiismerete szerint beszélt-e, a tanú azt válaszolta, hogy ő csak esküje szerint tanúskodott és, hogy a sámánok mindig igaz és becsületes emberek voltak.

Katalin asszony, Turuskun halász özvegye vallja, hogy ismeri a sámánokat, de a famulusokat nem. Vallja továbbá, hogy Kámán fia Mike és Bodor fia Cheb a régiek papjai és pogány szertartásokat és babonákat végeznek. Arra a kérdésre, hogy ezt honnét tudja, elmondotta, hogy amikor még férje élt, vele együtt többször látta, hogy a nevezettek a pogányok berkében sokak előtt babonás szertartásokat végeztek. Vallatták, hogy kik vettek részt ezeken a szertartásokon, mire ő azt válaszolta, hogy ő csak az asszonyok csoportjával, messziről nézhette a tevékenkedőket, akiket miután azok majdnem mind háttal álltak, vagy ültek, személy szerint nem ismert fel és nem is tudna megnevezni, de biztonsággal tudja, hogy sokan voltak. A bizottság vallatta, hogy asszonyokat, akik esetleg jelen voltak, meg tudná-e nevezni, mire a kérdezett felsorolta Póka fia Böd özvegyét, Katalin asszonyt, Ilona asszonyt, Tömörd özvegyét, Hetes Márton özvegyét. Megkérdezték a tanútól, hogy az említett szertartás mikor és milyen alkalommal történt, mire a tanú azt vallotta, hogy húsvét előtti időben, de az alkalmat nem ismeri, csak arra emlékszik, hogy nagyon hideg szél volt és sokan a tűzhöz mentek a férfiak közül melegedni. Vallatva a tanút, hogy a jelen időben is folynak-e hasonló szertartások, a kérdezett válasza igenlő volt. Ugyancsak elmondja, hogy azt a szertartást végzik még ma is többek között, amely szertartásnak az ő férje is áldozata lett. Kérdezik tőle, hogy miként történt az eset, elmondja, hogy Szent Péter apostol ünnepén, amikor a legöregebb halász pogány szavak kíséretében vízbe dobta a szokásos gyűrűt és a többiek a folyóba ugrottak, az ő férje nem jött fel élve a vízből, hanem a jelenlevők húzták ki már holtan. Megkérdezik tőle, hogy ez mikor történt, mire a kérdezett azt feleli, hogy talán már tizenöt éve is van az esetnek, ha nem több. Kérdezik, hogy milyen pogány szavakat mondott a legöregebb halász és kik végezték a szertartásokat, mire a tanú elmondja, hogy a nagyon öreg halász K e r g ő sámán volt, aki azóta már meghalt és segédjei voltak a jelenleg vád alatt levő Mike és Cheb sámánok is. A tanú igenlőleg felelt arra a kérdésre, hogy a jelzett szertartásokat a mai napig tartják-e a nevezett sámánok. A mérgezett halakról a tanú csak hallotta, hogy veszélyeztették a Tisztelendő püspök úr életét és megemlíti, hogy a sámánok mérges füveket is gyűjtenek. A kérdésre, hogy a sámánok elleni gyűlölet, vagy bosszú vezet-e vallomásában, azt válaszolja, hogy csak esküje szerint mondott mindent, de a sámánok az ördög szolgálói.

VIZSGALAT BAKSA FIA BADUR, ITHE SÁMÁN ÉS ÁGOTA, VALAMINT MARSA SÁMÁNNÓK ELLEN A SÜMEGI VÁRBAN

K a l á n nembéli P ó s fia Nana, a királyi hálósok ispánja, M a t h m e r prépost, János orvos-fráter a Ferencesek rendjéből, valamint Pál fráter, a győri Domonkos-rendiek perjele és inkvizitor vádolják istentelen, pogány erkölcsök visszaállításával, többnembéli kuruzslással és eretnekséggel a vádlottakat, akik, miután kétszeres idézésre sem jelentek meg, most

fogságban vannak. - A tanúkat az Evangéliumra felesketik, hogy mindenben az igazságot fogják mondani és sem rokonszenv, sem gyűlölet nem vezeti őket vallomásaikban.

Kátai Gyárfás, a sümegi vár tisztje vallja, hogy a nevezetteket ismeri, mert sokszor megfordultak a várban családokat és katonákat látogatva és ilyen esetekben a régiek erkölcséről és szokásairól szoktak beszélni, azt állítva, hogy Isten büntetése azért van a népen, mert a régiek tiszteletétől elhajlottak a nép gazdagjai és magukkal rántják a szegényeket is. Hallotta, hogy vádolják a nevezett sámánokat és sámánnöket azzal is, hogy a szokásos dézsma megtagadására készítetik a népet olyan papokkal szemben, akik nem élnek Isten törvényei szerint, bár ezeket nem a vádlottaktól maguktól hallotta. Azt azonban bizonyossággal hallotta, hogy Badur sámán a húsvét előtti időben a templomból ki jövőknek hangos szóval mondotta, hogy az emberek erkölcsait a hasuk minőségéről ismeri meg: akinek nagy hasa van, az fecsegő, falánk és az érzékiség szolgája. ("Se edixit cognoscere mores hominum per dispositionem ventris. Qui autem habet venterem magnum, est indiscretus, vorax et servus libidinis.") A tanú szerint a vádlott ezeket a szavakat a Tisztelendő Prépostra értette és még mondotta, hogy a sok szegény, aki sovány és dolgos, táplálja a kövéreket, akik nem érdemlik meg a tizedet. Azt is elmondotta a tanú, hogy a hallgató népség a templomtéren nagy helyesléssel kiáltott fel a sámán szavaira és igazat adtak neki. Megkérdezi a tanútól, hogy felismerne-e valakit a jelenvoltak közül, mire a kérdező azt válaszolta, hogy ő a háza ajtajánál állva, csak messziről hallotta a beszédet, de nem látta a jelenvoltak arcát. Tudakolták tőle, hogy a dézsmaszedők hívták-e őket olyan házakhoz, ahol nehézségeik támadtak a jogos tized behajtásánál, vagy a lakók egyenesen megtagadták a törvényes járandóságok beszolgáltatását. A beszolgáltatás megtagadásának okát kérdezve, a tanú azt válaszolta, hogy a szegénység, rossz termés és sok esetben az, hogy a prépost nem él Istennek tetsző életet és nem érdemli meg a tizedet. A. fizetni vonakodók között a tanú felsorolta Borza, Örse, Bachuna várjobbágyok és serviensek, és Chiken fia Radóz neveit. Arra a kérdésre, hogy a két nővér beszélt-e hasonló értelemben a tizedek ellen, azt válaszolta: személyesen nem hallotta, de tudja másoktól, hogy azok házakat látogatva erről beszélnek, hallott-e arról, hogy a nevezett vádlottak valamelyike gyógyítással foglalkozik, mire azt válaszolta, hogy a nővérek gyógyítják, akik meglátogatják őket és hívják is őket betegekhez, majd megnevezte Orsolya és Ágotha asszonyt, Sebestyén katonát, László mester kúriai bírót, akiket, amint hallotta, meg is gyógyított a betegségükből. Arra a kérdésre, hogy milyen természetű betegségeket gyógyítottak a vádlottak, a tanú azt felelte, hogy nem tudja biztonsággal, de hallotta, hogy a szembetegségeket sikeresen gyógyítják. A vádakra, hogy a sámánok a régi pogány erkölcsöket és szokásokat dicsőítik és buzdítják a népet azok követésére, a tanú azt válaszolta, hogy Ithe sámán neki is mondotta, hogy jobb volt akkor, amikor élt még az ősök tisztelete, mert akkor nem kellett érdemteleneket szolgálni. A kérdésre, hogy tud-e még valamit, amit a vádlottak mondtak, vagy tettek a jó keresztény szokások ellen, a tanú nemleges választ adott. Leonardus plebanus de Tapolca: vallja, hogy ismeri a nevezett vádlottakat, kivéve Chiken fia Radoz-t. Tud arról, hogy gyógyítanak, elmondotta, hogy őt is meggyógyították egy ízben szembajából (de lippitudine oculorum), hogy sok orvosságokat adtak neki, melyek mindig hatásosak voltak és különböző betegségekből szerencsésen kigyógyították, (variorum morborum felici curatione resultabant.) Megkérdezték tőle, hogy milyen betegségekből gyógyították ki és milyen orvosszereket adtak neki, mire a következőket válaszolta: "Vesekövem volt, (tenebam lapidem in renibus) és orvossággént vizet itattak velem, amelyben előbb szilvát főztek (aqua in qua prius pruna fuerit decocta), meggyógyították gyomorgyengeségből is, (ex debilitate stomachi). Az orvosságról a nővérek azt mondták: végy lisztet, amelyet összekeversz háromszor annyi súlyú édesgyökérrel, főzd meg, hogy pépes legyen és fűszerek porával ízesítsd, mert étkezés előtt vagy után nagyon jól tesz". (Tolle harinam cui misces scariole cocte usque ad mellis apisis et

speciarum pulverem temperabis ante cibum et post cibum accipies quia optimum est). Azt is tudta a sámánokról, hogy másokat is gyógyítottak: Ágatha asszonyt meggyógyították vérfolyásból, hasonlóképpen Bolkhaz Tamás fiacskáját veszettkutya harapásából ugyancsak Keze László fiát mérgezésből, Sidonia asszonyt romlott ételaktól való felfúvódásból (de inflacione stomachi de cibis corruptis), és sok másokat különféle betegségekből. Elmondotta azt is, hogy miként bonyolították le a gyógyításokat, milyen praktikákat alkalmaztak a nővérek azon esetben, ha az említetteket a beteg házához hívták. Ilyenkor kísérte B a k s a fia B a d ú r, aki nem ment be a házba, hanem a házat körüljárta és énekelt, a régiek énekeit citálva. A nővérek ha mindketten mentek beteghez, egyikük megvizsgálta a beteget, a másik a régiek módján, (ut antiquis moris erat) isteneiket hívta és dicsérte, (deos suos invocans atque laudans), majd a ház négy sarkából port szedett össze (de quattuor angulos terre in pugno collegit) és a küszöbre hintette (de illa terra in limite domui jactavit). Megmondották, hogy milyen orvosságot kell a betegnek ennie vagy innia és mindhárman eltávoztak. Vallatva, hogy honnan tudja az elmodottakat, azt válaszolta, hogy két ízben jelen volt beteg gyógyításánál, mert ő maga hívta őket oda, sietve lovagolva házukhoz. Orvosságukról meszsze földre eljutott a hír, hogy náluk minden van, ami az orvosoknak vagy patikusoknak szükséges. Különféle őrlemények változatossága, tört búza, fenyőmag, konkoly, zab, lencse, borsó, stb. (Cuius rei notitia usque mihi uisa est tam medicis quam farmacopulis necessaria... de diversitate farine, de grano fracto, de grana citri et grana pini, zizania, ordeo, milio, faba, lenticula, cicere etc.). A sámánok a gyógyításért nem kértek semmit, csak Isten szerelméért tették. Vallatták, hogy milyen istenekről énekeltek a sámánok, mire a tanú azt válaszolta, hogy azokról, akiket ő csak gyermekek énekeiből ismer és nem tudja, hogy valóságban isteneknek nevezik-e őket. Megkérdezték, hogy tudja-e hogy miért szórtak a sámánok földet a küszöbre, mire a tanú válasza szerint azért, mert ez a régiek szokása és az ajtó küszöbe alatt gonosz szellemek lakoznak a nép hiedelme szerint. Vallatták, hogy ő mint presbyter, miért nem ment a királyi orvosokhoz betegségében, mire a tanú válasza az, hogy volt már Esztergomban a hospitális frátereknél, de nem tudták meggyógyítani és mert szegény az orvosokat fizetni. Arra a kérdésre, hogy lelkiismerete szerint van-e valami, amit mondania kell, a tanú azt válaszolta, hogy ő csak mint gyógyítókat ismeri a sámán nővéreket és hogy az egész nép nagy bizalommal van hozzájuk.

Kisszer Mihály várjobbágy: ismeri a vádlottakat, akik a fogságban vannak, hallotta, hogy az egyházi tizedek ellen beszéltek, és húsvét előtti böjtben, a templom előtt hallotta amint Baksa fia Badúr mondotta a népnek, hogy a kövérek, akik az Istennek szolgálatában élnek, inkább a testnek a szolgálói, mint az Istené és ezért nem érdemlik a tizedet. Hogy a többiek is beszéltek volna hasonló dologról, azt nem hallotta. Tudja, hogy fiát, sok társával, a sólyomünnepen, amit a régihitűek az Urunk születése napján tartanak a télben, I t h e sámán arra tanította, hogy ha megnől, akkor a régi szokásokhoz kell húznia, mert akkor jobb lesz a szülőknek is. Arra a kérdésre, hogy mondott-e más ilyen dolgokat a nevezett sámán, a tanú azt válaszolta, hogy ő csak azt tudja, amit a fiától hallott. Hogy Ithe tanítja-e a fiát és más gyermekeket a régiek istentelen énekeire és meséire, a tanú válasza az, hogy sok éneket tanulnak. A nevezett vádlottak gyógyításáról azt vallja a tanú, hogy az ő feleségét is meggyógyították vérfolyásból.

Az előbbi Mihály felesége vallotta, hogy ismeri az összes vádlottakat, akik fogságban vannak. Megkérdezik tőle, hogy miként gyógyította meg őt a két sámán, de a tanú vonakodik választ adni. Arra a kérdésre, hogy lelkiismeretében és az esküjére hivatkozva akarja-e János fráternek gyónás formájában a választ megadni (in foro confessionis) a tanú igenlően válaszolt. Újból elővezetve a tanútól megkérdezik, hogy milyen orvosságokat használtak a sámánok a gyógyításnál. Fráter János tiltakozott a tanú vallatása ellen mondván, hogy a vádlottaknak maguknak kell erre a kérdésre válaszolniuk, ha másként nem, tüzes vas

vallatással (et si per ferrum candentem). Megkérdezik a tanút, hogy védi-e a vádlottakat, vagy kívánja-e azok szabadságát és büntetlenségét, mire a tanú válasza az, hogy ő csak a lelkiismerete szerint cselekszik, ahogy az esküje kötelezi és hogy az igazságot kívánja, mert a sámánok nagyon jók. Ismeri Ithe sámán tetteit és mondásait, amellyel a fiatalságot tanítja és tudja, hogy nagyon hasznosak, mert a gyermekeket megtanítja a vadászsolymokkal bánni. Arra a kérdésre, hogy hallotta-e hogy a nevezett sámán a régi erkölcsökről dicsőítőleg beszélt és azok visszatérését kívánja, azt válaszolta, hogy hallotta a sámánt erről beszélni, dicsérve az ősapák (preavum) dicső tetteit és énekelni győzelmeikről. Kérdezték azt is, hogy beszélt-e az említett sámán a régi pogány istenekről, mire az a válasza, hogy ezekről nem tud semmit. Arra a kérdésre, hogy lelkiismerete és esküje szerint tud-e még valamit, amit el kellene mondania, azt válaszolta, hogy mást nem tud, csak azt, hogy mind a sámánok, mint I t h e sámán nagyon jók.

Erked Péter vallja, hogy ismeri a börtönben lévő vádlottakat és tudja róluk, hogy a dézsma elleni lázítás miatt vannak fogságban, de ő maga nem hallott a tizedleadás ellen beszélni. Azt csak hallomásból tudja, hogy pogány erkölcsök terjesztésével vádolják őket. A bizottság kérdésére, hogy hallott-e a sámánok gyógyító tevékenységéről, a tanú válasza az, hogy több ízben tanúja volt ilyen gyógyításnak és elmondta, hogy egy alkalommal ő vitte el a sámánokat Zalavárra, ahova egy sokáig vajúdo asszonyhoz hívták őket; azt is elmondotta, hogy amerre átmentek a falvakon, elterjedt érkezésük híre és sok beteget hoztak eléjük az útra, de ők nem maradtak, nem gyógyítottak, mert mint mondták, nagyon sietnek, de megígérték, hogy visszatértükben meggyógyítanak mindenkit Isten nevében. Vallatják a tanút a sámánok gyógyszerei felől is, mire elmondotta, hogy az előbb említett úton egy ládát vittek magukkal, abban voltak az orvosszerek. A nevezett sámánok asszonyi tisztességéről érdeklődve, a bizottság azt a választ kapta, hogy mindkét nővér nagyon tiszteletreméltó személy, akiket a nép nagy szeretettel vesz körül és nagyon bízik bennük. Felszólítják, hogy lelkiismerete szerint van-e még mondanivalója az eddigi kérdések mellett, mire a tanú azt a véleményét fejezte ki, hogy ha csak azért vannak fogságban a sámánok, mert népeket gyógyítottak, akkor ki kellene őket azonnal engedni a legnagyobb tisztelettel, mert így kívánja a nép java (propter bonum populi).

Bolkház Tamás, sümegi alvárnagy ismeri a vádlottakat, akik a katonái őrizetére vannak bízva és ő látja el őket élelemmel. Dézsma elleni lázításukról csak a tisztelendő préposttól tud, aki 15 nappal ezelőtt a várnagy engedélyével a foglyokat megdorgálta börtönükben és egyiküket botjával megütötte, mire a két sámán az öreg segítségére sietett, letépték a tisztelendő prépost ruháját és nagy kiabálást vittek végbe, mialatt ütötték Isten emberét. A bizottság megkérdezi a tanút, hogy milyen szavakra emlékszik a veszekedésből, mire a tanú megemlíti, hogy csak annyira emlékszik, hogy a tisztelendő prépostot "k u t y a f i"-nak (filius canis) mondták és kiabálták, hogy "kövérséged a pokolé, mert az érzékiség szolgája vagy", de többre nem emlékszik. Kérdezik a tanútól, hogy jelen volt-e a veszekedés kezdeténél, mire azt válaszolta, hogy nem volt jelen, csak a kiabálásra futott oda katonáival, akik megelőzték őt. A sámánok gyógyításáról tudomása van, mert mint elmondotta, Szent Jakab vigiliáján 12 éves fia társaival a vár terén játszott és egy beteg kutya megharapta, mire a felesége a szolgálójával gyorsan elhívatta Marsa sámánöt, aki éppen a várban volt egy beteg házában és ez sietve jött a fiúcskához, hogy meggyógyítsa. Megkérdezték, hogy miként járt el a sámán és a tanú elmondotta, hogy kendővel becsavarta a fiúcskájára karját" amíg az egészen kék lett és akkor megtüzesített késsel kiégette a sebet, ahol a harapás látszott, ezek után valami italt öntött a fiúcska szájába, amitől az mélyen aludt, míg a sámán három napig mellette maradt és a fiúcska egészséges. A bizottság kérdésére, hogy a gyógyításért kért-e valami díjat a vádlott asszony, a tanú azt válaszolta, hogy nem kért semmit és nem is fogadott el még ajándékot

sem. Azt is megkérdezték a tanútól, hogy tud-e valamit a sámánok istentelen, pogány szertartásairól és énekléseiről. A tanú azt vallja, hogy tudomása szerint I t h e sámán, amikor Sümeg várában járt, mindig lovak istállójában kért és kapott éjszakai szállást. Ilyenkor szokott énekelni és régi történeteket mondani, amit a katonák és családjaik szívesen hallgattak, de más pogány szokásáról nem tud. Azt is tudja, hogy I t h e, akit jól ismer, egy tiszteletreméltó aggastyán, aki egyedül és szegényen él házában. Felteszik neki a kérdést, hogy szándékosan védeni akarja-e a sámánokat, mire a tanú kijelenti, hogy ő csak esküje szerint beszélt, bár óhajtja a foglyok szabadságát.

Kezel László vallja, hogy a vádlottakat ismeri, kivéve R a d ó z sámánt, hallott arról, hogy a dézsmaleadás ellen izgatták a népet, de nem a sámánoktól maguktól, hanem a tisztelendő préposttól, aki húsvét másodnapján házához jött és elpanaszolta, hogy mit cselekszenek a sámánok a keresztény egyház érdekei ellen. A vádlottak gyógyításával kapcsolatos kérdésekre a tanú "nagy lelkesedéssel" beszélt és elmondta, hogy Isten után bennük van a legnagyobb bizalma a betegségek idején, melyeket Isten megenged és ilyenkor mindig a sámánnöket hívatja, akik eddig meggyógyították nemcsak őt, hanem a családját is. Feltették neki a kérdést, hogy milyen betegségekről tud, amelyeket házában gyógyítottak, mire a tanú elsorolja, hogy amikor Esztergomban és Székesfehérvárott volt, a királyi kúriában, felesége veséjével súlyos beteg lett és mire a hírt megkapta és haza sietett, már a két sámán nővér meg is gyógyította az asszonyt, hasonlóképp a sámánok gyógyították meg leányát, aki valami gyümölcstől véres kólikát kapott egészen kicsi korában, később pedig mikor nagyobb lett, mérgezésből majdnem meghalt és Ágota sámán nő egy tyúktollal addig csiklandozta torkát, amíg a mérget kihányta. Mikor pedig ő maga volt beteg a szemével és egyiket lassan hályog nőtte be, Ithe sámán magától, hívás nélkül jött a házhoz és azt mondotta, hogy el fogja távolítani a fátyolt: adott neki egy erős italt, amelytől elaludt és mikor felébredt fájt ugyan erősen a feje, de látott mint mikor még szeme egészen ép és egészséges volt. Megkérdezték a tanút arról is, hogyan gyógyították meg a feleségét, mire elmondta, hogy adtak neki egy italt, a "sapa" nevű növény kifőtt levéből, amely nagyon keserű volt és heteken keresztül a betegnek olyan forró fürdőbe kellett ülnie, amelyet teste elbír és ezektől a vesékből minden tisztátalanság és a kövek eltávoztak és arra az asszony meggyógyult.

Ezért a gyógyításért, a tanú vallomása szerint, a sámán nem fogadott el semmit, de azóta sokszor megy a házába vinni neki tejet, sajtot és kenyeret. Arra vonatkozólag, hogy segíteni akarja-e a vádlottakat és kiszabadítani, azt válaszolta, hogy esküje értelmében vallott ugyan, de ha rajta múlna, azonnal elbocsájtaná őket a fogságból. Arra a kérdésre, hogy lelkiismerete és esküje szerint akar-e még valamit mondani, a tanú a következőket mondotta: miután írástudó ember vagyok, többször kértem Ithe mágust, hogy a sok történetet elődeink dicső tetteiről mondja el, hogy azokat örök időre leírd, azt válaszolta, hogy Isten nem akarja hogy azok szentségtelen kezekbe kerüljenek és csak kiválasztottak emlékezetébe írja ezeket a dolgokat, így mondották neki az öregek, akikről tanulta.

S i d o n i a, Márkus özvegye azt vallotta, hogy a nevezett vádlottakat személy szerint ismeri. Arra a kérdésre, hogy a tized megtagadására készítenek a népet, azt válaszolta, hogy húsvétkor a templom előtt Baksa fia Badúr azt mondotta, hogy a kövér egyháziak nem érdemlik meg a sovány szegények kenyerét. Vallatták, hogy hallotta-e, hogy a sámánok régi szokásokat elevenítenek fel, azt válaszolta, hogy arról nem tud, de azt tudja, hogy sokan, ő maga is, de főképpen a fiatalság sokszor jár Ithe sámán kunyhójához, aki sokat mesél a régi idők nagy és dicső tetteiről, amelyekkel őseink éltek és, hogy sok szép énekre tanítja a gyermekeket. A vádlottak gyógyításairól tudja, hogy eredménnyel és sokakat gyógyítanak, többek között őt magát is meggyógyították, amikor egy alkalommal romlott ételt evett, súlyos beteg lett és

mindenki halálát várta. Elhívták a tisztelendő prépost urat is házához; az utolsó kenetre, amikor megjelentek házánál a sámánó testvérek, akik meghányatták és adtak neki orvosságot, amely elmulasztotta a gyomorgörceit, amit a romlott étel okozott. (Exivit inflamatio stomachi cibis corruptis). Arra a kérdésre, hogy miből állott ez az orvosság, a tanú azt válaszolta, hogy sohasem kérdezte meg a sámánóket, mert akkora bizalma volt, hogy ezt nem látta szükségesnek. A gyógyításért nem fogadtak el semmit, mondván, hogy nekik többjük van. Arra a kérdésre, hogy akarja-e, hogy azok kiszabaduljanak, a tanú válasza, hogy esküje és lelkiismerete értelmében beszélt" de tudja azt, hogy ki fognak szabadulni, mert Isten segíteni fogja őket, mert ők is segítik felebarátaikat.

A g a t h a özvegy azt vallja, hogy személy szerint ismeri a vádlottakat. A tized megtagadásáról személyesen tőlük soha nem hallott semmit, csak a tisztelendő prépost tette szóvá több ízben és egyházi átokkal fenyegette meg őket. Arra a vádra, hogy a régi pogány istentelen erkölcsöket akarják visszahozni a sámánok, azt mondta, hogy I t h e, a nagyon öreg sámán, amikor karácsonykor a fiatalság az első új sólymokat felrepteti, szokott énekelteni és beszélni a régi idők nagy és szép eseményeiről és megfogadtatja a fiatalsággal, hogy ezeket a dolgokat emlékezetéből kivesszi nem hagyja. Arra a kérdésre, hogy minemű dolgokat nem akar a sámán, hogy kivesszenek, a tanú azt válaszolta, hogy amennyire az ő értelme felfogja, a sólyommadarak nevelését és röptetését. A sámánok gyógyításairól is tud, főképpen azért, mert őt magát és nővérét többször gyógyították, sőt amikor télben nem volt tüzelőjük, Baksa fia Badúr hozott rőzsét a házhoz és intézte el a ház körül szükséges dolgokat. Hogy milyen betegségét gyógyították, azt válaszolta, hogy neki állandóan reumás fájdalmai és fejförcei voltak, de amióta Badúr sámán kezeli, ezek elmúltak. Amikor súlyos gyomorbántalmi voltak, Ágota sámánó jött az említett Badúrral és melegvizes ruhával gyógyította ki őt. A gyógyításért nem fogadott el semmit, de neki az a szándéka, hogy házát és szőlőjét reájuk hagyja, mert ő már elhagyott özvegy és senkije sincsen. A tanú állítja, hogy ő csak esküje szerint vallott, de ha tőle függne, akkor azonnal a legnagyobb ünnepélyességgel (maxima cum solemnitata) engedné mindnyájukat szabadon.

Daróc János a sümegi vár serviense a vádlottakat személyszerint ismeri és tagadja, hogy hallott volna a vádlottak beszédjeiről, hogy a papi tizedet ne adják le. Ugyancsak nemlegesen válaszolt arra a kérdésre, miszerint a régi erkölcsöket akarnák feleleveníteni. A sámánok gyógyításairól hallotta, hogy azok nagyon eredményesek. Hogy kiktől tudja, hogy ez így van, azt válaszolta, hogy sokaktól, mert akiket kezelnek, azok meggyógyulnak. Nem fogadnak el semmit, még csak ajándékot sem. Arra a kérdésre, hogy a vádlottak javára akar-e vallani, azt válaszolja, hogy neki az esküje szerint csak az igazságot szabad kívánnia.

K i s d i De méter sümegi várkatona vallja, hogy amikor a tisztelendő prépost ezelőtt 15 nappal meglátogatta börtönükben a vádlottakat, akkor hallotta először, hogy a papi tizedről van vita. Ő van a foglyok őrizetével megbízva és amikor a tisztelendő prépost botjával megverte az öreg I t h e sámánt, a többiek rátámadtak és mondták, hogy nem érdemli meg a tizedet. Vallatták, hogy milyen szavakra emlékszik a veszekedésből, mire azt válaszolta, hogy csak arra emlékszik, hogy Ágota a sebesült Ithe arcát törölgette, míg Badúr és Marsa a prépostot verték és mindenféle szavakat kiabáltak, ami nagyon megalázó volt a tisztelendő prépostra. Megkérdezték, hogy akarja-e a szavakat gyóntatás formájában János fráternek elmondani, de a tanú azt nem látja szükségesnek és, hogy Badúr azt mondtotta, a tisztelendő prépostnak, hogy "kutyafia" (filius canis), Marsa pedig, hogy "te nem vagy Isten szolgája, hanem az érzékiségé" (non eres servus Dei, sino libidinis.. .) Arra a kérdésre, hogy a tisztelendő prépost mit válaszolt, a tanú azt vallotta, hogy nevezett nem mondott semmit, mert Badúr sámán fogta a nyakát, mikor a többi katonák és a várnagy is megjelentek, hogy

szétválasszák őket. Lelkiismerete szerint a tanú megemlítette, hogy amikor a várnagy megbotoztatta a vádlottakat a támadásukért, Badur minden ütésnél azt mondta, hogy ezért tízszer annyit adjon az Isten a tisztelendő prépostnak.

Geréb Dénes a sümegi vár serviense ismeri személy szerint a vádlottakat, hallotta, hogy a nevezettek a tized ellen beszéltek és tudott a veszekedésről, ami tizenöt nappal előbb történt a börtönben. Az istentelen régi szokások visszahozásáról a tanú válasza nemleges volt. Hallotta, hogy nagyon sokakat meggyógyítottak, de amikor kérdezték, hogy kiket, nem emlékezett senkire. Lelkiismerete szerint megemlítette, hogy az öreg Ithe sámán nagyon beteg és a várnagy parancsára senki nem mehet be hozzá az örségen kívül, kérné, hogy a beteg lelke megmentésére valaki a tisztelendő testvérek közül látogassa meg.

Zengeli László, a sümegi vár tisztje (officialis castri) arra a kérdésre, hogy a sámánok a papi tized megtagadásáról beszéltek-e a népnek, azt vallotta, hogy ő sokszor szedett már adót a népnél, de még a legszegényebbek is mindig megtartották a kötelességüket. A kérdést újra felvetve a tanú azt vallotta, hogy nem hallotta, csak a börtönben levő öreg Ithe sámántól tudja, hogy emiatt vannak lefogva. Hogy istentelen régi szokásokra akarják tanítani a népet, a tanú válasza az, hogy ő a gyermekeit mindig elküldte Ithe sámánhoz, aki a régi dicsőségeket és harcokat mesélte el nekik és énekekre, táncokra tanította őket, de istentelen és ördögi praktikákról nem tud semmit. Gyógyításairól, a tanú válasza, hogy tudomása szerint sokakat meggyógyítottak és bár Isten segítségével eddig még nem volt rájuk szüksége, de bizodalma van hozzájuk. Barátság és elfogultság nem vezeti vallomásában, mert ő esküje és lelkiismerete szerint tanúskodott. Lelkiismerete szerint közölte, hogy a vádlottak nem a papi tized, sem istentelen praktikáik miatt vannak fogságban, hanem azért, mert a tisztelendő prépost bosszút akar rajtuk állni, pedig a híveknek nagyobb bizalmuk van a sámánokhoz, mint az említett Préposthoz.

Borza várjobbágy azt vallja, hogy ismeri a vádlottakat és, hogy a papi tized ellen izgattak volna, arról nem tud semmit. Arra a kérdésre, hogy ő a tized leadását azért tagadta-e meg, mert a vádlottak biztatták rá, a tanú azt mondta, hogy ő nem tagadta meg a tizedet, csak haladékot kért, mert két tehene elpusztult, termése nagyon szűkös volt, és ezt nem azért tette, mert valaki biztatta volna rá, hanem azért, mert ő és családja nagy szükségben vannak. Arra a kérdésre, hogy a gyógyításokról tud-e valamit, azt válaszolta, hogy tud, mert már sok évvel ezelőtt, amikor leesett a háza tetejéről és lába eltörött, Ithe sámán gyógyította meg.

Örse zalaapáti várjobbágy azt vallja, hogy ismeri személy szerint az összes vádlottat, de a tizedet nem miattuk tagadta meg, hanem csak haladékot kért, mert nagy ínségbe jutott, de nem a vádlottak adták neki a tanácsot. Gyógyításaik felől megkérdeztetve azt válaszolta, hogy Isten segítségével eddig nem volt beteg és nem vette őket igénybe, de hallotta, hogy a sámánok a zalai falvakban nagyon sokat gyógyítanak Isten segítségével és saját tudományukkal.

B a c h u n a zalaszentgyörgyi várjobbágy ismeri a sámánokat, de a sámánőket nem. Hogy biztatásukra tagadta-e meg az egyházi tized fizetését, azt vallotta, hogy ő nem tagadta meg az adót, csak haladékot kért, mert nagy ínségben van, ugyanis két fia meghalt villámcsapás következtében. A gyógyításokról azt vallotta a tanú, hogy évekkal ezelőtt nyáron, amikor egyik fia, aki most nemrég halt meg, beleesett a Zala folyóba és amikor kihúzták már halottnak vélték, és a siránkozást a véletlenül arra járó B a k s a fia B a d ú r meghallotta, kirázta belőle a vizet és "új lelket öntött bele" (infumdit animam novam...). Lelkiismerete

szerint hozzátette, hogy életét adná nevezett Baksa fia Badúr sámánért, aki fiát évekkal ezelőtt életre keltette.

Herke Demeter sümegi vár jobbágy vallja, hogy ismeri a vádlottakat. Arra a kérdésre, hogy miattuk tagadta-e meg a tizedet, azt válaszolta, hogy ő nem tagadta meg, csak nagy ínségben haladékot kért. A gyógyításokról szóló kérdésre azt válaszolta, hogy hallotta, hogy sok betegséget, sőt szemhályogot is gyógyítanak és, hogy a sámánoknak istenáldott kezük van. Lelkiismerete szerint kívánja, hogy az igazság győzzön, mert akkor tudja, hogy a sámánok szabadok lesznek.

Kalmár Gáspár sümegi sarukészítő ismeri a vádlottakat. A kérdésre, hogy tudta-e, hogy a vádlottak felbújtatják a népet, a tanú azt vallotta, hogy ő nem hallott semmit a felbújtásról, és, hogy ő sem tagadta meg a papi tizedet, hanem csak haladékot kért, mert Szent György napja előtt Zalába vásárra ment és útonálló minden árújából kifosztották. A gyógyításról azt vallotta, hogy a sámánoknak sok csodálatos orvosságuk van, amellyel mindenkit meg tudnak gyógyítani. Megkérdezte az orvosságok természetéről, azt válaszolta, hogy két évvel ezelőtt, amikor a veszprémi vásárra ment árújával, szekéren magával vitte Ágota sámánöt, aki egy faluba ment és ez alkalommal kérdezte a nevezett Ágota csodálatos orvosságjairól, aki azt válaszolta, hogy ez egy olyan titok, amit anyjától és annak anyjától hallott és eskü alatt senkinek sem mondja el, de azért a tanú megkérdezte, hogy van-e benne embervér, mire a nevezett Ágota hallgatott. A bizottság kérdésére, hogy akar-e gyónás formájában erre vonatkozólag vallani, a tanú igenlően válaszolt. Dominus M a t h m e r királyi orvos ez ellen tiltakozott azzal, hogy nincs szükség a tanú vallomására, mert Ágota tüzesvas próbával vallani fog. Arra a kérdésre, hogy lelkiismerete szerint óhajt-e valamit még mondani, a tanú azt válaszolta, hogy szerinte a sámánok sok jót tesznek a köz érdekében a nép között.

M e r z e vár jobbágy ismeri a vádlottakat és ők adták neki a tanácsot, hogy mondja el a nyomorúságot, amiben él és kérjen haladékot a tizedleadásra, de annak megtagadására nem biztatták. Gyógyításairól azt mondta, hogy számos beteget gyógyítottak már meg a vidéken és mindent Isten nevében, ingyen cselekedtek. Arra a kérdésre, hogy ismer-e valakit, akit meggyógyítottak, megnevezte saját leányát, Ágnest, aki vérfolyásban szenvedett, mindig nagyon halovány és gyenge volt, de amikor a sámánok kezelésbe vették, meggyógyult; hogy mivel gyógyították meg és hogyan, ez asszonyok dolga és ő szeméreméretből soha nem kérdezte meg, csak azt tudja, hogy a mai napig Ágnes leányának Isten kegyelméből hat gyermeke van és egészséges. A bizottság kérdésére, hogy segíteni akarja-e a vádlottakat, azt válaszolta, hogy esküje szerint az igazat mondta és ezzel bizonyára segíti őket, mert oldalukon az igazság.

Tarkó Sámuel, a sümegi várkovács ismeri a nevezett vádlottakat személy szerint, mert ő rakta rájuk a bilincseket, amikor a börtönben megtámadták a tiszteletreméltó prépostot. A tized megtagadásra való felbújtásról csak akkor hallott, amikor a börtöni veszekedés lefolyt. A sámánok gyógyításáról sokaktól hallott, akik meggyógyultak és ő személyesen a lovak betegségeinek a gyógyításához szokta elhívni Ithe sámánt, aki a pókos lovak lábait és katarusait mindig eredményesen gyógyította. Arra a kérdésre, hogy ezekért elfogadott-e valami díjazást, a tanú válasza az volt, hogy egy-egy éjszakára szállást kért és csak tejet fogadott el. A vádakra, hogy a sámánok istentelen régi praktikákat folytatnak és a régi erkölcsök előnyeit hirdetik, a tanú azt vallotta, hogy amikor éjszakánként szállást kért a vár istállóiban aludva, mindig sokan összejöttek a várkatonák és jobbágyok közül, mert az említett nagyon szépen énekelte Jutas vezér hőstetteit, László király harcait és sok más legendát a régi időkből, amiket emlékezetből ismert és mindenki hallgatta, sokszor a hajnali

órákig. Megkérdezték, hogy tudott-e erről a várnagy, vagy más tisztje a várnak, a tanú azt vallotta, hogy a várnagy nem, de a tisztek közül sokan még gyermekeiket is elhozták a sámán hallgatására. A bizottság kérdésére, hogy biztatta-e a hallgatóságot, hogy térjenek vissza az ősök hitére, azt vallotta, hogy a sámán csak annyit mondott, hogy boldogabbak voltak akkor még a magyarok, fényesebbek voltak akkor az ég csillagai. Felszólították, hogy lelkiismerete szerint óhajt-e valamit mondani, mire a tanú azt kérdezte, hogy beszélhet-e büntetlenül, szabadon. Rendreutasítatván azt mondotta, hogy életének legszomorúbb cselekedete az volt, hogy a várnagy parancsára az öreg I t h e kezeire és lábaira bilincset kellett vernie, sőt életében először asszonyokra is, mert női foglya még nem volt a börtönnek, csak ez, a két tisztességes nővér, akik olyan sok jót tettek a beteg néppel. A tanú megdorgáltatott és Nana comes parancsára megbotozták.(!)

Myske Benedek, a vár prokurátora vallja, hogy ismeri a vádlottakat, akik fogságban vannak, a tizedleadásról csak most utólag értesült, a veszekedéskor. Gyógyításaikról tud és vallja, hogy maga is sokszor megy gyakori fejbántalmaival a sámánok házába orvosságért és azok mindig segítenek rajta. Istentelen tanításaikról nem tud a tanú, bár vallja, hogy szent királyok életéről és hősi harcairól beszélni és énekelni hallotta ugyan az öreg Ithe mágust, de ördögi erkölcstelenségekről nem beszélt előtte soha. Kérdezik, hogy lelkiismerete szerint van-e valami mondanivalója, mire a tanú azt válaszolja, hogy ő, mint a vár prokurátora tudja, hogy ebben az esztendőben sok természeti csapás érte a népet és a tizedfizetéssel mindenütt hátra vannak és legtöbben haladékot kérnek és, hogy ezért nem lehet senkit sem joggal büntetni.

Albert fráter, az esztergomi istápolyosok perjele vallja, hogy a vádlottakat csak most ismerte meg személyesen, bár Ágota és Marsa hírét hallotta és tudja, hogy a kórház Szent Lázár betegek (bélpoklosok) Zala megyéből mind nagy szeretettel emlékeznek meg a nővérekről. Megkérdezik, hogy miután nem kapott idézést a tanúvallomás tételére, akar-e megesküdni? Nemlegesen felelt, mondván, hogy lelkiismerete szerint cselekszik, amikor a gyógyításokért járó büntetési eljárás felfüggesztését kéri és reméli ehhez a tiszteletreméltó, jelenlevő királyi orvosok hozzájárulását. Dominus M a t h m e r orvos tiltakozik a beavatkozás ellen. Megkérdeztetvén a nevezett frátert, hogy mi a véleménye a tizedek megtagadásáról, a kérdezett válasza az, hogy Esztergomból eddigi útján látta, mekkora szegénységben élnek a falvak lakói a sok természeti csapás miatt és az emberi nyomorúság égbekiáltó szavát sokszor hallotta (clamantem ad coelum audiens) is így nem az akarat hiányát látja a beszolgáltatásnál, hanem a kényszerűséget és tehetetlenséget. Arra a kérdésre, hogy van-e még mondanivalója, azt válaszolta, hogy az összes vádlottnak csak kettőt kér: "Isten és a ti irgalmasságtokat" (misericordiam Dei et vestram).

JEGYZETEK

(1) A volt tatár foglyok visszamaradásáról a szászok pontosan voltak értesülve, de itt sem a vallási motívum volt a vád alapja, hanem a félelem, hogy a dézsma felől esetleg más országok szokásairól is értesülnek a jobbágyok.

(2) A "tollas ruha" jellegzetes maradványa a "napimádók" vallási hiedelmeinek. Szerepel pl. az inkák papi, öltözeténél is, vagy a mundák híres tollköpenyei is ennek a napkultusznak a maradványai és egyben választóvonal az északi "rokon" peremnépek u. n. "sámánizmusától".

A SÁROSPATAKI SÁMÁNLAZADAS INKVIZÍCIÓS MONSTRE PERE

1268 OKTÓBER 28-ÁN

A lázadás előzményeit az "Inkvizíciós könyv" adataiból összegezve a következőket tudjuk meg:

A sárospataki Domonkos-rendi kolostor, amely Szent Erzsébet születése helyén épült, és az ő tiszteletére volt szentelve, az 1230-as évek óta Szent Domonkos napján tartotta a környéken híressé vált vásárát, amelyre messze földről sok kereskedő verődött össze. Miután megválasztották az úgynevezett vásárbírót, az kijelölte a vásári tanács tagjait, hogy az esetleges vitáknál szavuk döntő erejű legyen. Többen felszóltak a megválasztott Borkács fia Simon ellen azzal a kifogással élve, hogy a pogány sámánok családjából származik és ezért nem fogadják el sem őt, sem az általa kijelölt tanácsstagokat, akik rokonságából kerültek ki. A Domonkos-rendiek is beleavatkoztak a vitába és a nagy veszekedésben a sámánok részéről valaki egy nyilat lőtt a tömegre és hátulról halálosan megsebesítette Miklós frátert, a kolostor perjelét. A megdöbönt tömeg meg akarta lincselni a gyilkost, aki övéi közé menekült és akik szintén nyilakkal felfegyverkezve léptek fel, úgy hogy hamarosan három halott és sok sebesült maradt a piactéren, míg a tömeg a domonkosok templomába menekült, de a kívül maradtak közül a sámánok csoportja még többeket megsebesített.

A vásár napját általános gyász követte és a király, IV. Béla, fiának Béla hercegnek erélyes udvarbíráját, O m p u d u s mestert, Gergely szepesi prépostot, S c e l a fia Miklóst, a kománok grófját, Szakállas (Barbatus) Lőrinc és Gellért királyi orvosokat küldötte ki fráter Sycardus főinkvizítorral, a Domonkos-rendiek tartományi főnökével az élükön.

A vádlottak javarészből menekülésben voltak, de a szepesi káptalan, a sárospataki királynéi várkatonaság, valamint a kassai városi fegyveresek közel három hónapi kutatás után, főképpen a tállyai szőlőkben és a bodroglői nádasban összeszedték a menekülők egy részét, számszerint tizenhat sámánt, akiket bilincsbe verve vittek a sárospataki várba, hogy lefolytassák ellenük a nagy inkvizíciós monstre pert.

A f ővádlott a gönci sámán, Bödön fia Sámson volt, akinek híre az egész Bodroglőben és Tokaj-hegységben roppant nagy volt. A vádlott társai között szerepelnek olyan nevek, akiknek a nemzetisége bizonytalan. Sámson mágussal együtt elfogott és perbefogott sámánok: Miké fia Dániel, Bogomér kám, Chang fia János, Letenye Menyhért, Chyko fia Ratos, Topói Harsány, Tarkövi Demeter, Bács fia Semlye, Csötör fia S i k e, Torja Tályáról, Deleny fia Kám, Kelemen Vizsolyból, Böd fia Csöge, Dankó szikszói sámán és Szederkerti S á m u e l. A 16 vádlott jelenlétét a sárospataki tragikus vásáron már bebizonyították vette a bizottság és a perben úgy látszik az volt a cél, hogy megállapítsák, nem volt-e tervszerű megmozdulás, hogy a keleti részeken a krími tatárokkal élénk kapcsolatban álló kunság politikai terveit akarták volna megvalósítani. Miután V. István kiskirály az erdélyi és felvidéki részek birtokában volt, a kisebbik király, Béla herceg bizalmas embereit küldte oda (Ompudus mester) a vizsgálat megejtésére.

A sárospataki várat megerősítették a szikszói és szerencsi várak fegyvereseivel, mert tartottak tőle, hogy esetleg nagyobb lázadást szítanak és félig-meddig titokban folytak le a vizsgálati eljárások, gyorsított ütemben, Ompudus kívánsága szerint. Az egész per három hónapig tartott és miután Béla herceg erősen megbetegedett, a vezetést átadták IV. Béla bizalmi emberének,

a királyi családdal rokonságban levő M o y s nádornak, aki a tőle megszokott szigorral igyekezett minél előbb végetvetni a sokáig húzódó pernek. A sárospataki Szent Erzsébet kolostorba vezették egyenként a foglyokat és csak akkor vitték vissza őket a várba erős kísérettel, amikor kínvallatás alá vették őket. A tanúkihallgatások is a kolostorban folytak. A megkínzott vádlottak egymásra hárították a felelősséget és gyötrelmeikben olyan részletek derültek ki, melyek valóban egy országos összeesküvés jellegét mutatták. A kihallgatott tanúk sorában fontosság szerint legelsőként M o r g a s sárospataki várjobbágy szerepelt, akit a lázadók csoportja annak idején megsebesített és magával hurcolt, majd három hosszú hónapig a Bodroghöz mocsaraiban, füzeseiben velük együtt táborozni kényszerült. Elmondotta, hogy amikor az erős fagyok beálltával a mocsarak felett nyugodtabban lehetett járni, sikerült megszöknie és Göncre menekülnie. Mint koronatanúval, vele szembesítették az összes vádlottakat, akiknek a neveit nem ismerték. A tanú vallomása szerint a vádlottak sokáig megkötözve tartották, bár sebeit nagy gondossággal gyógyították és minden étellel ellátták. Nappal nádkunyhókban rejtőzködtek és csak éjjel merészkedtek ki a szomszédos falvakba élelemért. Egy éjjel a leleszi prépostság állataiból több tehenet elhajtottak, de mivel az állatok a mocsaras vidéken csak nehezen tudtak járni és erős nyomokat hagytak maguk után, kénytelenek voltak rejtekhelyüket megváltoztatni. Ugyancsak elmondotta a tanú, hogy a környező falvak lakói szívesen segítették a bujdosókat és sokan látogatták őket éjszaka idején étellel és borostömlőket hozva nekik, egyúttal értesítve őket a történetek felől. Különösen Vizsoly és Tályá lakossága közül jöttek többen is, akik közül a tanú felismerte K e lemen vizsolyi embert, amiért is a bizottság erős katonacsoportot küldött a nevezett házához, amelyet felgyújtva, állatait elhajtván, őt magát is a sárospataki várba kísérték. Ugyanez történt Letene Menyhért tályai sámánnal, akit a tanú szintén felismert.

A tizenhat vádlott sűrű kínzások hatása alatt beismerő vallomást tett, melynek értékét azonban maguk a bizottság tagjai is viszonylagos értékűnek ítélték. A kínvallatás során két sámán, Szederkerti Sámuel és Chank fia Janis (?) belehaltak a gyötítésbe, Bagomér pedig szemevilágát veszítette. Gellért fráter, királyi orvos több ízben tiltakozott a kegyetlenkedés ellen, de Szakállas Lőrinc sürgetésére, hogy az ügynek mielőbb véget vessenek, nem változtattak a módszeren. Összegezve a vádlottak kicsikart, vagy önkéntes vallomásait, a vádak, amelyek alapján elítélték őket, a következők: Vissza akarták állítani a régiek pogány szokásait; feldúlták az Istennek szentelt helyeket; felbújtották a tömeget, hogy Isten szolgálira kezet emeljenek; meghamisították a magyar nép dicsőséges szent királyainak tetteit; pogány neveket adtak az egyház és a kereszténység halhatatlan szentjeinek, hogy így a tudatlan népet tévedésbe ejtve, a maguk vallása mellé térítsék; amuletteket osztogattak a nép között, mintha azok a dicsőséges szentek ereklyéi lettek volna és ezért pénzt fogadtak el; áldozatokat mutattak be több helyen, de főképpen a Sárospatak vára mellett levő erdőségben a "látomás-telkének" nevezett erdőben. Többen közülük állították, hogy látomásaik és vízióik vannak, amelyekben a legszentebb Szűz Máriát és Szent László dicső királyt ismerték volt fel; gyógyfüveket gyűjtettek mezítelen asszonyokkal; szeméremsertő orvosi vizsgálatokat végeztek asszonyokon; pogány módra kereszteltek piliszéssel; hamuba írt jelekkel jósoltak jövődőt a népnek; beteg állatokat gyógyítottak és ellenszolgáltatást kértek és kaptak érte; kirabolták a leleszi hiteshely kanonokjainak a pincéit; foglyokat tartottak és azok életével rendelkeztek.

Egy másik fontos tanú, a hejcei plébános Henrik volt, aki már részletesebben vallott a "régiek vallása" fogalomról, amelyet mint mondotta, azért ismer, mert B á c s fia S e m l y e sámánnal, aki a vádlottak között volt, annakidején többször beszélgetett, mutatván, mintha rokonszenvezne vele (demonstrando simpatiam). A plébános szerint a régiek hitében egész sor démon élt, mint az "akatoc" - "karatoc" - "izus" - "kormocus" - "izcacus", akiknek a régiek

engesztelő áldozatokat mutattak be. Minden családnak volt hét "larese", akiknek az ajtó küszöbe alatt volt a szenthelye és fából faragott szobrocskákat a ház közepén felakasztva tartották és vajjal etették őket. A B á c s fiától értesüléseit a tanú úgy szerezte, hogy részegségbe ejtve a sámánt, kivallatta mások előtt "lelkének nagy derülésére" ("ad magnam hilaritatem anime mee").

Dezső, tályai plébános személy szerint ismeri az összes vádlottakat már régi idők óta. Főképp panaszkodik, hogy a vidéken már régóta elhanyagolják a templomba járást, mert majdnem minden keresztény ünneppel párhuzamosan a régiek is tartanak őseik hite szerint szertartásokat. Szent Péter apostol ünnepe táján az új kenyér ünnepét tartják és a sámánok széthordják vagy küldik az általuk sült kenyeret a szegény népeknek és ezekre a szertartásokra az öregek megszokásból, a fiatalok pedig kíváncsiságból mennek el. Ugyanez történik karácsonykor is, amikor a fiatal sólymokat a sámánok megáldják és a fiatalság az avatás végeztével vadászatra megy velük.

Több tanú szerint inkább csak a gyilkosság részletei tárulnak fel, valamint többször szó esik lekötésről, mikor is fehér lovakat loptak, bár a tolvajokat nem tudták megnevezni, majdnem minden ilyen esetet a sámánok rovására írtak.

A kínvallatások alatt kicsikart vallomások értéke még a bizottság szerint is kétséges, de a tanúk vallomásai alapján mégis elítélték őket. A 16 vádlottból az ítélethirdetéskor már csak 12 volt életben, mert a már említett két sámán mellett, akik nem bírták ki a kínzásokat, Topói harsányt a vádlott társai egy éjjel megfojtották, mert szerintük többet vallott a kellesténél, míg Bőd fia Csöge felakasztotta magát. - Az ítélethirdetés napjára az egész környékről nagy tömeg jött össze és a királyi íjjászok mindenre felkészülten állták körül a bírákat. A Szent Erzsébet templom terén, miután a főinkvizitor, fráter Sycardus, segítségül hívta a Szentlelket, hogy a bírák elméjét megvilágosítsa, kihirdették az ítéletet: A vádlottakat bűnösöknek találván elrendelik, hogy közülük azokat, akik bűneiket őszintén megvallották, enyhe büntetésként homlokukra a kereszt jelét égezzék, hajukat levágják és hétfalu határából kiűzzék őket. A bűneikben megátalkodott és a gyilkosságért fizikailag felelős bűnösöket, Bődön fia Sámson, Tarkövi Demetert és Dankó sámánokat átadják a világi karhatalomnak, hogy azokat az ország törvényei szerint az eretnekeknek és gyilkosoknak kijáró büntetés szerint megégezzék az ítélethirdetést követő második napfelkelte előtt. Az ítélethirdetést Te Deum fejezte be és az elítélteket a fegyveresek a várbörtönbe kísérték. Vagyonukat is elkobozták, de ezt a végzést később, V. István halála után Erzsébet királyné a még életben levő sámánok, vagy azok utódai javára megváltoztatta, mint Ratos, Sike és Csög esetében, akik a jelek szerint valószínűleg kunok voltak.

VIZSGALAT BOKSA SÁMÁN ÉS HÁROM TÁRSA, BADHUR, DELKO ÉS NUWES SÁMÁNOK ELLEN

A VESZPRÉM-MEGYEI THEPEY (TÁPÉ) FALUBAN

Magister Ompudus, a kománok bírása, fráter Sycardus a prédikátorok rendjéből mint az ország inkvizitora és Gellért királyi orvos, a veszprémi egyházmegyében Thepei (?) faluban, Lúdvég királyi tiszte, Kerecsnuk nevezetű birtokán, megidézték a "mágusok főpapját" (pontifex maximus magorum) Boksa sámánt három társával, Badhur, Delko és Nuwes "diakónusokkal" együtt, akiket a Szent Márton monostor (1) tisztelendő apátja azzal vádol,

hogy az általa épített fizgoi (?) kápolnát a bessenyők falvaiban, az ottani kondások pogány szertartásokra használják. A fentnevezett vádlottak végzik a babonát terjesztő összejöveteleken a ceremóniákat, tizedeket szednek a néptől a sertésszaporulat idején, sértik az apátság érdekeit. Szent László személyét babonáságukba belevonják, ördögi versenyekkel töltve ünnepét, keresztséget szolgáltatnak a régiek szokása szerint.

A tanúkat megesketik az Evangéliumra, hogy sem gyűlölet, sem félelem nem tartja vissza őket az igazság megvallásától. Orbán szűcs bizonyosságot tett, mondván: Én nyolcvan éves vagyok és soha sem hallottam, hogy a fizgoi kápolna, amelyben Szent László hajdani nagynevű (preclarus) királya Magyarországnak nyitott volt forrást, hogy ez a kápolna a Szent Márton apátságé lett volna. Arról sem hallott és semmit sem tud, hogy ősei vagy szülei tizedet vagy akármilyenféle ragáliát fizettek volna a nevezett monostornak. Csak Szent Márton napján vitt és visz mindenki személye megváltásában egy kenyeret, és akik korai vagy késői gyengeség miatt járni nem tudnak, azok is küldenek (2), akiknek adományát botokra rójják (3). Megkérdeztem a tanú, hogy hol nyerte a keresztséget, azt a választ adta, hogy a fizgoi Szent László kápolna előtti forrásnál. Megkérdeztem, hogy mikor történt ez, válaszol mondván: biztos határozottsággal nem tudja, de kevés idővel azelőtt, mielőtt szülei házasságra vezették volna. Arra a kérdésre, hogy ismeri-e a papot, aki megkeresztelte, igenlőleg válaszolt és azt mondta, hogy a makkoltatók főpapja keresztelte sokadmagával együtt. Arra a kérdésre, hogy emlékszik-e milyen szertartással keresztelték, elmondta, hogy a haját elől lenyírták, a forrásban megmosták a fejét, mellét és hátát megkenték olajjal és kapott egy bőrből való övet. Arra a kérdésre, hogy az említett Boksa mágus és segédei (fámuli) végeznek-e keresztelési szertartásokat, a tanú igenlőleg válaszolt. Tudakozódva afelől, hogy ismeri-e a sámánok szertartásait, a tanú azt válaszolta, hogy csak azokat, amelyeket a "lovasszentek" ünnepein végeznek és Szent László napján. Ama kérdésre, hogy kik a "lovasszentek", az volt a válasz, hogy a tavaszé Szent György, az ősze Szent Márton. Kérdeztem, hogy milyen szertartásokat végeznek ezeken a napokon, azt válaszolta, hogy a bessenyők régi szokásai szerint ünnepelnek nagy vigalommal. Arra a kérdésre, hogy hallotta-e, vagy tudja-e, miszerint a nevezett vádlottak Szent György napján adományokat szednek "vulgo gorgoi dicta" a sertés szaporulatok után, a tanú nemlegesen válaszolt. Csak azt tudja, hogy a "gorgolo" vesszőcskéket ezen a napon osztották szét a makkoltatók, akiknek a nép sört, bort, és egyéb ételeket adományozott. Arra a kérdésre, hogy Szent László király napját milyen szertartásokkal ünneplik a fizgoi kápolnában, a tanú a következőket vallotta: Lovasszertartásokat tartanak, ahol a győztes egy egész évig nem dolgozik és a makkoltatók tartják el és a győztes lovát odaajándékozzák a sámánoknak (4)

Hetesi Mihály (de Hetes) királyi vadász (venator regis) hatvanöt éves, megesküdött és tanúságot tett, mondván: Szüleim házában sokszor megszálltak a Szent Márton monostor szerzetesei, amikor utaztak Veszprém felé, de soha sem hallottam tőlük, hogy ők építették volna a kápolnát, amelyet Szent Lászlónak ajánlottak fel. Kérdeztem a tanút, szoktak-e tizedet, vagy más járandóságot fizetni Szent Mártonnak, válasza az volt: biztonsággal tudja és állítja, hogy sem egyiket, sem másikat nem szoktak fizetni. Afelől kérdezve, mikor és hol keresztelték meg őt, a fatens a következőképp válaszolt: a subulcusok sámánja (5) keresztelte a Szent László forrásnál, de hogy mikor, arra nem emlékszik. Arra a kérdésre, hogy ismeri-e a vádlottak tevékenységét, vagy sem, igenlőleg válaszolt mondván, hogy Boksa ismeri az állapotbetegségeket és mindenféle orvosságokat. A sertéskanokat Szent Mihály napja táján Kerecsnuk villában, Fizgo (?) és környékén ő kasztrálja. Badhur, Delko és N u e s, népi nyelven Jankó, tanítják a gyermekeket és ifjakat a makkoltatók csoportjainál és tudja, hogy Jankót mint "ludi magister"-t is emlegetik (6). Szertartásaikról annyit tud, hogy látta, amikor haldoklóhoz hívták Boksát, aki bement a házba a beteghez, de két társa Badhur és Delkó kívül

maradtak és nagy lármát csaptak, füstölték a ház sarkait, a fákat, bokrokat, amelyek közel voltak hozzá. Badhur madártollas öltözetben ugrált, miközben hangosan énekelt. A beteg meghalt és csak akkor ment el a sámán, amikor már a küszöbre olajat és bort öntöttek (7). Azt is kérdezték a tanútól, hogy a vádlott, vagy vádlottak kértek-e, vagy elfogadtak-e valamit szertartásaikért, mire a válasz az volt, hogy a szokásos falbontásért és sírbarakásért egy lovat, nyergestől. Vallatták, hogy ki volt a halott, mire a tanú megemlítette Moghi Domonkos úrnak a nevét.

Bolkhas Lóránt királyi jobbágy megesküdt és tanúságot tett, amint következik: Hetven, vagy talán még több éves vagyok, de sem szüleimtől, sem másoktól nem hallottam, hogy a Szent László templomot a Szent Márton apátság építette volna, de annál inkább hallottam, és gyermekkoromban láttam is, hogy egy lovasszobor állt a kápolna előtt, még mikor a tatárok nem is jártak arra, ahová a forrás miatt az emberek és betegek sokasága sereglett a nagy ünnepekre. Kérdezték, hogy az apátság, vagy a veszprémi püspökség papjai jártak-e ezeken az ünnepeken istentiszteletekre, vagy a szentségek kiszolgáltatására, mire a tanú nemmel válaszolt és hozzátette, hogy ez az "öreges hagyományos istentisztelete" volt, amikor még a nemzetek mind pogányok voltak. Megkérdezték, hogy kinek fizettek tizedet, vagy más ilyen természetű járandóságot, a fatens határozottan válaszolt azzal, hogy senkinek sem, csak voltak, akik Szent Márton ünnepén elzarándokoltak az apátságba és vittek magukkal kenyeret, mások libát, mert a más falvak lakóitól ezt így látták, de ez az adomány csak jószántukból (motu proprio) volt. Boksa sámánt és három társát, a tanú ismeri, mondván, hogy az első gyermekkorában játszótársa volt, mert anyja halála után az ő szülei vették maguk házába az árva Boksát, amíg ifjúsorba jutott és apja magával vitte a subulcusok falvaiba. Badhur testvére Boksának és született sámán. A tanút saját keresztsége felől is megkérdezték, hogy hol és mikor keresztelték, mire ő azt a választ adta, hogy miután szüleinek hetedik gyermeke volt és sámánnak kellett volna lennie, az isteni gondviselés szerint a thepey-i pristaldus személyesen vitte a szent forrásra ahol a plébánia templomban keresztelték meg már akkor, amikor még nem tudta használni az eszét. A fatens ismeri a sámánok csodás írásait, amelyeket botokon őriznek és az ősi, pogány, ördögi istenek neveit, a szellemek öt rosszát is tartalmazzák. Arra a kérdésre, hogy működött-e mint sámán és bölcs (írástudó), a tanú nemlegesen felelt és kiegészítve monda, hogy a pristaldus tanította meg írni és ő kérte meg, hogy a sámánok tudományát az emberek és állatok gyógyítására tanulja meg. Megkérdezik, hogy a fizgói kápolnában mikor tartják az ünnepeket és hogy azok keresztény ünnepek-e, erre a következőket vallotta: Szent Györgykor tavasszal, amikor az erdőket füstölik, Szent László ünnepén, amikor a lovasfutások vannak és "elsőt" választanak, és Szent Márton napján nagy embertömegek látogatják a szent forrást és a kápolnát. Hogy keresztény ünnep-e, azt nem tudja biztonsággal, mert a bessenyők is ünnepelnek ezeken a napokon és sok keresztény vesz részt, de Szent Mártonból még nem voltak ott az ő tudása szerint a presbiterek. Saját magát kereszténynek tartja és vallja a tanú.

Bagói Tamás királyi szolgálattelvő (serviens regis), hatvan éves, megesküdt és a következő tanúságot tette: Sohasem hallottam senkitől, sem magam nem láttam, hogy a Szent Márton apátság szerzetesei építették volna a fizgói Szent László kápolnát, azt ellenben hallottam a régiek hagyományából, hogy itt már régen szent hely volt és, hogy valamikor egy szent lovasszobra állott fából, mégj mikor a tatárok jöttek, akkor is meg lett volna. - Arra a kérdésre, hogy fizetett-e valamilyen formában tizedet, vagy valami más járandóságot a fentnevezett monostornak, a tanú nemmel válaszolt. Megkérdezték, hogy ki keresztelte őt, hol és mikor, a tanú azt válaszolta, hogy a makkoltatók Szent László ünnepén sok fiatal fiút szoktak keresztelni a forrásnál a sámánok, akik a kondásokkal élnek és azok gyermekeit tanítják; őt egy öreg sámán keresztelte, akinek a nevére nem emlékszik, de tudja, hogy nem

messze a forrástól van eltemetve. Amikor meghalt, emberek nagy sokasága jelent meg a temetésen, és arra is emlékszik, hogy a keresztelése akkor történt, amikor a tanú első ízben vett részt a Szent László-napi "első" (8) választásánál a lovasversenyen. Arra a kérdésre, hogy a vádlottakat látta-e működni a kápolnában, a tanú nemlegesén válaszolt. Azt is megkérdezték a tanútól, hogy kereszténynek vallja-e magát keresztység szerint, mire ő igennel felelt.

Hedmeghi Bálint (de Hedmegh) ötvenöt éves, megesküdt és a következő tanúságot tette: nem hallotta, hogy a fizgói kápolna Szent Márton monostor birtoka lett volna, tizedet soha a nevezett apátságnak nem adott. Boksa mágust személyesen ismeri és mint a környék legnagyobb jótevőjét tiszteli (benefactor maximus), mert az állatbetegségek idején ő mentette meg tudásával a sertésállományt, ezért nevezik őt a bessenyők főpapjának is (9). Arra a kérdésre, hogy a vádlottak szoktak-e fizetséget elfogadni a gyógyításokért, a tanú nemmel felelt. Megkérdeztetvén, hogy kereszténynek vallja-e magát, a tanú igennel válaszolt.

Sengur György, ötven éves Thepey-i lakos, megesküdt és a következőket vallotta: a Szent László kápolna mindig a makkoltatóké volt, ők díszítették és tartották benne az ünnepeiket a szent lovasszobor előtt, amely már nagyon régi volt és mikor a tatárok lerontották a kápolnát, újra csak a kondások építették fel. Arra a kérdésre, hogy adtak-e tizedet valakinek a fizgóiak, azzal válaszolt, hogy nem, és csak a sámánoknak adtak szabad akarattól, amit akartak, mikor azok a "gorgoló vesszőcskéket" (10) osztották szét Szent György-napján a népnek. Boksa ismeri és nagyra értékeli, mint az állatok orvosát és aki sok éneket és históriát tud a régiekről énekelni. Testvére Badhur írástudó és tanítja a makkoltatásra vonult családok gyermekeit. Saját kereszténységét érvényesnek tartja, bár őt is a sámán keresztelte sokadmagával és sőt nem hintett szájába, de vízzel úgy mosta meg a fejét, mint a keresztény papok szokták.

A jegyzőkönyv teljes záradéka: "Ez a vizsgálat Boksa sámán és követői ellen a Veszprémi Püspök Úr parancsára Tepey villában tartatott, az Úr megtestesülésének 1252. esztendejében, olajbanfőtt Szent János előnapján. A vádlottak a hit elleni nem vétettek és a jog szigora a jószág szelídségével enyhítették velük szemben, azonban a tanúk mindegyikét újra kell keresztelni és ez a döntés érvényességéhez tartozik..." (11).

VIZSGALAT KOMA FIA GAGO SÁMÁN ELLEN DALANTHA FALUBAN

Ifjabb Moys nádor, kúnbíró és Simon fráter vezetik a jelzett ellen az eljárást a nevezett Moys nádor Dalantha nevű birtokán. A vádak: a sámán nőies ruhákban jár, jövendölésekkel nyugtalanítja a népet, dobbal és hamuval jósol. Ünnepeken a tilalmazott tollruhát magára ölti, haját régiek szokása szerint hordja és a fiatalság énekléseiben részt vesz. Vádolják továbbá, hogy sokszor volt részeg az új kenyér ünnepén és ilyenkor a lakosságtól ajándékokat fogadott el, mintha az ősi dézsma lett volna. Az ügyben kihallgatott 6 tanú a vádlott mellett szólalt fel és így a szokásos "contra fidem nihil est" végzéssel felmentik.

HITVÉDELMI ELJÁRÁS LŐRINC FIA TAMÁS SÁMÁN ELLEN KAPARUSKA (KAPROSKA?) NEVŰ FALUBAN

Az előbbi bizottság, valamint Muthmer királyi orvos prépost folytatták le a kihallgatást a Moys-család birtokát képező faluban. A vádlott híres volt a szülések levezetésében, ahol

esetenként a "szent bábát" hívta segítségül, tilalmak ellenére a küszöbre helyezte a vajúdotkat, miközben pogány szertartásokat végzett és énekelt. A legsúlyosabb vád azonban az volt ellene, hogy új kenyér ünnepén olyan cipókat osztogatott, melyektől sokan megbetegedtek. A tanúvallomásokból kiderül, hogy abban az évben nemcsak a sámán készítette kenyértől, hanem más lisztből készült ételektől is sokan mérgezést kaptak, úgy, hogy Muthmer magister szerint "sok feketeszemű gabona" termett az évben a sok eső miatt és az mérgezte meg a lisztet. Féléves fogságának elismerése után a vádlott kiszabadult.

VIZSGÁLAT CSENE FIA FURKUS ÜGYÉBEN SÁROS-MEGYE BORBEREK FALUJÁBAN

Ifjabb Moys, Sünön fráter és két névtelen királyi orvos vezetik a vizsgálatot F u r k u s ügyében. Vádolják, hogy több alkalommal lóáldozatot mutatott be és tömegesen jelentek meg jóslatain. A nyolc tanú, akit kihallgattak, nem vádolta, sőt az egyikük, a turuli szentágostonrendi perjel, Balázs fráter, egyenesen védelmére kelt, mert szerinte ő távolította el szemeiről a hályogot, amely már teljes vaksággal fenyegette. A tanúvallomásokból az is kiderült, hogy messze földön híres nemcsak gyógyításairól, hanem látomásairól is. A legmagasabb fák tetejéig nyúló létrán szokott felkapaszkodni és ott találkozott az Istennel. Ilyenkor látomásai voltak és hangokat is hallottak tőle, mintha valakikkel beszélgetett volna. A keresztény szenteket is sokszor segítségül hívta, mintha az ő javára lettek volna. Mindig madár formájában, vagy képében jósolt (effige avis) és főképpen a katonákat tartotta rémületben jóslataival, melyek háborúról és pusztításról szóltak. Felmentik a szokásos végzéssel: "contra fidem nihil est" és erre kifejezi kérését Simon fráter előtt, hogy a Domonkosok-rendjébe akar lépni és ott szolgálni Istennek és felebarátainak.

VIZSGÁLAT REGWES (REGÖS,) ÉS SEGÉDJE SÁMA ELLEN DEVECSER FALVÁN

II. M o y s és Simon fráter vádolják Devecser nevű faluban Regwest (Regös?) és segédjét S á m á t, akiket "jaculatores" címmel illettek. Azzal vádolják őket, hogy a nép között "esőcsináló" híruket terjesztik és ezért ajándékokat fogadnak el. Ugyancsak a vád tárgyát képezi, hogy régi meséket és énekeket terjesztenek a nép között és főképpen a fiatalságot biztatják, hogy éjszakai multságokon résztvegyen, énekeiket hallgassa, miközben sok régi történetet elevenítenek fel azokból az időkből, amikor még a nemzetek nem voltak keresztények. A kihallgatott nyolc tanú mindegyike érdekükben vall és bizonyítja, hogy "sok szép történetet mondanak a régi vadászok és dicső katonák" életéből. Egyben azt is bizonyítják, hogy a vádlottak soha sem mondták, hogy esőt tudnak csinálni, sőt tiltakoztak ez ellen a hit ellen és egyikük sem fogadott el esőcsinálásért pénzt, vagy más adományt.

VIZSGÁLAT LŐRINC FIA TUBA SÁMÁN ELLEN KÁLNOKPUSZTÁN

A per II. M o y s és Simon fráter, M u t h m e r királyi prépost jelenlétében folyik. A vád szerint Tuba az újkenyér ünnepén, és az azt követő napokban mezítelen leányokkal gyűjtetett

volna magának bizonyos gyógyfüveket, hogy azoknak nagyobb ereje legyen. A beteggyógyítással is foglalkozó sámánról a tanúk vallomásai nagy elismeréssel beszélnek. Szerintük a vádlott a vizelet színéből is meg tudta állapítani a betegség okát. Orvosszerei között szerepelt egy "észveszejtő" erős ital, amelytől az ápoltak erős fokú izzadást kaptak. A legsúlyosabb vád azonban az volt, hogy az izzasztó módszert ősi szokás szerint úgy alkalmazta, hogy felhevített kövekre vizet öntve, a gőzbe ültette betegeit. Egy Kozma nevű beteg így fulladt meg, mert hozzátartozói, az ő távollétében, tovább akarták folytatni az izzasztás műveletét. A tanúk mind a sámán érdekében szólaltak fel, még a halott Kozma fia is, akinek a vallomása szerint a sámán megtiltotta, hogy az ő távollétében gőzöljék a beteget, de az olyan állhatatosan kérte, hogy enyhítsék meg fájdalmait és így kamrájában újra gőzölték és azt hitték róla, hogy elaludt, pedig már halott volt. A bizottság "contra fidem nihil est" jellegével feloldotta ugyan a vádlottat, de Muthmer prépost halálbüntetés terhe alatt eltiltotta minden betegség kezelésétől.

VIZSGÁLAT KOPÁS, MÁSNÉVEN TAR SÁMÁN ELLEN SEPTEPUSZTÁN

II. M o y s és Simon inkvizitor vizsgálták Kopás, népi nevén Tar sámán ügyét, akit azzal vádoltak, hogy lóáldozatot mutatott be és húsát olyanoknak is szétküldözgette, akik soha sem voltak pogányok. Az áldozatot egy "Septe" nevű pusztán mutatta be és közben jóslatokat is mondott. Gyerekeket is gyógyított babonájával és kézfeltétellel, ugyancsak használta a nyilat is, mint jövendőmondás tilos eszközét és a keresztények szentelt vizéhez hasonló vizet osztott a nép között. Perében kilenc tanút hallgattak ki.

VIZSGÁLAT DASTOR SÁMÁN ELLEN BOLTERÁG (?) NEVŰ PUSZTÁN, 1272-BEN

Magister II. Moys és Simon fráter eljárnak D a s t o r sámán ügyében, Miklós comes Bolterág (?) nevű birtokán. Dastor perével az "elrévülések" során már részletesebben foglalkoztunk (12), de a szokásos vádak az exorcizmusról, ördögűzésről is szerepelnek a tanúvallomásoknál. Az egyik tanú szerint 38 unokája volt, akik sokszor meglátogatták őt. Házában mindenféle gyógyszereket tartott, amelyeket mindenkinek ingyen osztogatott, ha hozzá fordultak. Egy Dávid nevezetű tanú szerint, nagyon értett a felfúvódott állatok megmentéséhez és ilyenkor, tavasszal, amikor friss legelők voltak, az öreget mindenfelé vitték az állatállomány gyógyítására. Ha elment hazulról, mindig hagyott valami írásos jelet háza oldalán és olykor sokan várták hazatértét. Vele együtt vád alá fogtak 12 falubeli embert is, akik a jelzett tűznél, amikor "révületbe esett", nem engedték az oltást. Mindegyikük azzal védekezett, hogy "valami erő" tartotta őket vissza, amikor a sámán intette őket, hogy ne oltsák a tüzet. Mint tudjuk, az egész ügy felmentéssel végződött a vádlott élemedett kora miatt.

VIZSGÁLAT CHIKÓ "SÁMÁNFŐPAP" ÉS BODFI HARSÁNY ELLEN

O m p u d u s mester és Sycardus fráter tartományfőnök előtt, Chikó "sámánfőpap" és segédje Bodfi harsány ellen vezetett per, amelyben a vádlottak gyógyításaikért és lóáldozat

bemutatásáért kerültek vád alá, Csepreg comes birtokán. A "sámánfőpap" főként a gyerekbetegségekhez értett, legalábbis ezt vallották a tanúk, szám szerint nyolcan, és elég nagy eredménnyel dolgozott a vérhasjárvány ellen. Egy embert, akire rádőlt az épülő ház fala és sokáig mozdulni sem tudott, mindkét lába rosszul forrott, újra eltörve sipcsontjait, úgy meggyógyította, hogy önként jelentkezett a kihallgatandó tanúk között. Ügyükben a királyi kúriai bíró is szerepelt, mert mint említettük, a "lóáldozatok" során, egy alkalommal fehér lovat vágtak le, amelyet tudtukon kívül egy "lókötőtől" vásároltak (13). Az ügy a szokásos: "contra fidem nihil est" végső szavakkal zárult.

VIZSGALAT ABADÉD ÍRÁSTUDÓ SÁMÁN ELLEN FÜREDEN

M o y s nádor és Magyarország inkvizitora vezetik a peres eljárást a nagyon öreg és vak sámán ellen, akit az "írástudó sámán" c. fejezetből már ismerünk. A megidézett tanúk követséget menesztettek a bizottsághoz és, lelkiismeretük nyugalma érdekében kérik, hogy tekintsenek el az öreg elleni eljárástól. A vak sámán a somogyi Füred falu mellett lakott nagy szegénységben és csak jószívű szomszédsága segítette nagy nyomorúságában és főképp télen állandóan mellette állva és nagy fázékonysága miatt állandóan tüzeltek mellette. Sok csecsemőt vittek hozzá, hogy kezeit fejükre téve, megáldja őket. Minden családot ismert, sokszor hetedízigen elmondva azok leszármazását. Állandó látomásai voltak és mindig akadt hallgatósága, akik előtt régi történetek sorát szokta elmondani. Gyógynövények terén nagyon széleskörű ismeretei voltak és a betegségdémonok neveit, gyógyító mondásokat botokra, rovásírással rögzítette és azokat ujjjaival tapogatva, nagy könnyedséggel olvasta (14).

VIZSGALATI ELJÁRÁS BORKUS FIA MARCEL ÉS A BESSENYŐ BOKSA SÁMÁNOK ELLEN

BENEDEK COMES FORRÓ NEVŰ BIRTOKÁN

Tumbolth nembéli Benedek comes Forró birtokán idézték meg Ompudus mester és Sycardus fráter azzal a váddal, hogy pogány szertartásokra kényszerítik az embereket, bájitalokat osztanak szét a nép között és, hogy bessenyők módján "piliseznek". A vád egyik pontja szerint engedélyezték a bessenyők módján történő házassági elhálást is ("more bissinorum"). Miután életük fenntartásához erősen hozzásegítette őket a háztartási eszközök és edények javítása, készítése, engedélyt kaptak, hogy tovább is látogathatják a családi házakat, de gyógyítással nem szabad foglalkozniuk. Szegénységükre jellemző a jegyzőkönyv eme mondata: „Tél idején mezítláb jelentek meg a bizottság előtt...” (15). Benedek comes egyébként is megvédte Marcel sámánt azzal, hogy elmondotta, hogy sebéből hogyan tépte ki a nyílhegyet, amely belétört, és így életét is megmentette.

ELJÁRÁS BOKSA BAKONYI SÁMÁN ÉS TÁRSAI ELLEN

A bessenyő makkoltatók "főpapja", Boksa már szintén ismerős a László-lovasversenyekből. Az ott említett vádak mellett rovására írták, hogy társaival együtt a hozzávitt fiatalokat

"pilisezi" és sertésszaporulat idején fűzfavesszővel járkák a falvakat és ezzel sértik a veszprémi püspök jogait, mert állítólag adományokat fogadnak el ezért. Annyira mentek merészségükben, hogy - a vád szerint - Bakony különböző részein kápolnákat építettek az "erdei embereknek", akiket a pogány szokások megtartására ösztökélnek. Hirdetik, hogy "csak a lovasszenteket kell tisztelni". A nevezett Boksa püspökök módján süveget viselt, szertartásainál tollakkal ékesített; palástot ölt és a nép "pontifex maximus bissenorum" - bessenyő főpapnak címezi. A nevezett sámánok egész éven át kísérik a sertésmakkoltatók csoportjait és a gyermekeket, mint "ludi magistri" tanítják mindenre, amire a papok tanítani szoktak.

VIZSGALAT URKUND SÁMÁN ELLEN A KOMLÓSI VÁRBAN

Magister Ompudus, Sycardus fráter vezetik a kihallgatásokat Urkund ellen, akit a szokásos dézsma megtagadás vádja mellett azért is tartanak fogságban, mert a Komlós vára melletti nádas kigyulladásakor visszatartotta a népet az oltástól. A bizottság kérdéseiből kitűnik, hogy látszat szerint tűzimádással gyanúsították, de a tanúk vallomásai e téren mind kitérőek. Urkund személyesen bevallotta, hogy ő gyűjtötte fel a nádast, mert éjszaka a mezei tolvajok idehajtották a lopott állatokat és az útonállók kedvenc rejtekhelye lett. Feloldják a vádak alól, csak a fahíd felégetéséért rónak ki rá 5 márka pénzbírságot.

GATA SÁMÁN ÉS SEGÉDJE, MÁRTON BOKSA PERE CSEPTÉLEKEN

Ompudus mester és Sycardus fráter hallgatják ki a budavári Klarissza apácák birtokán működő sámánokat azzal a váddal, hogy egy csecsemőt megrontottak nézésükkel, aki az igézés hatása alatti folyton hányt, míg végül elpusztult. Vádolják őket, hogy pogány szellemekhez énekelnek és éneküket szentek neveivel keverik és így a keresztényeket is megtévesztik. A falu plébánosa jelentette fel őket, megtoldva vádlistájukat azzal, hogy a dézsma leadás ellen lázítanak. A kihallgatott tanúk között szerepel a halott csecsemő anyja is, aki annak idején saját maga vitte a sámánokhoz a gyermeket, hogy meggyógyítsák, de a vádlottak vonakodtak bármilyen orvosi tanácstól és kitértek azzal, hogy Isten már magának szánta a legyengült beteget. Az anya bevallotta, hogy férje erősen ellenezte, hogy a sámánokhoz vigye és éjszaka idején verte fel őket, titkon megszökve hazulról, amíg a házbeliek mindnyájan aludtak. Azt is bevallotta nagy sírások között, hogy már a harmadik csecsemője halt el folytonos hányásban legyengülve és az első kettőt a sámánoknak nem mutatta meg. Gata mágus és segédje felmentő ítéletet nyertek az ügyben és ez annyira meghatotta őket, hogy a bizottság előtt "fogadalmat tettek a keresztre", ami azt jelentette, hogy adandó alkalommal csatlakozni fognak a Szentföldre induló keresztetek hadához. Sycardus fráter "osculum pacis"-szal, békecsókkal vált el tőlük.

VIZSGÁLAT HOLDU SÁMÁN ELLEN AZ ESZTERGOM MEGYEI LÁBATLANON

Ugyancsak a "makkoltató kondások" falvában, ezúttal az Esztergom megyei Lábatlan faluban, amely a veszprémi püspökség birtoka volt, idézi meg Ompudus mester és Sycardus tartományfőnök Holdu mágust. Vádolják azzal az erkölcstelen szokással, hogy újholdkor mezítelen asszonyokkal gyűjtette az orvosságokat, amelyeket a gyermektelen asszonyoknak adott később, mint hathatós szert. A kilenc tanúvallomásból egyébként a halottak eltakarításáról szóló értékes adatokat tudunk meg (16). A halotti lepelt már előre elkészítették azoknak, akik hosszan betegeskedtek, de szövésük megkezdésére jóslatot kértek a sámántól. Látomásaiban a "szent bábát" többször említi, aki "ragyogó fehér ruhában jelenik meg" a sámánnak és megjósolja az asszonyok szerencsés szülését. Vádolják amulettek osztogatásával is, amelyeket a nevezett "szent bába" megérintett. Apró kék kövecskék voltak ezek, amelyeket a gyermek nyakába fűztek a szülők. Miután adományokat nem fogadott el és minden gyógyítást "sikeresen az Isten nevében" gyakorolt, a jelenlevő Gellért királyi orvos közbenjárására nem ítélték el, de eltiltották, hogy az asszonyok nehéz órájában szertartásokat végezzen, de egyben, a veszprémi püspök kiküldöttjének kívánságára kitiltották az egyházmegye területéről.

VIZSGÁLAT BOT FIA GÁL, KELCS ÉS ÖRS SÁMÁNOK ELLEN IGOL FALUBAN

István mester, pozsonyi comes, a kunok bírója és Marcell inkvizitor előtt jelennek meg idézésre Bot fia G á l és társai, Kelcs és Örs sámánok Yagol (Igol?) faluból. A vádak szerint egy "Lapbújó" nevezetű áldozati helyen lovat vágtak volna és nagy jövendő szertartást szerveztek a vidék lakóinak. A nádas helyén igen sok "ál-keresztény" jelent meg, akik részt vettek az áldozatot követő "istentelen agapén" (szeretetlakoma!). Vádolták őket azzal is, hogy a pogány szokások szerint "legényavatást" vagy keresztelőt tartanak és gyakorolják a "vércsók" szertartását. A házasságkötések szertartásainál is pogány szokásokat elevenítenek fel és ilyenkor sokat részegeskednek. Legfőbb vád ellenük azonban az volt, hogy a vásárra menőket fosztogató útonállóknak szállást adtak, mint azok elfogásuk után bevallották. Mikor a tanúk vallomásaiból kiderült, hogy a menekülő rablók azzal áltatták a sámánokat, hogy régi vallásuk miatt üldözik őket és ezért kérnek menedéket, a bizottság felmentette a vádlottakat a bűnrészesség és rejtegetés vádjá alól.

VIZSGÁLAT RAJAG FIA LADOMÉR ÉS BOKSA ELLEN BÉKÁSMEGYEREN

S u p (Swp) comes, Nemei királyi tiszt és M i k l ó s fráter újrafelvételi pert bonyolítanak le II. Moys és Simon fráter által elítélt Rajag fia Ladomér és társa, a bessenyő Boksa ellen. A jelzettek a Nyulak-szigeti Domonkos-rendi apáca kolostor birtokán, Megér villában (Békásmegyer?) működtek és az volt ellenük a vád, hogy a Duna-parti rejtekhelyeken áldozatokat mutattak volna be, hogy "esőcsináló hírük" volt és ezt ügyesen anyagi előnyükre fordították, valamint, hogy gyógyfűvekkel gyógyítottak. De a legnagyobb panasz az volt ellenük, M u t h m e r prépost, királyi orvos véleménye szerint hogy "incisio"-t, sebészetet gyakorolnak; azzal, hogy a betegek daganatait felvágják és ezzel súlyos kihágásokat követnek

el. Tizennyolc tanú szerepel ügyükben, akik egyhangúlag "thaumaturgus"-oknak, csodatevőknek tartják a két vádlottat. Legjellegzetesebb a tanúk között a négy "begina" (félapáca) szerepe Fehéregyházáról. Nevük szerint Mirtha, Ledina, Ágnes és Katalin, akik a jelzett faluban dolgoztak az Ispotályos keresztes lovagok szövötelepein; felkeresték a sámánokat Megyeren, mert hallották róluk, hogy "Isten nevében gyógyítanak" éa hogy Ledina lábán levő nagy daganatot eltávolítsák. Sikerült is a műtét, de az Ispotályosok Szent Erzsébetről nevezett kórházának a perjele, aki a Gellért hegy alatt lakott, híret vette a műtétnek és elhurcoltatta fegyvereseivel a két sámánt, akiket nagyon meg is vertek. A Gellért-hegy alatti Erzsébet kórházban elítélték a két vádlottat és sokáig fogságban tartották őket. A négy begina vallomása szerint őket is megbüntették, mert "pogány papokhoz fordultak betegségükben". Az egész ügy valamiképpen a Nyulak-szigetén élő királyleány, Árpádházi Szent Margit hallomására jutott és az ő kérésére (!) és V. István személyes parancsára engedték szabadon a foglyokat és tanút idéztek meg ügyükben. Az újabb perből tudjuk meg, hogy "Szent László fűvét" is használták gyógyításaiknál és műtéteik előtt nagy imádságokat tartottak, valamint azt is, hogy "a beteg testének csak azt a részét látták, amely a fehér lepel nyílásán az 'incisio'-ra elő volt készítve és így nem lépték át a szemérem határát sem nézésükkel, sem tapintásukkal". A per tartama alatt óriási tömeg jött össze, akik hangosan követelték a vádlottak szabadon bocsátását. Miklós fráter beszédet tartott nekik és elmondotta, hogy a "szentéletű és tiszteletreméltó királyi úrnő, Margit nevében jöttek igazságot szolgáltatni, a király különleges hatalmával" és a rászoruló szegények nyugodtan jöhetnek Ladomérhez és Boksához, mert ez "Margit úrnő akarata".

VIZSGÁLAT BÓ FIA TÓDOR SÁMÁN ELLEN

Miklós sümegi comes és Marcellus fráter inkvi-zitor előtt lezajlott per Bó fia Tódor ellen, akit népi nyelven "Tudó"nak is neveztek. Nagyapja is szerepel a tanúk között, aki szerint unokája azokat az énekeket és mondásokat a régiek életéből, melyeket pogány szokásnak mondanak, őtőle tanulta, amíg a szülei házában élt, bár nem is volt "hetedik gyermek". Kénytelen volt beismerni, hogy unokája "szent kézzel választja ki a gyógynövényeket", sikeresen gyógyít és, hogy a "szegények orvosa Isten akarata szerint". Vádolták azzal, hogy megátkozott madarakat küld haragosai vetése és háza fölé, hogy azokat a jég elverje, megveri szemével a marhaállományt és az elpusztul. Miután minden tanúvallomás érdekében szólt, felmentik a szokványos: "Contra fidem nihil est" végzéssel.

VIZSGÁLAT BAGOL SÁMÁN ELLEN LAPISPATAKON

Jak mester, a királyi hírnökök ispánja és kúnbíró, valamint László fráter esztergomi inkvizitor hallgatják ki a nyolc tanút, akiket a Lapispatakon élő Bagol sámán ügyében megidéztek. A vádlottat a környéken "thumaturgus" - csodatevőnek nevezik sikeres gyógyításai miatt. Külön vád ellene, hogy "muliebriter" - asszonyos módon öltözködik, utánozza a keresztény főpapok ruházatát és ezzel tévedésbe ejti a környék keresztény lakosságát. Azt állítja magáról, hogy víziói vannak, keresztény szentekkel áll állandó kapcsolatban, akik neki üzeneteket közvetítenek. Dobjával jósol és sokszor rettegésben tartja hallgatóit. A legfőbb vád - amelyet minden tanú tagadásba vesz - hogy a dézsma ellen lázítja a népet.

VIZSGÁLAT MÉNFEJE SÁMÁN ELLEN PUSZTAVER VILLÁBAN

Jak mester és László perjel vezetik ezt a vizsgálatot is Pusztaver villában, Márkus nemes úr birtokán. A vádlottat a lovasversenyekből már ismerjük. A tizennyolc felsorakoztatott tanú a sámán érdekében vallott és végül is a szokatlan, de hatásos "propter indignationem populi causa relicta" - "közfelháborodás miatt befejezett ügy"-nek nyilvánítják a pert és a vádlott felmentést nyer.

VIZSGÁLAT SILVAG SÁMÁN ÉS SEGÉDJE, PELES ELLEN VIS FALUBAN

Ugyancsak Jak mester és László fráter hallgatják ki a tanúkat Vis faluban a megboldogult Moys nádor birtokán. Vád ellenük, hogy az ifjúságot mulatozásokra szoktatják, pogány énekekre tanítják, Silvag dobbal veri a táncütemét, míg harsánya, Beles, fuvolán kíséri az éneket. Vádolják őket, hogy hamuból jósolnak és a legények számára házasság előtti szertartásokat végeznek. Miután erkölcstelenség terjesztésével is elmarasztalták őket, a kihallgatott nyolc tanú - mindegyike egy-egy leány szülője - méltatlankodva utasítja vissza a vádat. Kozma, az egyik leány apja kéri a biztosokat, hogy jelöljék meg a feljelentő személyét, de kérését rendreutasítással elvetik: "a hit védelmében nem sérthetünk meg ilyen titkot" - kifogással. A vizsgálat mindkét vádlottat felmenti.

VIZSGÁLAT KESE SÁMÁN ELLEN A SOMOGY-MEGYEI ECSE BIRTOKON

Jak mester és László perjel folytatják ezt a vizsgálatot is Kese sámán ellen, akit azzal vádolnak, hogy révületében fákra kapaszkodik, ahol a magasban Istennel társalog, szentekkel beszélget, akiknek üzenetét a földi kíváncsiaknak közvetíti. Sűrűn használja látomásaiban és révületében a keresztény szentek neveit és ezzel tévedésbe ejti a hívőket. Felróják neki a "kék varázsgyöngyök" osztogatását is. Ért néhány betegség kezeléséhez és a kórokozó démonok neveit vesszőcskékre róva hordja magánál és ha házhoz hívják beteghez, énekléssel űzi el a gonosz lelket. A kihallgatott tíz tanú szerint sikeresen gyógyít különféle bőrbajokat magacsínálta kenőcseivel. Az egyik tanú szerint "jobb orvos, mint a király úr fizikusai..." Ügye felmentéssel és azzal a végzéssel zárul, hogy a súlyosabb betegeket utalja orvosokhoz.

VIZSGÁLAT A KÉT HÉBER, APA ÉS FIA SÁMÁNOK ELLEN

Az előbbi biztosok hallgatják ki a megidézett nyolc tanút. A sámánokat egyenesen gyilkossággal vádolják, mert izzasztó módszerükkel egy Márkus nevű beteg életét veszi tette. Az "izzasztó"-t úgy készítették, hogy a házon kívül, szélmentes helyen a beteg testének méreteihez szabott pusztai földdarabon illatos füvekből máglyát raktak és a fű elhamvadása után, a hamut elseperve, helyére fektették a páciens, akit takarókba csavartak. A vádlottakat

az özvegy vallomása mentette meg azzal, hogy bevallotta, miszerint fiával a sámánok távollétében megismételték ezt a műveletet, de rosszul takarították el a máglya helyét és a beteg takarói az ottmaradt szikrától lánglobbantak és mire észrevették, a beteg megégett. A tanúvallomások egyöntetűen védték a vádlottakat, mint "arvis"-okat és így az ügy "ad pedem comitis curiae", a királyi udvarbíró hatáskörébe utaltatott.

VIZSGÁLAT CHEPE, NÉPIESEN LÁPKOMÁNJA SÁMÁN ELLEN KAPUVÁROTT

A fenti bizottság, Jak mester és László fráter ítéleznek C h e p e sámán ellen, akit a nép "Lápkománja" néven ismer és a Kapuvár melletti vizenyős helyeken lakik. Azzal vádolják, hogy "esőcsináló hírét költi önmagának" és ebből anyagi előnyöket húz, pogány szertartásokkal ébren tartja a régiak erkölcsait, hamuból jósol és magas fákra jár Istennel beszélni. Nyolc tanú vallomása felmentőleg szól mellette.

VIZSGÁLAT KOMÁN FIA ECSÖL SÁMÁN ELLEN A CSALLÓKÖZBEN

Jak mester és László perjel vizsgálják a nevezett sámán ügyét, aki Bökény comes csallóközi birtokain, Kürtön, Pákán, Bekén és Csütörtökhelyen tevékenykedett. A vádlott szakállt visel, menyétprémes köntösben díszeleg, hermelines palástja is van, mint az esztergomi érseknek. Vádolják többnejűséggel is, valamint állatcsontokból örölt orvosságok és egyéb szokatlan gyógyszerek készítésével. Vallástalan beszédek tart és "tagadja hogy a keresztény vallás jó vallás lenne". Kilenc tanúvallomás alapján a vádak bizonytalanokká válnak, de Bökény comes szolgájával a bizottság elé küldi az elkobzott hermelines palástot és kéri a bizottságot, hogy a keresztény erkölcsök védelmében a nevezett sámánt a négy faluból utasítsák ki.

VIZSGÁLAT MAJSA SÁMÁN ELLEN MONOSZLÓ FALUBAN

Jak mester és László perjel vizsgálják a nevezett sámán ügyét, akit a csázmai káptalan prépostja idéztetett az inkvizíció elé, mert hit dolgaiban veszedelmesnek tartja tevékenységét. Népi nyelven "Siger"-nek is nevezik és azzal vádolják, hogy pogány szellemeket idéz. Varázsvesszőjével megtalálja az elapadt források vizét, sőt újabbakat is feltár vele és erről annyira híres, hogy messze földre hívják és állítólag nagy összegű pénzeket kér. A kihallgatott nyolc tanú vallomása szerint azonban mindezt ingyen, Isten szerelméért cselekszi és főképp a szegények érdekében ügyködik, míg a csázmai kanonok kérését, hogy nekik is tárja fel a lappangó forrásokat, megtagadta. Felmentik, de kitiltják a nevezett káptalan birtokairól.

VIZSGÁLAT T ASD SÁMÁN ELLEN A TOLNA-MEGYEI LAÁZ FALUBAN

Jak mester és László fráter vezetik a Tolna-megyei Laáz falu sámánja, T a s d ellen a pert, amelyben tizenkét tanú szerepelt. A legsúlyosabb vád az "incisio corporis", - műtéti beavatkozás volt. Főképpen sok asszony járt hozzá a szülés után maradt betegségeikkel, akiket sikeresen gyógyított. Értett a hályogok eltávolításához is és messze földről felkeresték ily természetű szembetegségekkel, mint az egyik tanú vallotta Demeter katonáról, aki a vasvári Szent Mihály káptalan embere volt és Tolnába ment feleségével, hogy a szemét meggyógyítsák. A vádlott értett a lovak és tehenek meddőségének gyógyításához is és az egész környék "arvis"-nak nevezte. Az asszonyokon végzett gyógyítása miatt érdeklődtek a legtöbbit. A kihallgatások négy napot vettek igénybe és közben a vádlott megszökött, menekülés közben nyíllal megsebesítették, de a környékbeli asszonyok bevonszolták a templomba és ott "jus asilii"-t kért. A bizottság megjelent a templomban és ott végezte be a tanúkihallgatásokat, amelyek mind érdekében hangzottak el. A bizottság felmentette "contra fidem nihil tenet" jelisével, de a királyi orvosok belátására bízta, hogy a gyógyítással fel kell-e hagynia, vagy sem.

VIZSGÁLAT LADÓ FIA BŐD SÁMÁN ELLEN A TOLNA-MEGYEI BELCS KÖZSÉGBEN

A jelzett bizottság, Jak mester és László perjel vizsgálják ezt az ügyet is. A vád szerint Ladó fia Bőd "nőies" ruhákban jár, madártollal ékes palástot visel, lábain pedig csörgők vannak. Látomásai vannak, amelyeket magas fákra kapaszkodva szemlél és lejövet jóslatokat mond a népnek. Ugyancsak szerepel a vádak sorában az új kenyér ünnepén osztott cipó is, amelytől többen betegek lettek. A tanúk mindnyájan a vádlott mellett szólalnak fel és így az ügy felmentéssel végződik.

VIZSGÁLAT A SOMOGY-MEGYEI KURD VILLA SÁMÁNJA, ÜGE ELLEN

Jak mester és László perjel hallgatják ki a megidézett tanúkat az Üge elleni perben, akit azzal vádolnak, hogy esőt tud csinálni és ebből nagy anyagi haszna van. A tanúvallomások szerint inkább "jaculator", nem sámán és nagyon ért az emberek vidámságának felkeltéséhez és ébrentartásához. Többek szerint nagyon jószívú ember és önkéntesen szegénységben él, megélhetési forrása edények, háztartási eszközök javítása, amelyért élelmiszert fogad csak el, mert a pénzt megveti. A gyermekeket tanítja, hogy botocskákra vésve írjanak, amit a lakosság szívesen vesz tőle.

VIZSGÁLAT EBED, NÉPIESEN "KENŐ" SÁMÁN ELLEN TENGÖLD FALUBAN

V u l f e t, a királyi étkefogók ispánja és fráter M a r c e l inkvizitor előtt zajlik le a Tolna-megyei Tengul (?) villa Euse nevű pusztáján ez a per, ahol a vádlott sámán állítólag a szomszédos Chebrag falu lakói előtt lóáldozattal egybekötött jövendölő szertartásokat tartott.

Esőcsináló hírben van, szándékosan késleltetni tudja a termésbetakarítást, ahol nem fizetnek neki dézsmát. Jégesővel elvereti a határt, ha úgy akarja. Létrára kapaszkodva találkozik Istennel és üzeneteket hoz a népnek. Gyógykenőcseivel sokakat meggyógyított bőrbajukból, innét a népies neve. A tanúk mindegyike mellette vall, főképp azért, mert mindig Isten nevében gyógyít, örökké vidám, sokat énekel és a szomorúakat vigasztalja bajaikban. Felmentik.

VIZSGALAT A TURÓCZ-MEGYEI HALÁSZFALVAK SÁMÁNJAI, MAGÓC FIA BORAS ÉS TÁRSA JÓS ELLEN

F a r c a s y fehérvári prépost, királyi alkancellár és fráter M a r c e l sorra járva a Túróc-megyei halászfalvakat, a Vág túlsó partjáról maguk elé idézik a nevezett sámánokat azzal a váddal, hogy a "Béga" nevű víziszörnyeteggel tartanak fenn kapcsolatot, aki eltépi a halászok hálójait. Ugyancsak vádolják őket illetéktelen gyógyításokkal, amikor is istentelen énekekkel járnak körül a beteg házáat, vizeletet vizsgálnak és ujjukat a beteg torkába dugva, meghánytatják. Sokakat elvisznek a Szent Illés forráshoz és ott fürösztik őket, mintha annak csodálatos ereje lenne. Boras sámán ismeri a csillagok járását, jósol belőle éppúgy, mint a madarak röptéből és hangjáról. Szertartásokat végez asszonyos ruhákba öltözve, tollas díszekkel és lábcsőrgőt visel tánc közben nagy lármát verve. Gyakoroltatja az "osculum sanguinis" (vércsók?) pogány szokást is. A vallomások szerint "Béga" szellemet a vidéken a nép nem is hallotta említeni, de a gyógyításokat mindegyik nemcsak beismeri, hanem egyben nagyra is értékeli. A vádlottakat felmentik.

VIZSGÁLAT GONDAS SÁMÁN ELLEN BORHUD (?) FALUBAN

Domonkos boldogemlékü Béla király volt tárnokmestere, valamint Simon, a budai Szent Miklós klostrom perjele, IV. László egyenes parancsára eljárást indítanak a Nyulak-szigeti apácák birtokán, Borhud birtokon élő sámán ellen, akit "víziói" miatt idéznek maguk elé, mert a népet valóságos forrongásba hozza jövendöléseivel. Vésett botocskái is vannak és mint "jaculator" járja a vidéket. Pogány, babonás szertartásaival botránkoztatja meg a környék lakóit.

VIZSGÁLAT OLBOD FIA BAKSA SÁMÁN ÉS FAMULUSA ELLEN KORTULON (?)

U z a fia Péter, somogyi comes és a vasvári Domonkos-rendi perjel, Mihály fráter, indítanak eljárást a Sághegy környéki Kortul birtokon a nevezett sámánok ellen, akiket loáldozat bemutatással és a velejáró jóslásokkal vádolnak. A szertartás végén "keresztény agapé" módjára ételosztást rendeztek volna. Baksa sámán "révületbe" esve, Istennel társalog. Gyermeket szoktak hozzá vinni, hogy kézfeltevésével megáldja őket. Az asszonyokhoz is hívják nehéz órákban és ő a vajúdókat a küszöbre ülteti, segítségül hívva a "szent Bábát", akiről azt hirdeti, hogy a "népek anyja". Miután a tanúk közül többen tőle kapták a keresztséget is, a bizottság elrendeli azok újrákeresztelését, de a vádlottakat felmenti.

VIZSGÁLAT AZ UZLÁRI BOTH SÁMÁN ÉS FAMULUSA, MARK HARSÁNY ELLEN

Gergely somogyi comes és a vasvári Szent Kereszt kolostor perjele, Mihály folytatják le a nevezett sámánok ellen. Both sámán "more episcoporum" - "püspökök módján" öltözködik, miközben harsányja "disconatu fungebatur officio" - "szerpap tisztjét betöltve működött". Pogány szellemű énekekkel tartják szertartásaikat. Főképpen Márk nagy mester ebben, aki sok régi legendát ismer és énekel a házaknál tartott összejöveteleken, ahol sokszor táncra perdülnek a népek. Both ért az "aqua vitae" (pálinka) előállításához is, rothadt gyümölcsből és a folyadékot mint orvosszert alkalmazza betegségeknél. "Contra fidem nihil" végzéssel felmentik mindkettőjüket.

VIZSGÁLAT LEUKO ÉS MÁRK SÁMÁNTESZTVÉREK ELLEN CSEPTÉLEKEN

Móric, Erzsébet királyné tárnokmestere és Ciprián esztergomi perjel folytatják le a tanúkihallgatásokat a nevezett testvérek ellen a Csepel-szigeti Csepteleken. A vádak szerint a két testvér "muliebriter" öltözködik, pogány erkölcsöket hirdet, gyógyítás ürügyével látogatják a környező falvakat, miközben jóslással is foglalkoznak. A nyolc tanú vallomása szerint inkább "jaculator"-ok, igricek, mint sámánok.

VIZSGÁLAT LAZKO SÁMÁN ÉS SEGÉDJEI ELLEN A ZALA-MEGYEI LETENYÉN

M o y s varasdi comes és fráter Simon a budai kolostor perjele idézik maguk elé a sámánokat, akiket a fiatalság megrontásával vádolnak, mert pogány szertartások szerint avatják őket, karácsonykor sólyomáldást tartanak és ezzel elvonják a népet keresztényi kötelességeik teljesítésétől. Pogány szellemű énekekkel botránkoztatják a híveket, sámándobjukkal jövendőt mondanak és ebből anyagi előnyökre tesznek szert. A nyolc tanúvallomásból kitűnik, hogy a nép hívja őket előszeretettel, mert értenek a vígasságok élénkítéséhez.

ELJÁRÁS BOGOMER, A ZALA-MEGYEI BESSENYÓFALU SÁMÁNJA ELLEN

Az előbbi perben nevezett Moys és Simon hallgatják ki a megidézett tanúkat a sámán elleni perben. Vád: a nevezett dobjóslással foglalkozik, "megátkozta a madarakat" amelyek ellenfelei háza felett átrepülnek, vagy a vetéseket elvereti átkával. A legényeket házasságkötés előtt pogány szokás szerint avatja. A tanúk mindegyike érdekében tesz vallomást.

VIZSGÁLAT ARTA SAMÁNNŐ ELLEN SZENT GÁL, SOMOGY-MEGYEI FALUBAN

Moyses comes, Simon fráter és János királyi orvos vezetik a hosszadalmas vizsgálatot a már több perből ismert agarászfaluban, Szent Gálott, a híres sámán ellen. A sümegi várban már hónapok óta letartóztatásban élő sámánöt fegyveresek kísérték Szent Gál faluba, ahol tizenhárman tanút sorakoztattak fel ellene, többek között a fegyveres kíséret vezetőjét, Dénes "tizedest" is. A vád nagyon súlyos volt: három gyermek halvaszületéséért vádolták, mert a szülés előtt álló asszonyoknak egy "arandug" nevezetű gyökér főztjéből adott inni. A tanúk sorában szerepelt mindhárom asszony, akik elvesztették gyermeküket. János orvos kérdéseire válaszolva Hasa asszony tanúról kiderült, hogy eddig már négy gyermeke született halva, amikor még Arta sámánöt nem ismerte, míg Janka asszony, Péter felesége, a második gyermekét szülte holtan. János mester megállapítása szerint mindkét asszony "in summa debilitate" - a legnagyobb fokú gyengeségben szenvedett és ez volt az oka, hogy halott gyermekeket hoztak a világra. A harmadik asszony pedig a születés előtt nagy életveszedelemben volt, mert kigyúlt felette a ház és két élő gyermekét csak nehezen tudta kimenteni férje távollétében a tűzből. Arta asszony elmondása szerint az "arandug" nevű gyökeret sokáig főzte és tiszta vászondarabon átszűrve adta inni a szülés előtt az asszonyoknak, hogy "mozduljon a vérük". A vádak között szerepelt az is, hogy a "szent Bábát" hívta segítségül a szülésnél és hogy énekkel riasztgatta a gonosz szellemeket. A tanúk mindegyike felsorolja, hogy Arta hány gyermeküket segítette a világra jönni és mindnyájan egészségesek. Dénes katona szerint a rabságban az asszony nagyon sokat sírt és imádkozott "ismeretlen szentjeihez", de mindenben nagyon engedelmes volt. Az egyik asszonytanú szerint, ha egy várandós asszonyt megszáll a "s u klán" nevezetű betegségdémon, akkor a gyermek mindenképpen halva születik.

VIZSGÁLAT PETRA ÉS PAULA, VALAMINT FÉRJEIK ELLEN GYŐRÖTT

P ó s a fia Nána, a királyi halászok comese, János mester, V. István király orvosa, Muthmer prépost, valamint Marcell és Pál inkvizítorok jelenlétében zajlott le a győri sámánok monstre pere. I t h e mágus és felesége, Petra sámánöt, valamint ennek nővére Paula és sámán férje Jakab ellen indítottak egy nagy pert, ahol az egész város mozgásba jött. A szokott módon vádolják őket vizeletvizsgálattal, ütőértapintással, szivárványhártyavizsgálattal. Nagy hírük volt sikereik miatt, különösen a két sámánötvérnek. Ithe szemgyógyítással is foglalkozott nagy sikerrel. Használták a csanaki forrás vizét, mint gyógyító hatású ásványvizet is. Tevékenységüket már ismertették a "Gyógyító sámán" c. fejezetben.

VIZSGÁLAT MANOK ÉS LEVED FERTŐ-VIDÉKI VÁNDORSÁMÁNOK ELLEN

Az előbbi bizottság előtt vallanak a megidézett tanúk a két sámán ügyében, ők is inkább "regösök" - "jaculator"-ok, bár két tanú szerint ismerik a gyógynövényeket. "Contra fidem nihil" jellegével felmentik mindkettőjüket.

VIZSGÁLATI JEGYZŐKÖNYV A NEMESI SZÁRMAZÁSÚ GUTHA DE ZUB (SZOB?) ÜGYÉBEN MÓRICHIDÁN

Moys nádor, Sopron comese, kománbíró, valamint Ladolfus és Jakab királyi orvosok jelenlétében Simon fráter, a budai Szent Miklós kolostor perjele, mint Magyarország inkvizitora előtt folytatott vizsgálat tizennyolc tanújának vallomásával. A nevezett vádlottat Orbacius, pozsegai nagyprépost jelentette fel, pogány vallás terjesztésének gyanújával. A nemesi vádlottra a móríchidai premontrei prépostság szerzetesei is panaszkodtak, hogy birtokaik nyugalmát állandóan zaklatja és érdekeiket sérti. Vádolják azzal is, hogy jobbágyaitól megköveteli, hogy a régi vallás szertartásain részt vegyenek. Állítólag lóáldozatot is mutatott be, ahova messze földről összesereglettek az óhitű magyarok. Menedékjogot ad azoknak, akiket a törvény és magányos sérelmesek üldöznek, izmaelitákkal üzleti kapcsolatokat tart fenn, a móríchidai révnél illetéktelenül vámot szed, az iskolákban, amelyeket birtokán tart pogány szokásokat elevenítenek fel, a fiatalságból éneklő csoportokat szervez és ezzel a keresztény híveket botránkoztatja.

A tizennyolc tanú érdemben a vádlott javára vall, bár az anyagi természetű vádakban nem mernek nyíltan véleményt formálni. Az ítélet: "Contra fidem nihil", de vagyonek Kobzásra ítélték és ez a végzés megfellebbezhetetlen úgy a királyi kúriához, mint magához a király személyéhez.

JEGYZŐKÖNYV A KALOCSAI SÁMÁN-LÁZADÁS BŰNÖSEINEK VALLOMÁSÁRÓL, 1269

Ez az egyetlen jegyzőkönyv, amely eltér a többi periratoktól és nem sorol fel tanúvallomásokat, hanem csak a kánpadra feszített vádlottból kicsikart vallomásokat rögzíti. A vallomások egy közelmúltban lefolyt sámánégetésről tesznek említést. A jegyzőkönyv bevezetéseként a következő sokat sejtető mondat áll: "Többeknek, akik őt őrizték, sok dolgot önkéntesen bevallott, de miután bűntársait megnevezni nem akarta, tüzesvassal kínoztatt" (17).

A jegyzőkönyv teljes szövege:

"Márkus fia Phylpes, a kalocsai érsek volt katonája, önkéntes akaratából az alább írottakat egészben és részleteiben bevallotta, hogy tudniillik, amikor a sümegi várba volt számúzve Kalocsa érsekétől, mivel az említett érsek által megégetésre ítélt rokonainak és sámánoknak a védelmére kelt lévén, arra gondolt, hogy Kalocsán ott van még Miklós úr, az ő unokaöccse (Nicolaus dominus eius nepos) és a megégetett D e m e s sámánnak a fia, valamint mások, akiknek nevére most nem emlékszik és akiknek a rokonait megégették és, hogy annakidején több alkalommal és különböző időben felkérték őt arra, hogy a régi szokások védelmére visszatérve újra kiálljon és az érsekre, aki rokonai halálát okozta, megfelelő büntetést szabjon és a még fogságban levőket kiszabadítsa.

Item dixit: sümegi számúzetése alatt sokszor gondolt ezekre a felhívásokra, és elhatározta, hogy azoknak eleget tesz, legfőképpen akkor, amikor körülbelül 25 nappal ezelőtt egyik rokona azzal az üzenettel küldötte a fentnevezett Miklós úrhoz és Demes sámán fiához, hogy azoknak tudomásukra hozza, miszerint hamarosan Kalocsán lesz. Mást nem mondott neki, sem megbízást nem adott.

Item dixit: hogy ettől az időtől kezdve, talán öt másik nap múlt el, amikor egy másik futárt menesztett Kalocsára, hogy a következő héten már úton lesz.

Item dixit: hogy a várfogságból ételosztás utáni időben, fogolytársai közül kilépett, fejét, arcát eltakarta és sikeresen távozott egy zalai faluba, amelynek nevére nem emlékszik. Itt szállást kért egy házban, ahol még a régi erkölcsök szerint éltek, A szállásadók egyik familiárusa elkísérte őt az erdei úton és éjjel-nappal lovagolt, csak annyi időre szállt le lováról, amíg az legelt, és bár városokon, falvakon keresztül ment, igyekezett, hogy fel ne ismerjék. Kalocsára érkezett egy keddi napon, alkonyatkor és a piaci kapu felől lépett a városba, közel a Szűz Mária templomához, ahol lováról leszállt és rögtön bement a templom melletti szőlőskertbe és ott éjjel egy óráig, vagy még tovább időzött.

Item dixit: hogy ebben az éjjeli órában elküldötte a fa-miliárust Miklós úrhoz azzal, hogy értesítse, miszerint már megérkezett és, hogy abban a bizonyos szőlőkertben van. Üzente, hogy Miklós úr hozzon magával két friss lovat, egyiket önmagának, másikat pedig Phylpes úrnak és amikor a két lovat a nevezett Miklós elhozta, minketten nagyon óvatosan, ahogy csak tudtak, Phylpes úr házába mentek és egy óráig, vagy körülbelül addig, ott maradtak.

Dixit etiam: hogy amíg a házban voltak, megjelentek Demes sámán fia és sokan mások, akiknek nevére nem emlékszik, de akiket, amint mondotta, Miklós úr és Demes fia bizalmasan értesítettek érkezéséről és ő minden jelenlevőnek; elmondotta, hogy nem királyi kegyből hagyta el a sümegi várat, amint azt először mondták volt, hanem megszökött, hogy az érsek őszentségét fogságba ejtsék, kíséretét, ha ellenáll, levágják, amire vonatkozólag két tervet dolgozott ki.

Prima: hogy barátaikkal és a velük rokonszenvezőkkel megszállják az érsek palotáját és őt magát fogságba ejtve, gyorsan lórapaknak és elvágatnak vele, ismeretlen helyre elrejtve őt és utána szétszélednek.

Secunda: hogy Vízkereszt ünnepén a reggeli órákban a templom körül szétszóródva felkészülnek, hogy a barátokkal és rokonszenvezőkkel mise közben elfogják az érseket kanonokaival együtt, ez utóbbiakat az úton eleresztik, míg az érseket foglyul viszik. Miután a jelenlevők a második tervet könnyebben keresztülvihetőnek ítélték, szétszóródtak, hogy még több barátot szerezzenek az ügynek, kivéve Demes sámán fiát, aki képtelennek mondotta magát fegyveres fellépésre levágott keze miatt, de felajánlotta szolgálatait az ügyben és ő is eltávozott.

Item dixit: hogy az említett Miklós úr meghívta házához Demeter milest is, akit annakidején Demes sámán meggyógyított súlyos bajából és kérte, hogy csatlakozzék a barátok csoportjához, mire az említett Demeter először megígérte, hogy részt vesz az ügyben, de később meggondolta magát és házába távozott azzal az ígérettel, hogy titokban tartja a hallottakat. Hasonlóképp beszéltek Sombek katonával, akinek a fiát gyógyította a megégetett sámán, mire ő is megígérte, hogy 15 katonájával részt vesz az összeesküvésben, de amikor meghallotta, hogy dominus Péter is részt vesz embereivel az ügyben, akkor azt mondotta, hogy neki ellensége Péter úr és visszalépett. Similiter meghívta Menyhért urat is, aki harminc lovat ígért alkalmas időben, alkalmas helyre a barátoknak.

Item dixit: hogy pénteki napon átment dominus Miklós házába, ahol összejöttek a barátai és ott látott több, mint hetven alkalmas ifjút (ultra septuaginta apti iuvenes supra nominatos) a nevezettekén kívül.

Item dixit: hogy elrendelte (decreverat), hogy a szombatot megelőző éjjelen, amikor Vízkereszt ünnepe esett és amely napon tudomása szerint az érsek a katedrálisban az összes kanonokkal és prelátussal misét celebrálni készült, minden a csoporthoz tartozó ember, akiknek a számát kétkedés nélkül több mint 300 fegyveresre tette (quos ut asseruit non dubitabat, quod excessissent numerum CCC armatorum), hogy a templom körüli lakatlan házacskákban rejtőzködjenek el, az éj sötétje idején. Az összeseket, mint mondotta, négy csoportra osztotta: az első csoport a város piaci kapujához, a második a templom két oldalára, a harmadik és negyedik pedig a templomtérre kellett, hogy menjenek, amikor az érsek úr és a nép a templomba bevonulnak.

Item dixit: hogy Demes sámán fia megkapta a rendeletet, hogy négy társával Krisztus teste konszekrálásának pillanatában, a tisztelendő érsek istállóira és palotájára tűzcsóvát vessen, hogy amikor minden ember a palotát menteni siet, könnyebben foglyul ejthessék az érseket és kíséretét (ipsis tempore consecrationis Corporis Christi ignem in stabulo Reverendissimi ac su palacio impossuissent...).

Item dixit: hogy elrendelte, miszerint mindenkit, aki ellenáll, meg kell sebesíteni, ha szükséges, le kell szúrni, és az érseket élve kell elhurcolni kanonokjaival együtt.

Item dixit: hogy nem kételkedett abban, hogy a megégetett rokonai és a sámánok életéért bosszút áll és, hogy a királyi kegy az érsek életéért az összes még fogságban levőket szabadon bocsátja.

Jegyzet: Phylpes urat még Vízkereszt ünnepén elfogták és kínpadra vonva az inkvizíció szorgoskodása folytán büntársait folytatólagosan vádolta, amíg majdnem ötvenet ezek közül felakasztottak a vesztőhelyen, magát Phylpes urat pedig a városon kívül akasztották fel, miután az inkvizitor kihirdette felette az ítéletet... és sokan vannak még a vádlottak, akiket folytatólagosan akasztanak és ennek az inkvizíciónak a befejezését megírni nem tudom, mert még nem ért véget."

Eddig a jegyzőkönyv. A világi hatalom kara ebben az esetben O m p u d u s mester személyében volt képviselve és miután az inkvizitor fráter személye nincs megemlítve, feltételezzük, hogy a majdnem minden esetben vele együttműködő Sykardus fráter lehetett. Ompudus mester egyébként a Phylpes ügyben még egy év múltán is megidézi Nádasdi Kornélt, a nagyváradi monostor jobbágyát és István pozsonyi grófot, akikkel a nevezett valamikor kapcsolatban állhatott.

JEGYZETEK

1. A pannonhalmi bencés apátság magának vindikálta - helytelenül - Szent Márton toursi püspök születési helyét. Ma már történelmileg bizonyított tény, hogy a nevezett szent, Sabaria - Szombathely szülöttje volt.
2. A "Márton-lúd" ősi szokása még a legújabb időkig ismeretes volt és a vas megyei Szent Márton falucska - ma a megszüntetett Domonkos-rendiek kolostora környékén elterülő városrésze Szombathelynek - rendkívüli ünnepi népi sokadalommal ülte meg.
3. A "rovására írják" (adósság) értelemben.

4. A "venator"-oknak - vadászoknak az ösfoglalkozások terén nagyon tiszteletreméltó szerepük volt. Lásd: Békefi i. m.
5. A "subulcus", kondás makkoltatók sámánjait határjárási vitákban gyakran, mint "szakértőket" hívták.
6. Iskolamester, tanító.
7. Érdekes megjegyezni, hogy pl. Kubilaj tatár kán udvarában is mekkora figyelmet szenteltek a küszöbnek: aki belebotlott, lenyilazták.
8. Az "első" - primus, a verseny győztese.
9. "Pontifex magorum bissinorum".
10. Kapcsolat a sertéspárázás "görget" népiszávával (Vas, Zala, stb.).
11. "Haec inquisitio acta ét facta est contra magúm Boksa ét sequaces eius ex mandato Dni. Eppi Vesprimiensis in villa Tepey anno Dni 1252, in íestivitate Sancti Johannis ante portám Latinam. Contra fidem accusati nihil tenent ét iuris rigorem beningniatis mansuetudine temperatur, testes vetro omnes rebaptizari tenentur ét hoc ad validitatem."
12. V. ö. „A sámán és a révület" c. fejezetet Fehér M. Jenő: Középkori magyar inkvizíció c.könyvében.
13. Csebreg comes "lekötési" ügye.
14. V. ö.: "Az írástudó sámán" c. fejezettel fent említett műben.
15. Kassai kódex: Anno 1260.
16. Őshitünk hiedelmeiben a holtak szellemeinek visszajárását azzal igyekeztek elkerülni, hogy a halottat nem az ajtón, hanem egy falban bontott nyíláson keresztül vitték ki. Ezt a falbontást, a jelek szerint, mint a végtisztességhez tartozó szertartások egyikét, a sámánok végezték el. Ugyancsak ők ástak a sírt is. Ezért járt nekik mintegy "megváltás" címén a halott lova, ha tehetősebb családtagja volt, vagy csak a nyerge, ha szegényebbé. Mint már többször láttuk, ez a szokás a keresztény egyházba is átmentődött. Már tudniillik a ló és a nyeregadományozás.
17. "Ubi plerisque ex his, qui eum custodiebant, interrogantibus sponte multa confessus, sed complices nominari nolens ferro candente torturatus est."